

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ काण्डम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

वा॒यु॒व्य॑ꣳ श्वे॒तमा॑ल॒भेत् भू॒ति॑का॒मो वा॒युर्वै॑ क्षे॒पि॑ष्ठा दे॒वता॑
वा॒युमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ भू॒तिं ग॑मयति॒
भ॒वत्ये॒वाति॑क्षि॒प्रा दे॒वते॒त्याहुः॑ सैन॑मीश्व॒रा प्र॑दह॒ इत्ये॒तमे॒व
सन्तं॑ वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत॑ नि॒युद्वा अ॑स्य॒ धृति॑र्धृत॒ एव
भू॒तिमु॒पैत्य॑प्र॒दाहा॒य भ॒वत्ये॒व (१)

वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत् ग्रा॒म॒का॒मो वा॒युर्वा॑ इ॒माः प्र॒जा
न॑स्यो॒ता नै॒नीय॑ते वा॒युमे॒व नि॒युत्वंन्त॑ꣳ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒
स ए॒वास्मै॑ प्र॒जा न॑स्यो॒ता नि॒यच्छ॑ति ग्रा॒म्ये॒व भ॑वति॒ नि॒युत्वंते॑
भ॒वति॑ ध्रु॒वा ए॒वास्मा॑ अन॑पगाः करोति॒ वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत॑
प्र॒जाका॑मः प्रा॒णो वै वा॒युर॑पा॒नो नि॒युत्प्रा॑णापा॒नौ खलु॑ वा ए॒तस्य॑
प्र॒जाया॑ (२)

अप॑क्रामतो॒ योऽलं॑ प्र॒जायै॑ सन्प्र॒जां न वि॒न्दते॑ वा॒युमे॒व
नि॒युत्वंन्त॑ꣳ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॑ प्रा॒णापा॒नाभ्यां॑
प्र॒जां प्र॑ज॒नय॑ति वि॒न्दते॑ प्र॒जां वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत्

ज्योगामयावी प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा
 एतस्मादपक्रामतो यस्य ज्योगामयति वायुमेव नियुत्वंन्तः३ स्वेन
 भागधेयेनोप (३)

धावति स एवास्मिन्प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति
 जीवत्येव प्रजापतिर्वा इदमेक आसीत्सोऽकामयत प्रजाः
 पशून्सृजेयेति स आत्मनो वपामुदक्खिदत्तामग्नौ प्रागृह्यत्ततो-
 ऽजस्तूपरः समभवत्तः३ स्वायै देवताया आऽलभत ततो वै स
 प्रजाः पशून्सृजत यः प्रजाकामः (४)

पशुकामः स्यात्स एतं प्राजापत्यमजं तूपरमालभेत प्रजा-
 पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजां पशून्प्रजनयति
 यच्छ्रुणस्तत्पुरुषाणां रूपं यत्तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन्तद्वानां
 यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानामेतावन्तो वै ग्राम्याः
 पशवस्तान् (५)

रूपेणैवावरुन्धे सोमापौष्णं त्रैतमालभेत पशुकामो
 द्वौ वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभिजायेते ऊर्जं पुष्टिं
 तृतीयः सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै
 पशून्प्रजनयतः सोमो वै रेतोधाः पूषा पशूनां प्रजनयिता सोमं
 एवास्मै रेतो दधाति पूषा पशून्प्रजनयत्यौदुम्बरो यूपो भवत्यूर्वा

उ॒दु॒म्बर॒ ऊ॒र्क्प॒शव॑ ऊ॒र्जै॒वास्मा॒ ऊ॒र्जं॑ प॒शून॑व॒रुन्धे॥ (६)

भव॑त्येव प्र॒जाया॑ आ॒मय॑ति वा॒युमे॒व नि॒युत्वंतु॑ः स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑ प्र॒जाका॑म॒स्तान् यूप॑स्यो॒दश

च॥ [१]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृज॒त ता॑ अ॒स्मात्सृ॑ष्टाः प॒राची॑राय॒न्ता
वरु॑णमगच्छ॒न्ता अन्वै॒त्ताः पुन॑रयाच॒त ता॑ अ॒स्मै न पुन॑रददा॒त्सो-
ऽब्र॑वी॒द्वरं॑ वृणी॒ष्वार्थं॑ मे पुन॑र्देहीति॒ तासां॑ वर॒माऽल॑भ॒त स
कृ॒ष्ण एक॑शितिपादभव॒द्यो वरु॑णगृही॒तः स्या॑त्स ए॒तं वा॑रु॒णं
कृ॒ष्णमेक॑शितिपाद॒माल॑भे॒त वरु॑ण- (७)

मे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ वरुणपा॒शान्मु॑ञ्चति
कृ॒ष्ण एक॑शितिपा॒द्भव॑ति वा॒रुणो॑ ह्येष दे॒वता॑या॒ समृ॑द्धौ
सुव॑र्भा॒नुरा॑सुरः सूर्यं॑ तम॑साऽवि॒द्ध्य॑त्तस्मै दे॒वाः प्राय॑श्चित्तिमैच्छ॒न्तस्य॑
यत्प्र॑थ॒मं तमो॑ऽपाघ्न॒न्त्सा कृ॒ष्णाऽवि॑रभव॒द्यद्वि॑तीय॒ः सा फल्गु॑नी
यत्तृ॑तीय॒ः सा ब॑ल॒क्षी यद॑द्ध्य॒स्थाद॑पाकृ॒न्तन्त्साऽवि॑ऽर्व॒शा (८)

सम॑भव॒त्ते दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्देव॑प॒शुर्वा अ॒यः॑ सम॑भू॒त्कस्मा॑
इ॒ममाल॑प॒स्याम॑ह॒ इत्यथ॑ वै तर्ह्य॒ल्पा पृ॑थि॒व्यासी॑दजा॒ता
ओष॑धय॒स्ताम॑वि॒ व॒शामा॑दित्येभ्यः॒ कामा॑याऽल॑भन्त॒ ततो॑ वा
अप्र॑थ॒त पृ॑थि॒व्यजा॑य॒न्तोष॑धयो॒ यः का॑मये॒त प्र॑थेय॒ प॒शुभिः॑ प्र
प्र॒जया॑ जाये॒येति॑ स ए॒ताम॑वि॒ व॒शामा॑दित्येभ्यः॒ कामा॑- (९)

यऽऽ ल॑भेतादित्या॒नेव॑ का॒मः॑ स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑ धावति॒

त ए॒वैनं॑ प्र॒थय॑न्ति प॒शुभिः॑ प्र प्र॒जया॑ जनयन्त्य॒सावा॑दित्यो
न व्य॑रोचत॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चित्तिमैच्छन्तस्मा॑ ए॒ता म॒ल्हा
आलं॑ऽभन्ताग्नेयीं कृ॒ष्णग्री॑वीः स॒हिता॑मैन्द्रीः॒ श्वेतां॑ बा॒र्हस्प॑त्यां
ताभि॑रे॒वास्मिन्नु॑चमदधुर्यो ब्र॒ह्मव॑र्चसका॑मः स्यात्तस्मा॑ ए॒ता म॒ल्हा
आलं॑भे (१०)

ताऽऽग्नेयीं कृ॒ष्णग्री॑वीः स॒हिता॑मैन्द्रीः॒ श्वेतां॑ बा॒र्हस्प॑त्या-
मे॒ता ए॒व दे॒वताः॑ स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ ता ए॒वास्मिन्ब्र॑ह्मवर्चसं
द॑धति ब्रह्मवर्चस्यै॒व भ॑वति व॒सन्ता॑ प्रा॒तरा॑ग्नेयीं कृ॒ष्णग्री॑वीमाल॑भेत
ग्री॒ष्मे म॒ध्यन्दि॑ने स॒हिता॑मैन्द्रीः॒ शर॑द्यपरा॒ह्णे श्वेतां॑ बा॒र्हस्प॑त्यां
त्री॒णि वा आ॑दित्यस्य॒ तेजा॑सि व॒सन्ता॑ प्रा॒तर्ग्री॑ष्मे म॒ध्यन्दि॑ने
शर॑द्यपरा॒ह्णे याव॑न्त्ये॒व तेजा॑सि॒ तान्ये॑- (११)

वाचं॑ रुन्धे संव॑त्सरं प॒र्यालं॑भ्यन्ते संव॑त्सरो वै ब्र॒ह्मव॑र्चसस्य॑
प्रदा॑ता संव॑त्सर ए॒वास्मै॑ ब्रह्मवर्चसं प्रय॑च्छति ब्रह्मवर्चस्यै॒व भ॑वति
ग॒र्भिण॑यो भवन्तीन्द्रि॒यं वै गर्भं॑ इन्द्रि॒यमे॒वास्मिन् द॑धति सार॑स्वतीं
मे॒षीमाल॑भेत॒ य ई॑श्वरो वा॒चो व॑दि॒तोः स॒न्वाचं॑ न वदे॒द्वाग्वै सर॑स्वती
सर॑स्वतीमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ सैवास्मिन्॑ (१२)

वाचं॑ दधाति प्रव॑दिता वा॒चो भ॑वत्य॒पन्न॑दती भवति॒
तस्मा॑न्मनु॒ष्याः सर्वा॑ वाचं॑ वदन्त्याग्ने॒यं कृ॒ष्णग्री॑वमा ल॑भेत सौ॒म्यं
ब॒भ्रुं ज्यो॑गा॒मया॒व्यग्निं॑ वा ए॒तस्य॑ शरी॑रं गच्छति॒ सोम॑ः र॒सो
यस्य॑ ज्यो॒गा॒मय॑त्य॒ग्नेरे॒वास्य॑ शरी॑रं निष्क्री॒णाति॑ सोमा॒द्रस॑मु॒त

यदीतासुर्भवति जीवत्येव सौम्यं बभ्रुमालंभेताग्नेयं कृष्णग्रीवं
प्रजाकामः सोमो (१३)

वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो
दधात्यग्निः प्रजां प्रजनयति विन्दते प्रजामाग्नेयं कृष्णग्रीवमालंभेत
सौम्यं बभ्रुं यो ब्राह्मणो विद्यामनूच्य न विरोचेत् यदाग्नेयो भवति
तेज एवास्मिन्तेन दधाति यत्सौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेन कृष्णग्रीव
आग्नेयो भवति तम एवास्मादपहन्ति श्वेतो भवति (१४)

रुचमेवास्मिन्दधाति बभ्रुः सौम्यो भवति ब्रह्मवर्चस-
मेवास्मिन्त्विषिं दधात्याग्नेयं कृष्णग्रीवमालंभेत सौम्यं बभ्रुमाग्नेयं
कृष्णग्रीवं पुरोधायाः स्पर्धमान आग्नेयो वै ब्राह्मणः सौम्यो
राजन्योऽभितः सौम्यमाग्नेयो भवतस्तेजसैव ब्रह्मणोभ्यतो राष्ट्रं
परिगृह्णात्येकधा समावृङ्क्ते पुर एनं दधते॥ (१५)

लभेत वरुणं वशैतामर्विं वशामादित्येभ्यः कामाय मलुहा आलंभेत तान्येव सैवास्मिन्सोमः श्वेतो
भवति त्रिचत्वारिंशच्च। (२)॥ [२]

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त स एतं विष्णुर्वामनमपश्यत्तः
स्वायै देवताया आलंभत ततो वै स इमाँल्लोकानभ्यजयद्वैष्णवं
वामनमालंभेत स्पर्धमानो विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति विषमं
आलंभेत विषमा इव हीमे लोकाः समृद्ध्या इन्द्राय मन्युमते
मनस्वते ललामं प्राशृङ्गमालंभेत सङ्ग्रामे (१६)

सं यत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामं जयतीन्द्रमेव
मन्युमन्तं मनस्वन्तुः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं
मन्युं मनो दधाति जयति तं सङ्ग्राममिन्द्राय मरुत्वन्ते
पृश्निसक्थमालभेत ग्रामकाम इन्द्रमेव मरुत्वन्तुः स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सजातान्प्रयच्छति ग्राम्येव भवति
यदृषभस्ते- (१७)

नैन्द्रो यत्पृश्निस्तेन मारुतः समृद्धौ पश्चात्पृश्निसक्थो भवति
पश्चादन्ववसायिनीमेवास्मै विशं करोति सौम्यं बभ्रुमालभेतान्नकामः
सौम्यं वा अन्नं सोममेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा
अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवति बभ्रुर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपं समृद्धौ
सौम्यं बभ्रुमालभेत यमलं (१८)

राज्याय सन्तं राज्यं नोपनमेत्सौम्यं वै राज्यं सोममेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै राज्यं प्रयच्छत्युपैनं राज्यं
नमति बभ्रुर्भवत्येतद्वै सोमस्य रूपं समृद्ध्या इन्द्राय वृत्रतुरे ललामं
प्राशृङ्गमालभेत गतश्रीः प्रतिष्ठाकामः पाप्मानमेव वृत्रं तीर्त्वा प्रतिष्ठां
गच्छतीन्द्रायाभिमातिघ्ने ललामं प्राशृङ्गमा- (१९)

लभेत यः पाप्मना गृहीतः स्यात्पाप्मा वा अभि-
मातिरिन्द्रमेवाभिमातिहनुः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवास्मात्पाप्मानमभिमातिं प्रणुदत इन्द्राय वज्रिणं ललामं
प्राशृङ्गमालभेत यमलं राज्याय सन्तं राज्यं नोपनमेदिन्द्रमेव

वज्रिणः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॒ वज्रं॑ प्रयच्छति॒
स ए॒नं॑ वज्रो॒ भूत्या॑ इ॒न्ध्र उ॒पैन॑ राज्यं॒ नमति॑ ल॒लामः॑ प्राशृङ्गो॒
भवत्ये॒तद्वै वज्र॑स्य रू॒पः॑ समृ॒द्धौ॥ (२०)

सङ्ग्रामे तेनालमभिमातिष्ठे ललामं प्राशृङ्गमैनं पञ्चदश च।३॥ [३]

अ॒सावा॑दि॒त्यो न व्य॑रोचत॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चित्ति॒
मैच्छ॑न्तस्मा॑ ए॒तान्दश॑र्षभा॒माऽल॑भन्त॒ तयै॑वास्मि॒न्नुच॑मदधुर्यो॒
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मः स्यात्तस्मा॑ ए॒तान्दश॑र्षभा॒माऽल॑भेता॒मुमे॑वादित्यः॑
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं द॑धाति
ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ भ॒वति॑ व॒सन्ता॑ प्रा॒तस्त्री॑ल्ल॒लामा॑नाल॒भेत॑ ग्री॒ष्मे
म॒ध्यन्दि॑ने (२१)

त्री॒ज्छि॑तिपृ॒ष्ठाञ्छ॑रद्य॒परा॑ह्णे त्री॒ज्छि॑तिवारा॒त्रीणि॑ वा
आ॒दि॒त्यस्य॑ तेजा॑सि व॒सन्ता॑ प्रा॒तर्ग्री॑ष्मे म॒ध्यन्दि॑ने श॒रद्य॑परा॒ह्णे
याव॑न्त्ये॒व तेजा॑सि ता॒न्येवाव॑रुन्धे॒ त्रय॑स्त्रय॒ आल॑भ्यन्ते॒
ऽभि॑पूर्वमे॒वास्मि॑न्तेजो॒ दधा॑ति सं॒वत्सरं॑ प॒र्याल॑भ्यन्ते सं॒वत्स॑रो
वै ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्य॑ प्रदा॒ता सं॒वत्स॑र ए॒वास्मै॑ ब्रह्मवर्च॒सं प्रय॑च्छति
ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ भ॒वति॑ सं॒वत्स॑रस्य॒ पर॑स्ता॒त्प्राजा॑प॒त्यं कद्रु॑- (२२)

माल॑भेत प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वता॑ दे॒वता॑स्वे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति॒ यदि॑
बिभी॒याद्दु॑श्च॒र्मा भ॑विष्यामीति॒ सोमा॑पौष्णः॑ श्या॒ममाल॑भेत सौ॒म्यो
वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः पौष्णाः प॒शवः॑ स्वयै॒वास्मै॑ दे॒वत॑या प॒शुभि॑स्त्वचं॑

करोति न दुश्चर्मा भवति देवाश्च वै यमश्चास्मिँल्लोकेऽस्पर्धन्त स
यमो देवानामिन्द्रियं वीर्यमयुवत तद्यमस्य (२३)

यमत्वं ते देवा अमन्यन्त यमो वा इदमभूद्यद्वयः स्म इति ते
प्रजापतिमुपाधावन्त्स एतौ प्रजापतिरात्मन उक्षवशौ निरमिमीत
ते देवा वैष्णावरुणीं वशामाऽलभन्तैन्द्रमुक्षाणन्तं वरुणेनैव
ग्राहयित्वा विष्णुना यज्ञेन प्राणुदन्तैन्द्रेणैवास्यैन्द्रियमवृञ्जत यो
भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमानो वैष्णावरुणीं (२४)

वशामालभेतैन्द्रमुक्षाणं वरुणेनैव भ्रातृव्यं ग्राहयित्वा विष्णुना
यज्ञेन प्रणुदत ऐन्द्रेणैवास्यैन्द्रियं वृद्धे भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवतीन्द्रो वृत्रमहन्तं वृत्रो हतः षोडशभिर्भोगैरसिनात्तस्य
वृत्रस्य शीर्षतो गाव उदायन्ता वैदेह्योऽभवन्तासामृषभो
जघनेऽनूदैत्तमिन्द्रो- (२५)

चायन्त्सोऽमन्यत यो वा इममालभेत मुच्येतास्मात्पा-
प्मन इति स आग्नेयं कृष्णग्रीवमालभेतैन्द्रमृषभं तस्याग्निरेव
स्वेन भागधेयेनोपसृतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदह-
दैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन्नधत्त यः पाप्मना गृहीतः स्यात्स आग्नेयं
कृष्णग्रीवमालभेतैन्द्रमृषभमग्निरेवास्य स्वेन भागधेयेनोपसृतः (२६)

पाप्मानमपि दहत्यैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन्धत्ते मुच्यते पाप्मनो
भवत्येव द्यावापृथिव्या धेनुमालभेत ज्योगपरुद्धोऽनयोर्हि

वा ए॒षोऽप्रतिष्ठि॑तोऽथै॒ष ज्यो॑गप॑रुद्धो द्यावा॑पृथि॒वी ए॒व स्वेन॑
भाग॑धेयेनोप॑ धावति॒ ते ए॒वैनं॑ प्रति॒ष्ठां ग॑मयतुः प्रत्ये॒व तिष्ठ॑ति
पर्या॑रिणी॒ भवति॑ पर्या॒रीव॒ ह्येत॑स्य॒ राष्ट्रं॑ यो ज्यो॑गप॑रुद्धः समृ॒द्धौ
वाय॑व्यं (२७)

व॒त्समा ल॑भेत वा॒युर्वा अ॒नयोर्व॑त्स इ॒मे वा ए॒तस्मै॑
लो॒का अप॑शुष्का॒ विड॑प॑शुष्काऽथै॒ष ज्यो॑गप॑रुद्धो वा॒युमे॒व स्वेन॑
भाग॑धेयेनोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मा॑ इ॒माँल्लो॑कान् वि॒शं प्र॑दा॑पयति॒
प्रास्मा॑ इ॒मे लो॒काः सु॑वन्ति भु॒ञ्जत्ये॑नं॒ विडु॑प॑तिष्ठते॥ (२८)

म॒ध्यन्दि॑ने कर्दु॒ यम॑स्य॒ स्पर्ध॑मानो वैष्णा॒वरु॑णीन्तमिन्द्रो॑ऽस्य॒ स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑सृतो वाय॑व्यं

द्विच॑त्वारि॒ंशच्चा॑ । (४)॥ [४]

इन्द्रो॑ व॒लस्य॒ बिल॑मपौर्णो॑त्स य उ॑त्तमः प॒शुरा॑सीत्तं पृ॒ष्ठं
प्रति॑ स॒ङ्ग॒ह्योद॑क्खि॒दत्तं॑ स॒हस्रं॑ प॒शवो॑ऽनू॒दाय॑न्त्स उ॑न्नतो॑ऽभव॒द्यः
प॒शुकामः॑ स्यात्स ए॒तमै॒न्द्रमु॑न्न॒तमाल॑भेतेन्द्र॒मेव॑ स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑
धावति॒ स ए॒वास्मै॑ प॒शून्प्रय॑च्छति पशु॒माने॒व भ॑वत्युन्न॒तो (२९)

भ॑वति सा॒हस्री॑ वा ए॒षा ल॒क्ष्मी यदु॑न्नतो ल॒क्ष्मियै॒व
प॒शूनव॑रुन्धे य॒दा स॒हस्रं॑ प॒शून्प्रा॑प्नुयादथ॑ वैष्णा॒वं वा॑म॒नमा
ल॑भेतै॒तस्मिन्वै॑ तत्स॒हस्र॑म॒द्ध्यति॑ष्ठत्तस्मा॑देष॒ वा॑म॒नः समी॑षितः
प॒शुभ्य॑ ए॒व प्र॑जा॒तेभ्यः॑ प्रति॒ष्ठां द॑धाति॒ कोऽर॑हति स॒हस्रं॑
प॒शून्प्रा॑प्तुमि॒त्या॒हुर॑होरा॒त्राण्ये॒व स॒हस्रं॑ स॒म्पाद्या॑ल॑भेत प॒शवो॑ (३०)

वा अहोरात्राणि पशूनेव प्रजातान्प्रतिष्ठां गमयत्योषधीभ्यो
वेहतमालंभेत प्रजाकामं ओषधयो वा एतं प्रजायै परिबाधन्ते
योऽलं प्रजायै सन्प्रजां न विन्दत ओषधयः खलु वा एतस्यै
सूतुमपि घ्नन्ति या वेहद्भवत्योषधीरेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
ता एवास्मै स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयन्ति विन्दते (३१)

प्रजामापो वा ओषधयोऽसत्पुरुष आप एवास्मा असतः
सददति तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च नापस्त्वावासतः सददतीत्यैन्द्रि९
सूतवशामालंभेत भूतिकामोऽजातो वा एष योऽलं भूत्यै सन्भूतिं
न प्राप्नोतीन्द्रं खलु वा एषा सूत्वा वशाऽभव- (३२)

दिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति
भवत्येव य९ सूत्वा वशा स्यात्तमैन्द्रमेवालंभेतैतद्वाव तदिन्द्रिय९
साक्षादेवेन्द्रियमवरुन्ध ऐन्द्राग्रं पुनरुत्सृष्टमालंभेत य आ
तृतीयात्पुरुषात्सोमं न पिबेद्विच्छिन्नो वा एतस्य सोमपीथो यो
ब्राह्मणः सन्ना (३३)

तृतीयात्पुरुषात्सोमं न पिबेतीन्द्राग्री एव स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्रयच्छत उपैन९ सोमपीथो नमति
यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमवरुन्धे
यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै ब्राह्मणः स्वामेव देवतामनु सन्तनोति
पुनरुत्सृष्टो भवति पुनरुत्सृष्ट इव ह्येतस्य (३४)

सोमपीथः समृद्धौ ब्राह्मणस्पत्यं तूपरमालंभेताभि-
 चरन्ब्राह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तस्मा एवैनमा
 वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति तूपरो भवति क्षुरपविर्वा एषा
 लक्ष्मी यत्तूपरः समृद्धौ स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो
 वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैभीदक इध्मो
 भिनत्येवैनम्॥ (३५)

भवत्युन्नतः पशवो जनयन्ति विन्दतेऽभवत्सत्रैतस्येद्धास्त्रीणि च॥ [५]

बारहस्पत्यः शितिपृष्ठमालंभेत ग्रामकामो यः कामयेत पृष्ठः
 समानानां स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवैनं पृष्ठः समानानाङ्करोति ग्राम्येव भवति शितिपृष्ठो भवति
 बारहस्पत्यो ह्येष देवतया समृद्धौ पौष्णः श्याममालंभेतान्नकामो-
 ऽन्नं वै पूषा पूषणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा (३६)

अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवति श्यामो भवत्येतद्वा अन्नस्य
 रूपः समृद्धौ मारुतं पृश्निमालंभेतान्नकामोऽन्नं वै मरुतो
 मरुत एव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति पृश्निर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपः
 समृद्ध्या ऐन्द्रमरुणमालंभेतेन्द्रियकाम इन्द्रमेव (३७)

स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं दधातीन्द्रिया-
 व्यैव भवत्यरुणो भ्रूमान्भवत्येतद्वा इन्द्रस्य रूपः समृद्धौ सावित्र-
 मुपद्धस्तमालंभेत सनिकांमः सविता वै प्रसवानामीशे सवितारमेव

स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॑ स॒निं प्र॑सु॒वति॒ दान॑कामा
अस्मै॑ प्र॒जा भ॑वन्त्युप॒द्धस्तो॑ भ॒वति॒ सावि॒त्रो ह्यैष॑ (३८)

देव॑तया॒ समृ॑द्धौ वैश्वदे॒वं ब॑हुरू॒पमाल॑भेता॒न्नकामो॑ वैश्वदे॒वं वा
अन्नं॑ वि॒श्वाने॒व दे॒वान्ध॒स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मा॑ अन्नं
प्रय॑च्छन्त्यन्ना॒द ए॒व भ॑वति॒ बहुरू॒पो भ॑वति॒ बहुरू॒पः ह्यन्न॑ समृ॒द्धौ
वैश्वदे॒वं ब॑हुरू॒पमाल॑भेत् ग्राम॑कामो वैश्वदे॒वा वै सं॑जा॒ता वि॒श्वाने॒व
दे॒वान्ध॒स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मै॑ (३९)

सजा॑तान्प्रय॑च्छन्ति॒ ग्राम्ये॑व भ॒वति॒ बहुरू॒पो भ॑वति॒
बहु॑दे॒वत्यो॑(१) ह्यैष॑ समृ॒द्धौ प्राजा॑प॒त्यं तू॒पर॑माल॑भेत्
यस्या॑ना॒ज्ञात॑मिव॒ ज्यो॒गाम॑ये॒त्प्राजा॑प॒त्यो वै पु॑रु॒षः प्र॒जाप॑तिः खलु
वै तस्य॑ वेद॒ यस्या॑ना॒ज्ञात॑मिव॒ ज्यो॒गाम॑य॒ति प्र॒जाप॑तिमे॒व स्वेन॑
भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वेन॑ तस्मा॒त्स्वामा॑न्मु॒ञ्चति॒ तू॒रो भ॑वति॒
प्राजा॑प॒त्यो ह्यैष॑ दे॒वत॑या॒ समृ॑द्धौ॥ (४०)

अस्मा॑ इन्द्र॑मे॒वैष सं॑जा॒ता वि॒श्वाने॒व दे॒वान्ध॒स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मै॑ प्राजा॑प॒त्यो हि
त्रीणि॑ च॥ [६]

व॒षट्कारो॑ वै गा॒यत्रि॑ये शिरो॑ऽच्छि॒नत्त॑स्यै॒ रसः॑ प॒राऽप॑त॒त्तं
बृह॑स्पति॒रुपा॑गृह्णा॒त्सा शि॑तिपृ॒ष्ठा व॒शाऽभ॑वद्यो॒ द्विती॑यः प॒राप॑त॒त्तं
मि॒त्रावरु॑णा॒वुपा॑गृह्णीता॒ सा द्वि॑रू॒पा व॒शाऽभ॑वद्यस्तृती॒यः प॒राप॑त॒त्तं
वि॒श्वे दे॒वा उ॒पा॑गृह्णा॒त्सा ब॑हुरू॒पा व॒शाऽभ॑वद्यश्चतु॒र्थः प॒राप॑त॒त्तं
पृ॒थि॒वीं प्रावि॑श॒त्तं बृह॑स्पति॒रभ्य॑- (४१)

गृह्णादस्त्वेवायं भोगायेति स उक्षवशः समभवद्यल्लोहितं
 परापतत्तद्बुद्ध उपांगृह्णात्सा रौद्री रोहिणी वशाऽभवद्वारहस्पत्याः
 शितिपृष्ठामालभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति छन्दसां
 वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु (४२)

वै ब्रह्मवर्चसं छन्दसामेव रसेन रसं ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
 मैत्रावरुणीं द्विरूपामालभेत वृष्टिकामो मैत्रं वा अहर्वारुणी
 रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्षति मित्रावरुणावेव
 स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं
 वर्षयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै
 वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन (४३)

रसं वृष्टिमवरुन्धे मैत्रावरुणीं द्विरूपामालभेत प्रजाकामो
 मैत्रं वा अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै प्रजाः प्रजायन्ते
 मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां
 प्रजां प्रजनयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै
 प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजामव (४४)

रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा अन्नं
 विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस

इव खलु वा अन्नं छन्दसामेव रसेन रसमन्नमवरुन्धे वैश्वदेवीं
बहुरूपामालभेत् ग्रामकामो वैश्वदेवा वै (४५)

संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै
सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्यैव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा
रस इव खलु वै संजाताश्छन्दसामेव रसेन रसः सजातानवरुन्धे
बारहस्पत्यमुक्षवशमालभेत् ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं (४६)

दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वशं वा एष चरति यदुक्षा
वश इव खलु वै ब्रह्मवर्चसं वशेनैव वशं ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
रौद्रीः रोहिणीमालभेताभिचरन्नुद्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
तस्मा एवैनमावृश्चति ताजगार्तिमाच्छति रोहिणी भवति रौद्री
ह्येषा देवतया समृद्धौ स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो
वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैभीदक इध्मो
भिनत्येवैनम्॥ (४७)

अभि खलु वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन प्रजामवं वैश्वदेवा वै ब्रह्मवर्चसं यूप एकात्रविंशतिश्च। (७)॥ [७]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा
एताः सौरीः श्वेतां वशामाऽलभन्त तयैवास्मिन्नुचमदधुर्यो
ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एताः सौरीः श्वेतां वशामालभेतामुमे-
वाऽऽदित्यः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं

दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति बैल्वो यूषो भवत्यसौ (४८)

वा आदित्यो यतोऽजायत ततो बिल्वं उदतिष्ठत्सयोन्येव
ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे ब्राह्मणस्पत्यां बभ्रुकर्णीमा लभेताभिचरन्वारुणं
दशकपालं पुरस्तान्निर्वपेद्वरुणेनैव भ्रातृव्यं ग्राहयित्वा ब्रह्मणा
स्तृणुते बभ्रुकर्णी भवत्येतद्वै ब्रह्मणो रूपं समृद्धौ स्फ्यो यूषो
भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः
शृणा- (४९)

त्येवैनं वैभीदक इध्मो भिनत्येवैनं वैष्णवं वामनमालभेत् यं
यज्ञो नोपनमेद्विष्णुर्वै यज्ञो विष्णुमेव स्वेन भागधेयेनोपं धावति
स एवास्मै यज्ञं प्रयच्छत्युपैनं यज्ञो नमति वामनो भवति वैष्णवो
ह्येष देवतया समृद्धौ त्वाष्ट्रं वडबमालभेत् पशुकामस्त्वष्टा वै पशूनां
मिथुनानां (५०)

प्रजनयिता त्वष्टारमेव स्वेन भागधेयेनोपं धावति स एवास्मै
पशून्मिथुनाम्रजनयति प्रजा हि वा एतस्मिन्पशवः प्रविष्टा अथेष
पुमान्त्सन्वडबः साक्षादेव प्रजां पशूनवरुन्धे मैत्रं श्वेतमालभेत्
सङ्ग्रामे सं यत्ते समयकामो मित्रमेव स्वेन भागधेयेनोपं धावति
स एवैनं मित्रेण सन्नयति (५१)

विशालो भवति व्यवसाययत्येवैनं प्राजापत्यं कृष्णमालभेत्
वृष्टिकामः प्रजापतिर्वै वृष्ट्या ईशे प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोपं

धावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयति कृष्णो भवत्येतद्वै वृष्ट्यै रूपं
रूपेणैव वृष्टिमवरुन्धे शबलो भवति विद्युतमेवास्मै जनयित्वा
वर्षयत्यवाशृङ्गो भवति वृष्टिमेवास्मै नियच्छति॥ (५२)

शृणाति मिथुनानां नयति यच्छति॥ [८]

वरुणं सुषुवाणमन्नाद्यन्नोपानमत्स एतां वारुणीं
कृष्णां वशामपश्यत्तां स्वार्थं देवताया आलभत ततो वै
तमन्नाद्यमुपानमद्यमलमन्नाद्याय सन्तमन्नाद्यन्नोपनमत्स एतां
वारुणीं कृष्णां वशामालभेत वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यन्नादः (५३)

एव भवति कृष्णा भवति वारुणी ह्येषा देवताया समृद्धौ
मैत्रं श्वेतमालभेत वारुणं कृष्णमपां चौषधीनां च सन्धावन्नकामो
मैत्रीर्वा ओषधयो वारुणीरापोऽपां च खलु वा ओषधीनां
च रसमुपजीवामो मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
तावेवास्मा अन्नं प्रयच्छतोऽन्नाद एव भव- (५४)

त्यपां चौषधीनां च सन्धावालभत उभयस्यावरुद्धौ विशाखो
यूपो भवति द्वे ह्येते देवते समृद्धौ मैत्रं श्वेतमा लभेत वारुणं
कृष्णं ज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवास्मै वरुणं शमयति
यद्वारुणः साक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव
देवा वै पुष्टिर्नाविन्द- (५५)

न्तां मिथुनेऽपश्यन्तस्यां न समराधयन्तावश्विना-

वब्रूतामावयोर्वा एषा मैतस्यां वदद्धमिति साऽश्विनोरेवाभवद्यः
 पुष्टिकामः स्यात्स एतामाश्विनीं यमीं वशामालंभेताश्विनावेव
 स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्पुष्टिं धत्तः पुष्यति प्रजया
 पशुभिः॥ (५६)

अत्रादौऽत्राद एव भवत्यविन्दन्पञ्चत्वारिंशच्च॥ [९]

आश्विनं धूम्रललामालंभेत् यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासेदश्विनौ
 वै देवानामसोमपावास्तां तौ पश्चा सोमपीथं प्राप्तुतामश्विनावेतस्य
 देवता यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासत्यश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्रयच्छत् उपैनं सोमपीथो नमति
 यद्धूम्रो भवति धूम्रिमाणमेवास्मादपहन्ति ललामौ (५७)

भवति मुखत् एवास्मिन्तेजो दधाति वायव्यं गोमृगमा-
 लंभेत् यमजघ्निवांसमभिश् संस्रुपूता वा एतं वागृच्छति
 यमजघ्निवांसमभिश् संस्रु नैष ग्राम्यः पशुर्नाऽरण्यो यद्गोमृगो
 नेवैष ग्रामे नारण्ये यमजघ्निवांसमभिश् संस्रु वायुर्वै देवानां
 पवित्रं वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवै- (५८)

न पवयति पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति तमः
 पाप्मानं प्रविशति यस्याश्विने शस्यमाने सूर्यो नाविर्भवति सौर्यं
 बहूरूपमालंभेतामुमेवाऽऽदित्यः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मात्तमः पाप्मानमपहन्ति प्रतीच्यस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छत्यप

तमः पाप्मानं हते॥ (५९)

लुलामः स एव षट्त्वारिंशच्च॥ [१०]

इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरो मरुतो यद्धं वो दिवो या वः शर्म।
भरेष्विन्द्रं सुहवं हवामहेऽहोमुचं सुकृतं दैव्यं जनम्। अग्निं
मित्रं वरुणं सातये भगं द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तये। ममत्तु नः
परिज्मा वसुरहा ममत्तु वातो अपां वृषण्वान्। शिशितमिन्द्रापर्वता
युवन्नस्तन्नो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः। प्रिया वो नाम (६०)

हुवे तुराणाम्। आयत्तुपन्मरुतो वावशानाः। श्रियसे कं
भानुभिः सम्मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिः सुखादयः। ते
वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः।
अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्याथ्सोमो रुद्रेभिरभिरक्षतु त्मना।
इन्द्रो मरुद्विरऋतुधा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणः सः शिंशातु। सन्नो
देवो वसुभिरग्निः सः (६१)

सोमस्तनूभी रुद्रियाभिः। समिन्द्रो मरुद्विर्यज्ञियैः समादित्यैर्नो
वरुणो अजिज्ञिपत्। यथाऽऽदित्या वसुभिः सम्बभूवुर्मरुद्वी
रुद्राः समजानताभिः। एवा त्रिणामन्नहृणीयमाना विश्वे देवाः
समनसो भवन्तु। कुत्राचिद्यस्य समृतौ रण्वा नरो नृषदने।
अरहन्तश्चिद्यमिन्धते संञ्जनयन्ति जन्तवः। सं यदिषो वनामहे
सः हव्या मानुषाणाम्। उत द्युमस्य शवसः (६२)

ऋतस्य रश्मिमाददे। यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्रमादित्यासो
 भवता मृडयन्तः। आवोऽर्वाची सुमतिर्ववृत्याद् होश्चिद्या
 वरिवोवित्तराऽसत्। शुचिरपः सूयवसा अदब्ध उपक्षेति वृद्धवयाः
 सुवीरः। नकिष्टं घ्नन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां भवति प्रणीतौ।
 धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः।
 दीर्घाधियो रक्षमाणा (६३)

असुर्यमृतावानश्चयमाना ऋणानि। तिस्रो भूर्मीर्धारयन्त्री रुत
 द्यून्त्रीणि व्रता विदथे अन्तरेषाम्। ऋतेनाऽऽदित्या महि वो महित्वं
 तदर्यमन्वरुण मित्र चारु। त्यां नु क्षत्रिया अव आदित्यान्
 याचिषामहे। सुमृडीका अभिष्टये। न दक्षिणा विचिकिते न सव्या
 न प्राचीनमादित्या नोत पश्चा। पाक्याचिद्वसवो धीर्याचि- (६४)

द्युष्मानीतो अभयं ज्योतिरश्याम्। आदित्यानामवसा नूतनेन
 सक्षीमहि शर्मणा शन्तमेन। अनागास्त्वे अदितित्वे तुरास इमं
 यज्ञं दधतु श्रोषमाणाः। इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय।
 त्वामवस्युराचके। तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाऽऽशास्ते
 यजमानो हविर्भिः। अहेडमानो वरुणेह बोद्ध्युरुशः स मा न आयुः
 प्रमोषीः॥ (६५)

नामाग्निः स शवसो रक्षमाणा धीर्याचिदेकात्रपश्चाशच्च॥ [११]

[वायव्यं प्रजापतिस्ता वरुणं देवासुरा पुष्वसावादित्यो दशरूपभामिन्द्रो वलस्यं बारहस्पत्यं वषट्कारोऽसौ

सौरिं वरुणमाश्विनमिन्द्रं वो नर एकादश॥११॥ वायव्यमाग्नेयीं कृष्णग्रीवीमसावादित्यो वा अंहोरात्राणि वषट्कारः
प्रजनयिता हुवे तुराणां पञ्चषष्टिः॥६५॥ वायव्यं प्रमोषीः॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपागूहताः
सोऽचायत्प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मे प्रजा अपाघुक्षतामिति
स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्तन्निरवपत्तावस्मै प्रजाः
प्रासाधयतामिन्द्राग्नी वा एतस्य प्रजामपगूहतो योऽलं प्रजायै
सन्प्रजां न विन्दत ऐन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेत्प्रजाकाम
इन्द्राग्नी (१)

एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै प्रजां प्रासाधयतो
विन्दते प्रजामैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेत्स्पर्धमानः क्षेत्रे वा
सजातेषु वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ताभ्यामेवेन्द्रियं
वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृद्धे वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयतेऽप वा
एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं क्रामति यः सङ्ग्राममुपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादश-
कपालं निर्-(२)

वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येणोपप्रयाति

जयति॑ त॒ सङ्ग्रामं॑ वि॒ वा ए॒ष इन्द्रि॑येण॒ वीर्ये॑ण॒ ह्यते॑ यः सङ्ग्रामं॑
जयत्येन्द्रा॒ग्रमेका॑दशकपालं॒ निर्वपे॑त्सङ्ग्रामं॒ जित्वेन्द्रा॒ग्री ए॒व स्वेन॑
भाग॒धेयेनोप॑ धावति॒ तावे॒वास्मिन्निन्द्रि॑यं वीर्यं॑ (३)

धत्तो॑ नेन्द्रि॒येण॑ वीर्ये॑ण॒ व्यृह्य॑तेऽप॒ वा ए॒तस्मादिन्द्रि॑यं वीर्यं॑
क्रामति॑ य एति॑ जनता॒मैन्द्रा॒ग्रमेका॑दशकपालं॒ निर्वपे॑न्नता॒-
मे॒ष्यन्निन्द्रा॒ग्री ए॒व स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ तावे॒वास्मिन्निन्द्रि॑यं
वीर्यं॑ धत्तः स॒हेन्द्रि॑येण॒ वीर्ये॑ण॒ जनता॑मेति॒ पौष्णं॑ च॒रुमनु॑निर्वपेत्पू॒षा
वा इन्द्रि॑यस्य॒ वीर्य॑स्यानुप्रदा॒ता पू॒षणमे॒व (४)

स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं
वीर्य॑मनु॒ प्रयच्छति॑ क्षे॒त्रप॒त्यं च॒रुं निर्वपे॑न्नता॒माग॑त्ये॒यं वै
क्षे॒त्रस्य॑ पति॑र॒स्यामे॒व प्र॒ति॒तिष्ठ॑त्येन्द्रा॒ग्रमेका॑दशकपालमुपरि॑ष्ठा-
न्निर्वपे॑दस्यामे॒व प्र॒ति॒ष्ठायै॑न्द्रि॒यं वीर्य॑मुपरि॑ष्ठादा॒त्मन्ध॑त्ते॥ (५)

प्रजा॒काम॑ इन्द्रा॒ग्री उप॑प्रयात्येन्द्रा॒ग्रमेका॑दशकपालं॒ निर्वीर्यं॑ पू॒षणमे॒वैका॒त्रच॑त्वारि॒ंशच्च॑॥ [१]

अ॒ग्रये॑ पथि॒कृते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्वपे॑द्यो द॒र्शपूर्ण॑मास-
या॒जी सन्न॑मावास्या॑ वा पौर्णमा॒सीं वाऽति॑पा॒दये॑त्प॒थो वा ए॒षो-
ऽह्यप॑थेनेति॒ यो द॒र्शपूर्ण॑मासया॒जी सन्न॑मावास्या॑ वा पौर्णमा॒सीं
वाऽति॑पा॒दये॑त्य॒ग्निमे॒व प॑थि॒कृत॑ः स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ स
ए॒वैन॑मप॒थात्प॑न्था॒मपि॑ नयत्यनु॒द्वा॒न्दक्षि॑णा व॒ही ह्ये॒ष समृ॑द्ध्या अ॒ग्रये॑

व्रतपतये (६)

पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्नव्रत्यमिव
 चरेदग्निमेव व्रतपतिः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति स एवैनं
 व्रतमालम्भयति॑ व्रत्यो॑ भवत्यग्नये॑ रक्षोघ्ने॑ पुरोडाशमष्टाकपालं
 निर्वपेद्य॑ रक्षा॑सि सचैरन्नग्निमेव॑ रक्षोहणः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑
 धावति स एवास्माद्रक्षाः॑स्यपहन्ति॑ निशितायां निर्वपे- (७)

निशितायाः॑ हि रक्षा॑सि प्रेरते॑ सम्प्रेर्णान्येवैनानि॑ हन्ति
 परिश्रिते॑ याजयेद्रक्षसामनन्ववचाराय॑ रक्षोघ्नी॑ याज्यानुवाक्ये॑
 भवतो॑ रक्षसाः॑ स्तृत्या॑ अग्नये॑ रुद्रवते॑ पुरोडाशमष्टाकपालं
 निर्वपेदभिचरन्नेषा॑ वा अस्य॑ घोरा॑ तनूर्यद्रुद्रस्तस्मा॑ एवैनमावृश्चति॑
 ताजगार्तिमाच्छत्यग्नये॑ सुरभिमतै॑ पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्य॑
 गावो॑ वा पुरुषा - (८)

वा प्रमीयेरन्॑ यो वा बिभीयादेषा॑ वा अस्य॑ भेषज्यां
 तनूर्यथ्सुरभिमती॑ तयैवास्मै॑ भेषजं॑ करोति॑ सुरभिमतै॑ भवति॑
 पूतीगन्धस्यापहत्या॑ अग्नये॑ क्षामवते॑ पुरोडाशमष्टाकपालं
 निर्वपेथ्सङ्ग्रामे॑ सं यत्ते॑ भागधेयेनैवैनं॑ शमयित्वा॑ परानभि॑
 निर्दिशति॑ यमवरेषां॑ विध्यन्ति॑ जीवति॑ स यं परेषां॑ प्र स मीयते॑
 जयति॑ तं सङ्ग्राम- (९)

म॒भि वा ए॒ष ए॒तानु॑च्यति॒ येषां॑ पूर्वा॒परा अ॒न्वञ्चः॑ प्र॒मीय॑न्ते
 पुरु॒षाहु॑तिर्ह्यस्य॒ प्रिय॑त॒माऽग्नये॑ क्षाम॑वते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं
 निर्व॑पेद्भाग॒धेये॑नै॒वैन॑ श॒मय॑ति॒ नैषां॑ पुराऽऽयु॒षोऽपरः॑ प्र॒मीय॑तेऽभि
 वा ए॒ष ए॒तस्य॑ गृ॒हानु॑च्यति॒ यस्य॑ गृ॒हान्द॑ह॒त्यग्नये॑ क्षाम॑वते
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्भाग॒धेये॑नै॒वैन॑ श॒मय॑ति॒ नास्या॑परं
 गृ॒हान्द॑हति॥ (१०)

व्रतपतये निशितायाऽन्निर्वपेत्पुरुषाः सङ्गमन्न चत्वारि च॥ [२]

अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्यं का॒मो
 नो॒पन॑मै॒दग्नि॑मे॒व का॒मः॑ स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑
 का॒मेन॑ स॒मर्द्ध॑य॒त्युपै॑नं॒ कामो॑ न॒मत्य॑ग्नये॒ यवि॑ष्ठाय पुरो॒डाश॑म॒ष्टा-
 क॑पालं निर्व॑पे॒त्स्पर्ध॑मानः॒ क्षेत्रे॑ वा स॒जाते॑षु॒ वाऽग्नि॑मे॒व यवि॑ष्ठः॑
 स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑ धावति॒ तेनै॒वेन्द्रि॑यं वी॒र्यं॑ भ्रातृ॒व्यस्य॑ (११)

यु॒वते॒ वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येण ज॒यते॑ऽग्नये॒ यवि॑ष्ठाय
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेदभि॒चर्य॑मा॒णोऽग्नि॑मे॒व यवि॑ष्ठः॑
 स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मा॒द्रक्षा॑सि॒ यव॑यति॒
 नैन॑मभि॒चर॑न्त्स्त्वृ॒णुते॑ऽग्नय॒ आयु॑ष्मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्यः
 का॒मये॑त॒ सर्व॑मायु॒रिया॑मित्य॒ग्निमे॒वाऽऽयु॑ष्मन्तः॑ स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑
 धावति॒ स ए॒वास्मि॑- (१२)

त्रायुर्दधाति॒ सर्व॑मायु॒रेत्य॑ग्नये॒ जा॒तवे॑दसे पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं

निर्वपेद्भूतिकामोऽग्निमेव जातवेदसः३ स्वेन भागधेयेनोप धावति
 स एवैनं भूतिं गमयति भवत्येवाग्नये रुक्मन्ते पुरोडाशमष्टाकपालं
 निर्वपेद्भुक्कामोऽग्निमेव रुक्मन्तः३ स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्नुचं दधाति रोचन्त एवाग्नये तेजस्वते पुरोडाश- (१३)

मष्टाकपालं निर्वपेत्तेजस्कामोऽग्निमेव तेजस्वन्तः३ स्वेन
 भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्तेजो दधाति तेजस्व्येव
 भवत्यग्नये साहन्त्याय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्सीक्षमाणो-
 ऽग्निमेव साहन्त्यः३ स्वेन भागधेयेनोप धावति तेनैव संहते यः
 सीक्षते॥ (१४)

भ्रातृव्यस्यास्मिन्तेजस्वते पुरोडाशमष्टात्रिंशच्च॥ [३]

अग्नयेऽन्नवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्न-
 वान्त्स्यामित्यग्निमेवान्नवन्तः३ स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवैनमन्नवन्तं करोत्यन्नवानेव भवत्यग्नयेऽन्नादाय पुरोडाश-
 मष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नादः स्यामित्यग्निमेवान्नादः३ स्वेन
 भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नादं करोत्यन्नाद - (१५)

एव भवत्यग्नयेऽन्नपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः
 कामयेतान्नपतिः स्यामित्यग्निमेवान्नपतिः३ स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवैनमन्नपतिं करोत्यन्नपतिरेव भवत्यग्नये पवमानाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये पावकायाग्नये शुचये ज्योगामयावी

यदग्रये पवमानाय निर्वपंति प्राणमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये (१६)

पावकाय वाचमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये शुचय
आयुरेवास्मिन्तेन दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवैतामेव
निर्वपेच्चक्षुष्कामो यदग्रये पवमानाय निर्वपंति प्राणमेवास्मिन्तेन
दधाति यदग्रये पावकाय वाचमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये शुचये
चक्षुरेवास्मिन्तेन दधा- (१७)

त्युत यद्यन्यो भवति प्रैव पश्यत्यग्रये पुत्रवते पुरोडाशमष्टा-
कपालं निर्वपेदिन्द्राय पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रजाकामो-
ऽग्निरेवास्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छत्यग्रये रसंवते-
ऽजक्षीरे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत रसवान्स्थ्यामित्यग्निमेव रसवन्तः
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं रसवन्तं करोति (१८)

रसवानेव भवत्यजक्षीरे भवत्याग्नेयी वा एषा यदजा साक्षादेव
रसमवरुन्धेऽग्रये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत
वसुमान्स्थ्यामित्यग्निमेव वसुमन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवैनं वसुमन्तं करोति वसुमानेव भवत्यग्रये वाजसृते पुरोडाश-
मष्टाकपालं निर्वपेत्सङ्ग्रामे सं यत्ते वाजं (१९)

वा एष सिंसीरषति यः सङ्ग्रामं जिगीषत्यग्निः खलु
वै देवानां वाजसृदग्निमेव वाजसृतः स्वेन भागधेयेनोप
धावति धावति वाजं हन्ति वृत्रं जयति तं सङ्ग्राममथो

अ॒ग्निरि॑व॒ न प्र॑ति॒धृषे॑ भवत्य॒ग्नये॑ऽग्न॒वते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं
निर्व॑पेद्यस्या॒ग्नाव॑ग्निम॒भ्युद्ध॑रेयुर्निर्दिष्ट॒भागो॑ वा ए॒तयो॑र॒न्यो-
ऽनि॑र्दिष्ट॒भागो॑ऽन्यस्तौ स॒म्भव॑न्तौ यज॑मान- (२०)

म॒भिस॑म्भवतः स ई॒श्वर॑ आ॒र्तिमा॑र्तो॒र्यद॑ग्नये॑ऽग्न॒वते॑ निर्व॑पति
भा॒गधे॑येनै॒वैनौ॑ शमयति॒ नार्ति॑मा॒र्छति॑ यज॑मानोऽग्नये॒ ज्योति॑ष्मते
पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्यस्या॒ग्निरुद्ध॑तोऽहु॒तेऽग्नि॑होत्र उ॒द्वाये॑दपरं
आ॒दीप्या॑नूद्धृत्य॒ इत्या॑हुस्तत्तथा॒ न का॒र्यं यद्वा॑ग॒धेय॑म॒भि पूर्वं॑
उद्ध्र॑यते॒ किम॑परोऽभ्यु- (२१)

द्वि॒येते॑ति॒ तान्ये॒वाव॑क्षाणा॒नि सन्नि॑धाय॒ मन्थे॑दितः प्रथ॒मं
जज्ञे॑ अ॒ग्निः स्वा॒द्योने॑रधि॒ जा॒तवे॑दाः। स गा॑यत्रि॒या त्रि॑ष्टुभा॒
जग॑त्या॒ देवे॒भ्यो ह॒व्यं वह॑तु प्रजा॒नन्नि॑ति॒ छन्दा॑भिरे॒वैन॑ऽ स्वा॒द्योनेः॑
प्रज॑नयत्येष॒ वाव सौ॑ऽग्निरि॒त्याहु॑ज्योति॒स्त्वा अ॑स्य॒ परा॑पतित॒मिति॑
यद॑ग्नये॒ ज्योति॑ष्मते निर्व॑पति॒ यदे॒वास्य॒ ज्योतिः॑ परा॑पतितं
तदे॒वावरु॑न्धे॥ (२२)

करोत्यन्नादो दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवास्मिन्तेन दधाति करोति वाजं यजमानमुदेवास्य पद्वि॥ [४]

वै॒श्वान॑रं द्वा॒दश॑कपालं निर्व॑पेद्वा॒रुणं॑ च॒रुं द॑धि॒क्राव॑णे
च॒रुम॑भि॒शस्य॑मानो॒ यद्वै॑श्वान॒रो द्वा॒दश॑कपालो॒ भव॑ति संव॒त्सरो॑
वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः संव॑त्स॒रेणै॒वैन॑ऽ स्वद॒यत्य॑प॒ पापं॑ वर्ण॑ ह॒ते

वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्राव्ण्णा पुनाति हिरण्यं
दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं भवत्येतामेव
निर्वपेत्प्रजाकामः संवत्सरो (२३)

वा एतस्याशान्तो योनिं प्रजायै पशूनां निर्दहति यो-
ऽलं प्रजायै सन्प्रजां न विन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो
भवति संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरमेव भागधेयेन
शमयति सोऽस्मै शान्तः स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयति वारुणेनैवैनं
वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्राव्ण्णा पुनाति हिरण्यं दक्षिणा पवित्रं वै
हिरण्यं पुनात्येवैनं (२४)

विन्दते प्रजां वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्पुत्रे
जाते यदष्टाकपालो भवति गायत्रियैवैनं ब्रह्मवर्चसेन
पुनाति यन्नवकपालस्त्रिवृतैवास्मिन्तेजो दधाति यद्वशकपालो
विराजैवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवास्मिन्निन्द्रियं
दधाति यद्द्वादशकपालो जगत्यैवास्मिन्पशून् दधाति यस्मिञ्जात
एतामिष्टिं निर्वपति पूत - (२५)

एव तेजस्व्यन्नाद इन्द्रियावी पशुमान्भवत्यव वा एष
सुवर्गाल्लोकाच्छिद्यते यो दंश्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां
वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयति सुवर्गाय हि लोकाय

दर्शपूर्णमासाविज्येते वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपाद्यं संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उपदधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या (२६)

अथो देवता एवान्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति वीरुहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन्नाग्नेयमृष्टाकपालं निर्वपेद्वैश्वानरं द्वादशकपालमग्निमुद्वासयिष्यन् यदृष्टाकपालो भवत्यृष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मा आतिथ्यं करोत्यथो यथा जनं यतेऽवसं करोति तादृ- (२७)

गेव तद्द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः खलु वा अग्रेयोनिः स्वामेवैनं योनिं गमयत्याद्यमस्यान्नं भवति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं ग्रामकाम आहवनीये वैश्वानरमधिश्रयति गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य विधृत्यै द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मै सजाताः श्र्यावयति मारुतो भवति (२८)

मारुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमवरुन्धे सप्तकपालो भवति सप्तगणा वै मारुतो गणश एवास्मै सजातानवरुन्धेऽनूच्यमान आसादयति विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं

करोति॥ (२९)

प्रजाकामः संवत्सरो पुनात्येवैनं पृतः समष्टौ तादृङ्गारुतो भवत्येकात्रिंशच्च॥ [५]

आदित्यं चरुं निर्वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्नियं वा अदितिं रस्या-
मेव पूर्वं प्रति तिष्ठन्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदायतनं
गृत्वा संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरोः खलु वै
देवानामायतनमेतस्माद्वा आयतनाद्देवा असुरानजयन् यद्वैश्वानरं
द्वादशकपालं निर्वपति देवानामेवाऽऽयतने यतते जयति तं
सङ्ग्राममेतस्मिन्वा एतौ मृजाते (३०)

यो विद्विषाणयोरन्नमत्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्विद्विषा-
णयोरन्नं जुग्वा संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरोः स्वदितमेवात्ति
नास्मिन्मृजाते संवत्सराय वा एतौ सममाते यौ सममाते तयोर्यः
पूर्वोऽभिद्रुह्यति तं वरुणो गृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं
निर्वपेत्सममानयोः पूर्वोऽभिद्रुह्य संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः
संवत्सरोः मेवाऽऽत्वा निर्वरुणम् (३१)

परस्तादभिद्रुह्यति नैनं वरुणो गृह्णात्याव्यं वा एष प्रतिगृह्णाति
योऽविं प्रतिगृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदविं प्रतिगृह्य
संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरोः स्वदितामेव प्रतिगृह्णाति नाव्यं
प्रतिगृह्णात्यात्मनो वा एष मात्रामाप्नोति य उभयादत्प्रतिगृह्णात्यश्वं

वा पुरुषं वा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदुभयादत् (३२)

प्रतिगृह्यं संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरस्वदितमेव प्रतिगृह्णाति नाऽऽत्मनो मात्रामाप्नोति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्सन्निमेष्यन्संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यदा खलु वै संवत्सरं जनतायां चरत्यथ स धनार्घो भवति यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति संवत्सरसातामेव सन्निमभि प्रच्यवते दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति यो वै संवत्सरं (३३)

प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेयेन विमुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वोत्तमां गामाजेत्तां भ्रातृव्याय प्रहिणुयान्निर्ऋतिमेवास्मै प्रहिणोति॥ (३४)

निर्वरुणं वपेदुभयादद्यो वै संवत्सरं पद्विंशच्च॥ [६]

ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत्पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति पशुमानेव भवति चरुर्भवति स्वादेवास्मै योनैः पशून्प्रजनयतीन्द्रायेन्द्रियावन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत्पशुकाम इन्द्रियं वै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स - (३५)

एवास्मा इन्द्रियं पशून्प्रयच्छति पशुमानेव भवतीन्द्राय घर्मवन्ते

पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामो ब्रह्मवर्चसं वै घर्म
 इन्द्रमेव घर्मवन्तः३ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं
 दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवतीन्द्रायाः कवन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं
 निर्वपेदन्नकामोऽर्को वै देवानामन्नमिन्द्रमेवार्कवन्तः३ स्वेन भागधेये-
 (३६)

नोपधावति स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवतीन्द्राय
 घर्मवन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रायेन्द्रियावन्त
 इन्द्रायाः कवन्ते भूतिकामो यदिन्द्राय घर्मवन्ते निर्वपन्ति शिर
 एवास्य तेन करोति यदिन्द्रायेन्द्रियावन्त आत्मानमेवास्य तेन
 करोति यदिन्द्रायाः कवन्ते भूत एवान्नाद्ये प्रतितिष्ठति भवत्येवेन्द्राया-
 (३७)

९होमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः पाप्मना गृहीतः
 स्यात्पाप्मा वा अ९ह इन्द्रमेवा९होमुचः३ स्वेन भागधेयेनोप धावति
 स एवैनं पाप्मनोऽ९हसो मुञ्चतीन्द्राय वैमृधाय पुरोडाशमेकादश-
 कपालं निर्वपेद्यं मृधोऽभि प्रवेपेरन्नाष्ट्राणि वाऽभिसंमियुरिन्द्रमेव
 वैमृधः३ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मान्मृधो (३८)

ऽपहन्तीन्द्राय त्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्बुद्धो
 वा परियत्तो वेन्द्रमेव त्रातारः३ स्वेन भागधेयेनोप धावति
 स एवैनं त्रायत इन्द्रायाः काश्वमेधवन्ते पुरोडाशमेकादश-

कपालं निर्वपेद्यं महायज्ञो नोपनमैदेते वै महायज्ञस्यान्त्ये
तनू यदर्काश्वमेधाविन्द्रमेवार्काश्वमेधवन्तुः स्वेन भागधेयेनोप
धावति स एवास्मा अन्ततो महायज्ञं च्यावयत्युपैनं महायज्ञो
नमति॥ (३९)

इन्द्रियावन्तुः स्वेन भागधेयेनोप धावति सोऽर्कवन्तुः स्वेन भागधेयेनैवेन्द्रायास्मान्मृधोऽस्मै सुप्त

च॥ [७]

इन्द्रायान्वृजवे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्भामकाम
इन्द्रमेवान्वृजुः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै
सजाताननुकान्करोति ग्राम्येव भवतीन्द्राण्यै चरुं निर्वपेद्यस्य
सेनाऽसंशितेव स्यादिन्द्राणी वै सेनायै देवतेन्द्राणीमेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति सैवास्य सेना संश्रयति बल्वजानपी- (४०)

ह्ये सन्नह्येद्रौर्यत्राधिष्कन्ना न्यमेहत्ततो बल्वजा उदतिष्ठन्गवा-
मेवैनं न्यायमपिनीय गा वेदयतीन्द्राय मन्युमते मनस्वते
पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत्सङ्ग्रामे सं यत्त इन्द्रियेण वै
मन्युना मनसा सङ्ग्रामं जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तुः स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति जयति
तं (४१)

सङ्ग्राममेतामेव निर्वपेद्यो हतमनाः स्वयं पाप इव
स्यादेतानि हि वा एतस्मादपक्रान्तान्यथैष हतमनाः स्वयं पाप

इन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तुः स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स
 एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति न हतमनाः स्वयं पापो
 भवतीन्द्राय दात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः कामयेत
 दानंकामा मे प्रजाः स्यु- (४२)

रितीन्द्रमेव दातारः स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एवास्मै
 दानंकामाः प्रजाः करोति दानंकामा अस्मै प्रजा भवन्तीन्द्राय प्रदात्रे
 पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न प्रदीयेतेन्द्रमेव
 प्रदातारः स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एवास्मै प्रदापयतीन्द्राय
 सुत्राम्णो पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदपरुद्धो वा (४३)

ऽपरुद्धमानो वेन्द्रमेव सुत्रामाणः स्वेनं भागधेयेनोपं धावति
 स एवैनं त्रायतेऽनपरुद्धो भवतीन्द्रो वै सदृङ् देवताभिरासीत्स न
 व्यावृतमगच्छत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं
 निर्वपत्तेनैवास्मिन्निन्द्रियमदधाच्छक्करी याज्यानुवाक्ये अकरोद्वज्रो
 वै शक्करी स एनं वज्रो भूत्या ऐन्ध (४४)

सोऽभवत्सोऽबिभेद्भूतः प्र मां धक्ष्यतीति स प्रजापतिं
 पुनरुपाधावत्स प्रजापतिः शक्करी अर्धं रेवतीं निरमिमीत्
 शान्त्या अप्रदाहाय योऽलः श्रियै सन्त्सदृङ्खसमानैः स्यात्तस्मा
 एतमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति
 स एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति रेवतीं पुरोनुवाक्या भवति शान्त्या

अप्रदाहाय शक्नोती याज्यां वज्रो वै शक्नोती स एनं वज्रो भूत्या
इन्ध्रे भवत्येव॥ (४५)

अपि तश्च स्युर्वेन्ध भवति चतुर्दश च॥ [८]

आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेदभिचरन्त्सरस्वत्याज्य-
भागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदाग्नावैष्णव एकादशकपालो
भवत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन
चाभिचरति सरस्वत्याज्यभागा भवति वाग्वै सरस्वती
वाचैवैनमभिचरति बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभिचरति (४६)

प्रति वै पुरस्तादभिचरन्तमभिचरन्ति द्वे द्वे पुरोनुवाक्ये
कुर्यादतिप्रयुक्त्या एतयैव यजेताभिचर्यमाणो देवताभिरेव देवताः
प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म स देवताश्चैव
यज्ञं च मद्धतो व्यवसर्पति तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति
नैनमभिचरन्त्स्तृणुत आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेद्यं यज्ञो
नो- (४७)

पुनर्मेदग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निं चैव विष्णुं च स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै यज्ञं प्रयच्छत उपैनं यज्ञो
नमत्याग्नावैष्णवं घृते चरुं निर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्नेर्वै चक्षुषा मनुष्या
वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा अग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप

धावति तावेवा- (४८)

स्मिञ्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति धेन्वै वा एतद्रेतो
यदाज्यमनडुहस्तण्डुला मिथुनादेवास्मै चक्षुः प्रजनयति
घृते भवति तेजो वै घृतं तेजश्चक्षुस्तेजसैवास्मै तेजश्चक्षुरवरुन्ध
इन्द्रियं वै वीर्यं वृद्धे भ्रातृव्यो यजमानोऽयं जमानस्याद्धरकल्पां
प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने नास्येन्द्रियं (४९)

वीर्यं वृद्धे पुरा वाचः प्रवदितो निर्वपेद्वावंत्येव वाक्तामप्रौदितां
भ्रातृव्यस्य वृद्धे तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या वाचोऽनु
प्रवदन्ति ता इन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधत्याग्नावैष्णव-
मृष्टाकपालं निर्वपेत्प्रातः सवनस्याकाले सरस्वत्याज्यभागा
स्याद्वारहस्पत्यश्चरुर्यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं
प्रातः सवनं प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नो- (५०)

त्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेन्माध्यन्दिनस्य सवनस्या-
काले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वारहस्पत्यश्चरुर्यदेकादशकपालो
भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुष्टुभं माध्यन्दिनं सवनं माध्यन्दिनमेव
सवनं तेनाऽऽप्नोत्याग्नावैष्णवं द्वादशकपालं निर्वपेत्तृतीयसवनस्या-
काले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वारहस्पत्यश्चरुर्यद्द्वादशकपालो
भवति द्वादशाक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव
तेनाऽऽप्नोति देवताभिरेव देवताः (५१)

प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्मं कपालैरेव
छन्दाः स्यात्प्रोति पुरोडाशैः सर्वानानि मैत्रावरुणमेकंकपालं
निर्वपेद्वशायै काले यैवासौ भ्रातृव्यस्य वशाऽनूबन्ध्या सो
एवैषैतस्यैकंकपालो भवति नहि कपालैः पशुमर्हत्यासुम्॥ (५२)

ब्रह्मणैवैनमभिचरति यज्ञो न तावेवास्थैन्द्रियमाप्नोति देवताः सप्तत्रिंशच्च॥ [९]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा
एत९ सोमारौद्रं चरुं निरवपन्तेनैवास्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः
स्यात्तस्मा एत९ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत्सोमं चैव रुद्रं च स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्धत्तो ब्रह्मवर्चस्यैव
भवति तिष्यापूर्णमासे निर्वपेद्बुद्धो- (५३)

वै तिष्यः सोमः पूर्णमासः साक्षादेव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
परिश्रिते याजयति ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै श्वेतायै श्वेतवत्सायै
दुग्धं मथितमाज्यं भवत्याज्यं प्रोक्षणमाज्येन मार्जयन्ते यावदेव
ब्रह्मवर्चसं तत्सर्वं करोत्यति ब्रह्मवर्चसं क्रियत इत्याहुरीश्वरो
दुश्चर्मा भवितोरिति मानवी ऋचौ धार्ये कुर्याद्यद्वै किं च
मनुरवदत्तद्वेषजं (५४)

भेषजमेवास्मै करोति यदि बिभीयाद्दुश्चर्मा भविष्यामीति
सोमापौष्णं चरुं निर्वपेत्सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवः

स्वयैवास्मै देवतया पशुभिस्त्वचं करोति न दुश्चर्मा भवति
 सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत्प्रजाकामः सोमो वै रेतोधा अग्निः प्रजानां
 प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्रजनयति
 विन्दते (५५)

प्रजा५ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेदभिचरन्सौम्यो वै देवतया पुरुष
 एष रुद्रो यदग्निः स्वायां एवैनं देवतायै निष्क्रीय रुद्रायपि दधाति
 ताजगार्तिमाच्छति सोमारौद्रं चरुं निर्वपेज्ज्योगामयावी सोमं वा
 एतस्य रसो गच्छत्यग्निः शरीरं यस्य ज्योगामयति सोमादेवास्य
 रसं निष्क्रीणात्यग्नेः शरीरमुत यदी- (५६)

तासुर्भवति जीवत्येव सोमारुद्रयोर्वा एतं ग्रसितं होता
 निष्विन्दति स ईश्वर आर्तिमार्तोरनृद्वान् होत्रा देयो वह्निर्वा
 अनृद्वान् वह्निर्होता वह्निर्नैव वह्निर्मात्मानं स्पृणोति सोमारौद्रं
 चरुं निर्वपेद्यः कामयेतु स्वैऽस्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयेयमिति
 वेदिं परिगृह्याद्वर्द्धमुद्वन्याद्वर्द्धं नार्द्धं बर्हिषः स्तृणीयाद्वर्द्धं
 नार्द्धमिह्यस्याभ्याद्वद्धाद्वर्द्धं न स्व एवास्मा आयतने भ्रातृव्यं
 जनयति॥ (५७)

रुद्रो भेषजं विन्दते यदि स्तृणीयाद्वर्द्धं द्वादश च॥ [१०]

ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं ग्रामकामं

इन्द्रं चैव मरुतंश्च स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै
 सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्यैव भवत्याहवनीयं ऐन्द्रमर्धिश्रयति
 गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य विधृत्यै सप्तकपालो मारुतो
 भवति सप्तगणा वै मरुतो गणश एवास्मै सजातानवरुन्धेऽनूच्यमान
 आसादयति विशमेवा- (५८)

स्मा अनुवर्त्मानं करोत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयेत क्षत्राय च
 विशे च समदं दद्यामित्येन्द्रस्यावद्यन्ब्रूयादिन्द्रायानु ब्रूहीत्याश्राव्यं
 ब्रूयान्मरुतो यजेति मारुतस्यावद्यन्ब्रूयान्मरुद्ध्योऽनुब्रूहीत्याश्राव्यं
 ब्रूयादिन्द्रं यजेति स्व एवैभ्यो भागधेये समदं दधाति
 वितृ० हाणास्तिष्ठन्त्येतामेव (५९)

निर्वपेद्यः कामयेत कल्पेरन्त्रिति यथादेवतमवदाय यथादेवतं
 यजेद्भागधेयेनैवैनान् यथायथं कल्पयति कल्पन्त एवैन्द्रमेकादश-
 कपालं निर्वपेद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं ग्रामकाम इन्द्रं चैव विश्वा०श्च
 देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान्प्रयच्छन्ति
 ग्राम्यैव भवत्येन्द्रस्यावदाय वैश्वदेवस्यावद्येदथेन्द्रः स्यो- (६०)

परिष्ठादिन्द्रियेणैवास्मा उभयतः सजातान्परिगृह्णात्युपाधाय्य-
 पूर्वयं वासो दक्षिणा सजातानामुपहित्यै पृश्निज्यै दुग्धे प्रैयङ्गवं
 चरुं निर्वपेन्मरुद्ध्यो ग्रामकामः पृश्निज्यै वै पयंसो मरुतो जाताः
 पृश्निज्यै प्रियङ्गवो मारुताः खलु वै देवतया सजाता मरुत एव

स्वेन॑ भाग॒धेयेनोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मै॑ सजा॒तान्प्रयच्छ॑न्ति ग्रा॒म्येव॑
भवति॑ प्रि॒यवती॑ याज्यानुवा॒क्ये (६१)

भवतः॑ प्रि॒यमे॒वैन॒॑ समाना॑ करोति द्विपदा॑ पुरोनुवा॒क्या
भवति॑ द्विपदं॑ ए॒वावरु॑न्धे चतु॑ष्पदा या॒ज्या चतु॑ष्पद ए॒व प॒शूनव॑-
रुन्धे दे॒वासुराः॑ सं य॑त्ता आस॒न्ते दे॒वा मि॒थो विप्रि॑या आस॒न्ते
३ऽन्यो॑न्यस्मै॒ ज्यैष्ठा॒यातिष्ठ॑मानाश्चतु॑र्धा व्य॑क्रामन्न॒ग्निर्वसु॑भिः सोमो॑
रु॒द्रैरिन्द्रो॑ म॒रुद्विर्वरु॑ण आदित्यैः॑ स इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तमे-
(६२)

तया॑ संज्ञान्या॑ऽयाजयद॒ग्नये॒ वसु॑मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं
नि॒रव॑प॒थ्सोमा॑य रु॒द्रव॑ते च॒रुमिन्द्रा॑य म॒रुत्व॑ते पुरो॒डाश॑मेकादश-
कपालं॑ वरु॒णायाऽऽदि॑त्यव॑ते च॒रुं ततो॑ वा इन्द्रः॑ दे॒वा ज्यैष्ठा॑याभि
सम॑जानत॒ यः संमा॑नैर्मि॒थो विप्रि॑यः स्यात्तमे॒तया॑ संज्ञान्या॑
याजयेद॒ग्नये॒ वसु॑मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं नि॒र्वपे॑थ्सोमा॑य रु॒द्रव॑ते
च॒रुमिन्द्रा॑य म॒रुत्व॑ते पुरो॒डाश॑मेकादशकपालं॑ वरु॒णायाऽऽदि॑त्यव॑ते
च॒रुमिन्द्र॑मे॒वैन॑ भू॒तं ज्यैष्ठा॑य॒ समा॑ना अ॒भिस॑ज्जानते॒ वसि॑ष्ठः
समा॑नाना॑ भवति॥ (६३)

विश॑मेव तिष्ठन्त्येतामे॒वाथैन्द्र॑स्य॒ याज्यानुवा॑क्ये तं वरु॒णाय॑ चतु॑र्दश च॥ [११]

हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भ आपो॑ ह॒ यत्प्रजा॑पते। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॒॑
स मा॒तर॒॑ स सू॒नुर्भु॑व॒थ्स भु॑व॒त्पुन॑र्मघः। स द्यामौ॒र्णोद॑न्तरि॒क्ष॒॑

स सुवः स विश्वा भुवो अभवत्स आऽभवत्। उदुत्यं चित्रम्।
सप्रलवन्नवीयसाऽग्ने द्युम्नेन सं यता। बृहत्तन्थ भानुना। निकाव्या
वेधसः शश्वतस्करहस्ते दधानो - (६४)

नर्या पुरूणि। अग्निर्भुवद्रयिपती रयीणां सत्रा चक्राणो
अमृतानि विश्वा। हिरण्यपाणिमृतये सवितारमुप ह्वये। स चेत्ता
देवता पदम्। वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यं
सावीः। वामस्य हि क्षयस्य देव भूररया धिया वामभार्जः स्याम।
बडित्था पर्वतानां खिद्रं बिभर्षि पृथिवि। प्र या भूमि प्रवत्वति
महा जिनोषि (६५)

महिनि। स्तोमासस्त्वा विचारिणि प्रतिष्ठोभन्त्यक्तुभिः। प्र या
वाजन्न हेषन्तं पेरुमस्यस्यर्जुनि। ऋदूदरेण सख्या सचेय यो मा
न रिष्येद्वर्यश्च पीतः। अयं यः सोमो न्यधाय्यस्मे तस्मा इन्द्रं
प्रतिरमेम्यच्छं। आपान्तमन्युस्तृपलंप्रभर्मा धुनिः शिमीवाञ्छरुमां
ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसा वनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानि देभुः।
प्र (६६)

सुवानः सोमं ऋतयुश्चिकेतेन्द्राय ब्रह्म जमदग्निरर्चन्। वृषा
यन्तासि शवसस्तुरस्यान्तर्यच्छ गृणते धर्त्रं दृहं। सबाधस्ते
मदश्च शुष्मयं च ब्रह्म नरो ब्रह्मकृतः सपर्यन्। अर्को वा यत्तुरते
सोमचक्षास्तत्रेदिन्द्रो दधते पृथ्सु तुर्याम्। वर्षद्वे विष्णवांस आ

कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम्। (६७)

वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरौ मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः।
प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामार्यः शंसामि वयुनानि विद्वान्। तं त्वां
गृणामि तव समतवीयान्क्षयन्तमस्य रजंसः पराके। किमित्ते विष्णो
परिचक्ष्यं भूत्प्रयद्ववक्षे शिपिविष्टो अस्मि। मा वर्षो अस्मदपंगूह
एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ। (६८)

अग्ने दा दाशुषे रयिं वीरवन्तं परीणसम्। शिशिहि नः सूनुमतः।
दा नो अग्ने शतिनो दाः सहस्रिणो दुरो न वाजः श्रुत्या अपावृधि।
प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा कृधि सुवर्णं शुक्रमुषसो विदिद्युतुः।
अग्निर्दा द्रविणं वीरपेशा अग्निर्ऋषिं यः सहस्रां सनोति। अग्निर्दिवि
हव्यमाततानाग्नेर्धामानि विभृता पुरुत्रा। मा (६९)

नो मर्द्धीरा तू भर। घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचि हिरण्यम्।
तत्ते रुक्मो न रोचत स्वधावः। उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष
आसनि। उतो न उत्पुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषः स्तोतृभ्य आ
भर। वायौ शतं हरीणां युवस्व पोष्याणाम्। उत वा ते सहस्रिणो
रथ आ यातु पाजंसा। प्र याभिर्- (७०)

यासि दाश्वाः समच्छां नियुद्धिर्वायविष्टये दुरोणे। नि नो रयिः
सुभोजंसं युवेह नि वीरवद्रव्यमश्वियं च राधः। रेवतीर्नः सधमाद
इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः। क्षुमन्तो याभिर्मदेम। रेवाः इद्रेवतः स्तोता

स्यात्त्वावतो मघोनः। प्रेदुं हरिवः श्रुतस्य॥ (७१)

जिनोषिं देभुः प्र हव्यं बभूथ मा याभिश्चत्वारिंशच्च॥ [१२]

[प्रजापतिस्ताः सृष्टा अग्नये पथिकृतेऽग्नये कामायाग्नयेऽन्नवते वैश्वानरमादित्यं चरुमेन्द्रं चरुमिन्द्रायान्वृजव
आग्नावैष्णवमसौ सोमारौद्रमेन्द्रमेकादशकपालं हिरण्यगर्भो द्वादश॥ (१२) प्रजापतिरग्नये कामायाभि सम्भवतो
यो विद्विषाणयोरिन्द्रो सन्नह्येदाग्नावैष्णवमुपरिष्टाद्यासिं द्वाश्वांसमेकंससतिः॥ (७१) प्रजापतिः प्रेदुं हरिवः
श्रुतस्य॥]

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

आदित्येभ्यो भुवद्वद्भ्यश्चरुं निर्वपेद्भूतिकाम आदित्या वा
एतम्भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलम्भूत्यै सन्भूतिं न प्राप्नोत्यादित्यानेव
भुवद्वतः स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनम्भूतिं गमयन्ति
भवत्येवाऽऽदित्येभ्यो धारयद्वद्भ्यश्चरुं निर्वपेदपरुद्धो वाऽपरुध्यमानो
वाऽऽदित्या वा अपरोद्धारं आदित्या अवगमयितारं आदित्यानेव
धारयद्वतः (१)

स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं विशि दध्रत्यनपरुध्यो
भवत्यदितेऽनु मन्यस्वेत्यंपरुध्यमानोऽस्य पदमा ददीतेयं
वा अदितिरियमेवास्मै राज्यमनु मन्यते सत्याशीरित्याह
सत्यामेवाशिषं कुरुत इह मनु इत्याह प्रजा एवास्मै समनसः

करोत्युप प्रेतं मरुतः (२)

सुदानव एना विशपतिनाभ्यमुं राजानमित्याह मारुती वै विद्भोष्ठो विशपतिर्विशैवनं राष्ट्रेण समर्धयति यः परस्ताद्भ्राम्यवादी स्यात्तस्य गृहाद्वीहीना हरेच्छुक्लाश्च कृष्णाश्च वि चिनुयाद्ये शुक्लाः स्युस्तमादित्यं चरुं निर्वपेदादित्या वै देवतया विद्विशमेवाव गच्छति (३)

अवंगतास्य विडनवगतं राष्ट्रमित्याहुर्ये कृष्णाः स्युस्तं वारुणं चरुं निर्वपेद्वारुणं वै राष्ट्रमुभे एव विशं च राष्ट्रं चाव गच्छति यदि नावगच्छेदिममहमादित्येभ्यो भागं निर्वपाम्यामुष्मादमुष्यै विशोऽवंगन्तोरिति निर्वपेदादित्या एवैनम्भागधेयम्प्रेफ्सन्तो विशमव (३)

गमयन्ति यदि नावगच्छेदाश्वत्थान्मयूखान्त्सप्त मध्यमेषायामुप हन्यादिदमहमादित्यान्ब्राम्यामुष्मादमुष्यै विशोऽवंगन्तोरित्यादित्या एवैनं बद्धवीरा विशमव गमयन्ति यदि नावगच्छेदेतमेवाऽऽदित्यं चरुं निर्वपेदिध्मेऽपि मयूखान्त्सं नह्येदनपरुध्यमेवाव गच्छुत्याश्वत्था भवन्ति मरुतां वा एतदोजो यदश्वत्थ ओजसैव विशमव गच्छति सप्त भवन्ति सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव गच्छति॥ (५)

धारयद्वतो मरुतो गच्छति विशमवैतदष्टादश च॥ [१]

देवा वै मृत्योरबिभयुस्ते प्रजापतिमुपाधावन्तेभ्यं

ए॒ताम्प्रा॑जाप॒त्याः श॒तकृ॑ष्णलां निर॑वप॒त्तयै॑वैष्व॒मृत॑म॒दधा॑द्यो
 मृ॒त्योर्बि॑भी॒यात्तस्मा॑ ए॒ताम्प्रा॑जाप॒त्याः श॒तकृ॑ष्णलां निर॑वपेत्प्रजा-
 प॒तिमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मि॑न्नायु॑र्दधाति॒
 स॒र्वमायु॑रेति श॒तकृ॑ष्णला भवति श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑य
 आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये (६)

प्रति॑ तिष्ठति घृ॒ते भ॑व॒त्यायुर्वै॑ घृ॒तम॒मृत॑ः॒ हिर॑ण्य॒मायु॑श्चै॒वास्मा॑
 अ॒मृतं॑ च स॒मीची॑ दधाति च॒त्वारि॑च॒त्वारि॑ कृष्णला॒न्यव॑ द्यति
 चतुर॑वत्तस्या॒स्या॑ एक॒धा ब्र॑ह्मण॒ उप॑ ह॒रत्ये॑क॒धैव॑ यज॑मान
 आयु॑र्दधात्य॒सावा॑दित्यो न व्य॑रोचत॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चित्ति-
 मैच्छ॒न्तस्मा॑ ए॒तः सौ॒र्यं च॒रुं निर॑वप॒न्तेनै॒वास्मि॑ (७)

त्रुच॑म॒दधुर्यो॑ ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मः स्यात्तस्मा॑ ए॒तः सौ॒र्यं
 च॒रुं निर॑वपे॒दमु॑मे॒वाऽऽदि॒त्यः स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मव॑र्च॒सं द॑धाति ब्रह्मव॑र्च॒स्यैव॑ भ॑वत्युभ॒यतो॑ रु॒क्मौ भ॑वत
 उभ॒यत॑ ए॒वास्मि॑न्नुच॑ दधाति प्रया॒जेप्र॑याजे कृष्णलं जु॒होति॑ दि॒ग्भ्य
 ए॒वास्मै॑ ब्रह्मव॑र्च॒सम॑व रु॒द्ध आग्ने॑यम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपे॒त्सावि॑त्रं
 द्वा॒द॒श॒क॒पा॒ल॒भूम्यै॑ (८)

च॒रुं यः॑ का॒मये॑त् हिर॑ण्यं वि॒न्देय॑ हिर॑ण्य॒म्मोप॑
 नमे॑दिति॒ यदा॑ग्ने॒यो भ॑व॒त्याग्ने॒यं वै हिर॑ण्यं य॒स्यैव॑ हिर॑ण्यं
 तेनै॒वैन॑द्विन्दते सावि॒त्रो भ॑वति सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॑द्विन्दते भूम्यै

च॒रु॒र्भ॒व॒त्य॒स्यामे॒वैन॑द्वि॒न्दत॒ उपै॑न॒ः हिर॑ण्यं नमति॒ वि वा ए॒ष
इ॒न्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑ण॒र्ध्यते॒ यो हिर॑ण्यं वि॒न्दत॑ ए॒ताम् (९)

ए॒व निर्व॑पे॒द्धिर॑ण्यं वि॒त्त्वा ने॒न्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑ण व्यृ॒ध्यत॑
ए॒तामे॒व निर्व॑पे॒द्यस्य॑ हिर॑ण्यं नश्ये॒द्यदा॑ग्ने॒यो भव॑त्याग्ने॒यं वै
हिर॑ण्यं यस्यै॒व हिर॑ण्यं तेनै॒वैन॑द्वि॒न्दति॒ सावि॑त्रो भ॒वति॒
सवि॑तृप्र॒सूत ए॒वैन॑द्वि॒न्दति॒ भूम्यै॑ च॒रु॒र्भ॒व॒त्य॒स्यां वा ए॒तन्न॑श्यति॒
यन्न॑श्य॒त्य॒स्यामे॒वैन॑द्वि॒न्दतीन्द्रः॑ (१०)

त्वष्टुः सोम॑मभीषहा॒पिब॑त्स विष्व॒ङ्मूर्च्छ॑त्स इ॒न्द्रि॒येण॑
सोम॑पी॒थेन॒ व्या॑र्ध्यत॒ स यदूर्ध्व॑मु॒दव॑मी॒त्ते श्या॒माका॑ अभव॒न्त्स
प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॑ ए॒तः सो॑मेन्द्रः॒ श्या॒माकं॑ च॒रुं
नि॒र॒व॒प॒त्तेनै॒वास्मि॑न्नि॒न्द्रिय॑ सोम॑पी॒थम॑दधा॒द्वि वा ए॒ष इ॒न्द्रि॒येण॑
सोम॑पी॒थेन॑र्ध्यते॒ यः सोमं॑ व॒मिति॒ यः सोम॑वा॒मी स्या॑त्तस्मै (११)

ए॒तः सो॑मेन्द्रः॒ श्या॒माकं॑ च॒रुं निर्व॑पे॒त्सोमं॑ चै॒वेन्द्रं॑ च॒ स्वेन॑
भा॒ग॒धे॒येनोप॑ धावति॒ तावे॒वास्मि॑न्नि॒न्द्रिय॑ सोम॑पी॒थं ध॑त्तो ने॒न्द्रि॒येण॑
सोम॑पी॒थेन॒ व्यृ॒ध्यते॒ यत्सौ॒म्यो भव॑ति सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रु॒न्धे यदे॒न्द्रो
भव॑तीन्द्रि॒यं वै सोम॑पी॒थ इ॒न्द्रि॒यमे॒व सोम॑पी॒थम॑व॒ रुन्धे॑ श्या॒माको
भव॑त्येष॒ वाव स सोमः॑ (१२)

सा॒क्षादे॒व सोम॑पी॒थम॑व॒ रुन्धे॒ऽग्नये॑ दा॒त्रे पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं
निर्व॑पेदिन्द्रा॒य प्रदा॑त्रे पु॒रोडा॑शमेका॒दश॑कपालम् प॒शुका॑मो-

ऽग्निरेवास्मै पशून्प्रजनयति वृद्धानिन्द्रः प्र यच्छति दधि मधु
घृतमापो धाना भवन्त्येतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशून्व रुन्धे
पञ्चगृहीतम्भवति पाङ्क्तु हि पशवो बहुरूपम्भवति बहुरूपा हि
पशवः (१३)

समृद्धौ प्राजापत्यम्भवति प्राजापत्या वै पशवः प्रजा-
पतिरेवास्मै पशून्प्र जनयत्यात्मा वै पुरुषस्य मधु यन्मध्वग्नौ
जुहोत्यात्मानमेव तद्यजमानोऽग्नौ प्र दधाति पङ्क्तौ याज्यानुवाक्ये
भवतः पाङ्क्तुः पुरुषः पाङ्क्ताः पशव आत्मानमेव मृत्योर्निष्क्रीय
पशून्व रुन्धे॥ (१४)

इन्द्रियैस्मिन्भूम्यां एतामिन्द्रः स्यात्तस्मै सोमो बहुरूपा हि पशव एकचत्वारिंशच्च॥—[२]

देवा वै सत्रमासतर्द्धिपरिमितं यशस्कामास्तेषां सोमं
राजानं यश आर्च्छथ्स गिरिमुदैत्तमग्निरनूदैत्तावग्नीषोमौ
समभवतान्ताविन्द्रो यज्ञविभ्रष्टोऽनु परैत्तावब्रवीद्याजयत्तुमेति
तस्मा एतामिष्टिं निरवपतामाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं
सौम्यं चरुन्तयैवास्मिन्तेजः (१५)

इन्द्रियम्ब्रह्मवर्चसमधत्तां यो यज्ञविभ्रष्टः स्यात्तस्मा एतामिष्टिं
निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं सौम्यं चरुं यदाग्नेयो
भवति तेज एवास्मिन्तेन दधाति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियमेवास्मिन्तेन
दधाति यथसौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेनाग्नेयस्य च सौम्यस्य चैन्द्रे

स॒मा॒श्लेष॒येत्तेज॑श्चै॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं च॑ स॒मीची॑ (१६)

द॒धात्य॒ग्री॒षो॒मी॒यमे॑कादशकपालं॒ निर्व॑पेद्यं॒ कामो॑ नोप॒नमे॑दा॒
ग्रे॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः स॒ सोम॑म॒पि॒बति॒ स्वामे॒व दे॒वता॑ऽ॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑
धा॒वति॒ सैवैनं॑ का॒मेन॒ सम॑र्धय॒त्युपै॑नं॒ कामो॑ नमत्य॒ग्री॒षो॒मी॒यम॑ष्टा॒
क॒पालं॒ निर्व॑पेद्ब्रह्मवर्च॒सका॑मोऽग्री॒षोमा॑वे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑
धा॒वति॒ तावे॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं ध॑त्तो ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ (१७)

भ॒वति॒ यद॒ष्टाक॑पाल॒स्तेन॑ग्रे॒यो यच्छा॑मा॒कस्तेन॑ सौ॒म्यः
समृ॑द्धौ सोमा॒य वा॒जिनै॑ श्यामा॒कं च॒रुं निर्व॑पेद्यः॒ क्लै॒व्या॑द्विभी॒याद्रेतो॑
हि वा ए॒तस्मा॑द्वा॒जिन॑मप॒क्राम॑त्यथैष॒ क्लै॒व्या॑द्विभा॒य सोम॑मे॒व
वा॒जिनः॑ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धा॒वति॒ स ए॒वास्मि॑न्नेतो॒
वा॒जिनं॑ दधाति॒ न क्ली॒बो भ॑वति ब्राह्म॒णस्प॑त्यमे॒काद॑शकपालं॒
निर्व॑पेद्दाम॒कामः॑ (१८)

ब्रह्म॑ण॒स्पति॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धा॒वति॒ स ए॒वास्मै॑
सजा॒तान्प्र॑ यच्छति॒ ग्राम्ये॑व भ॑वति ग॒णव॑न्ती याज्यानुवा॒क्ये भ॑वतः
सजा॒तैरे॒वैनं॑ ग॒णव॑न्तं करोत्ये॒तामे॒व निर्व॑पेद्यः॒ काम॑ये॒त ब्रह्म॑न्विशं
वि ना॑शयेय॒मिति॑ मा॒रुती॑ या॒ज्यानुवा॑क्ये॒ कुर्या॑द्ब्रह्म॒न्नेव॑ वि॒शं वि॑
ना॑शयति॥ (१९)

तेजः स॒मीची॑ ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ ग्राम॒काम॑स्त्रिच॒त्वारि॑ंशच्च॥ [३]

अ॒र्य॒म्णे च॒रुं निर्व॑पेत्सुव॒र्गका॑मोऽसौ वा आ॒दि॒त्योऽर्य॑मा-

ऽर्यमणमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एवैनं सुवर्गं
 लोकं गमयत्यर्यम्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत दानकामा मे
 प्रजाः स्युरित्यसौ वा आदित्योऽर्यमा यः खलु वै ददाति
 सोऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एव (२०)

अस्मै दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा
 भवन्त्यर्यम्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वस्ति जनतामियामित्यसौ
 वा आदित्योऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एवैनं
 तद्रमयति यत्र जिगमिषतीन्द्रो वै देवानामानुजावर आसीत्स प्रजा-
 पतिमुपाधावत्तस्मा एतमैन्द्रमानुषूकमेकादशकपालं निः (२१)

अवपत्तेनैवैनमग्रं देवतानां पर्यणयद्बुधवंती अग्रवती
 याज्यानुवाक्ये अकरोद्बुध्रादेवैनमग्रं पर्यणयद्यो राजन्यं आनुजावरः
 स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमानुषूकमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेनं
 भागधेयेनोपं धावति स एवैनमग्रं समानानां परिणयति बुध्रवंती
 अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवतो बुध्रादेवैनमग्रम् (२२)

परिणयत्यानुषूको भवत्येषा ह्येतस्य देवता य आनुजावरः
 समृद्धौ यो ब्राह्मण आनुजावरः स्यात्तस्मा एतम्बारहस्पत्यमानुषूकं
 चरुं निर्वपेद्बृहस्पतिमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एवैनमग्रं
 समानानां परिणयति बुध्रवंती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवतो

बुध्रादेवैनमग्रं परि णयत्यानुषूको भवत्येषा ह्येतस्य देवता य
आनुजावरः समृद्धौ॥ (२३)

एव निरग्रमेतस्य चत्वारि च॥ [४]

प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशद्गृहीतरं आसन्ताः सोमाय राज्ञे-
ऽददात्तासां रोहिणीमुपैत्ता ईर्ष्यन्तीः पुनरगच्छन्ता अन्वैत्ताः
पुनरयाचत ता अस्मै न पुनरददात्सोऽब्रवीदृतममीष्व यथा
समावच्छ उषैष्याम्यथ ते पुनर्दास्यामीति स ऋतमामीत्ता अस्मै
पुनरददात्तासां रोहिणीमेवोप (२४)

एतं यक्ष्म आर्च्छद्राजानं यक्ष्म आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य जन्म
यत्पारपीयानभवत्तत्पापयक्ष्मस्य यज्ञायाभ्योऽविन्दत्तज्ञायेन्यस्य य
एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद नैनमेते यक्ष्मा विन्दन्ति स एता एव
नमस्यन्नुपाधावत्ता अब्रुवन्वरं वृणामहै समावच्छ एव न उपाय
इति तस्मा एतम् (२५)

आदित्यं चरुं निरवपन्तेनैवैनम्पापात्स्त्रामादमुञ्चन् यः
पापयक्ष्मगृहीतः स्यात्तस्मा एतमादित्यं चरुं निर्वपेदादित्यानेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं पापात्स्त्रामान्मुञ्चन्त्यमावास्यायां
निर्वपेदमुमेवैनमाप्यायमानमन्वा प्याययति नवौनवो भवति जाय-
मान इति पुरोनुवाक्या भवत्यायुरेवास्मिन्तया दधाति यमादित्या

अ॒श्शुमा॑प्याययन्तीति॑ या॒ज्यैवैन॑मेतया॑ प्याययति॥ (२६)

ए॒वोपै॒तम॑स्मिन्नयो॑दश च॥

[५]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ऽन्नाद्यं॑ व्यादि॑श॒थ्सो॑ऽब्रवी॑द्यदिमाँल्लो॒का-
न॒भ्यति॑रि॒च्छातै॑ तन्ममा॑स॒दिति॑ तदिमाँल्लो॒कान॒भ्यत्य॑रि॒च्यतेन्द्र॑
राजा॑न॒मिन्द्र॑म॒धिरा॒जमिन्द्र॑ऽ स्व॒राजा॑न॒न्ततो॑ वै स इ॒माँल्लो॒काऽस्त्रेधा॑दु
का॒मये॑तान्नादः स्या॒दिति॑ तस्मा॑ ए॒तं त्रि॑धातुं निर्व॑पेदिन्द्रा॒य राज्ञे॑
पुरो॒डाश॑म् (२७)

एका॑दशकपाल॒मिन्द्रा॑याधि॒राजा॑येन्द्रा॒य स्व॒राज्ञे॑ऽयं वा इन्द्रो
राजा॑यमिन्द्रो॑ऽधि॒राजो॑ऽसाविन्द्रः॑ स्व॒राडि॑माने॒व लो॒कान्थ॒स्वेन॑
भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मा॑ अन्न॒म्प्र य॑च्छन्त्यन्नाद ए॒व भ॑वति
यथा॑ व॒थ्सेन॑ प्र॒त्तां गां दु॒ह ए॒वमे॒वेमाँल्लो॒कान्प्र॒त्तान्का॑म॒मन्ना॑द्यं
दुह॑ उ॒त्ता॒नेषु॑ क॒पाले॒ष्वधि॑ श्रय॒त्यया॑तयाम॒त्वाय॑ त्रयः॑ पुरो॒डाशा॑
भव॑न्ति॒ त्रय॑ इ॒मे लो॒का ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्या उत्त॑र॒उत्तरो॑
ज्याया॑न्भवत्ये॒वमि॑व॒ हीमे॑ लो॒काः समृ॑द्धौ॒ सर्वे॑षामभि॒गम॑यन्न॒व
द्य॒त्यछ॑म्ब॒द्गार॑व्य॒त्यास॑मन्वा॒हानि॑र्दाहाय॥ (२८)

पुरो॒डाश॑त्रयः षड्विंश॑तिश्च॥

[६]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आस॒न्तां दे॒वान॑सुरा॒ अज॑यन्ते दे॒वाः
प॑राजि॒ग्याना॑ असुरा॒णां वैश्य॑मुपा॒यन्तेभ्य॑ इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मपा॒-
क्राम॑त्तदिन्द्रो॑ऽचाय॒त्तद॑न्वपा॒क्राम॑त्तद॒वरु॑धं नाश॑क्रो॒त्तद॑स्मा-

दभ्यर्धोऽचरत्स प्रजापतिमुपाधावत्तमेतया सर्वपृष्ठयाऽयाजयत्त-
यैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यमदधाद्य इन्द्रियकामः (२९)

वीर्यकामः स्यात्तमेतया सर्वपृष्ठया याजयेदेता एव देवताः
स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधति
यदिन्द्राय राथतराय निर्वपति यदेवाग्नेस्तेजस्तदेवाव रुन्धे
यदिन्द्राय बारहताय यदेवेन्द्रस्य तेजस्तदेवाव रुन्धे यदिन्द्राय
वैरूपाय यदेव सवितुस्तेजस्तत् (३०)

एवाव रुन्धे यदिन्द्राय वैराजाय यदेव धातुस्तेजस्तदेवाव रुन्धे
यदिन्द्राय शाक्वराय यदेव मरुतां तेजस्तदेवाव रुन्धे यदिन्द्राय
रैवताय यदेव बृहस्पतेस्तेजस्तदेवाव रुन्धे एतावन्ति वै तेजांसि
तान्येवाव रुन्धे उत्तानेषु कपालेष्वधि श्रयत्ययांतयामत्वाय द्वादश-
कपालः पुरोडाशः (३१)

भवति वैश्वदेवत्वाय समन्तम्पर्यवद्यति समन्तमेवेन्द्रियं वीर्यं
यजमाने दधाति व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहायाश्च ऋषभो वृष्णिर्बस्तः
सा दक्षिणा वृषत्वायैतयैव यजेताभिःशस्यमान एताश्चेद्वा अस्य
देवता अन्नमदन्त्यदन्त्युवेवास्य मनुष्याः॥ (३२)

इन्द्रियकामः सवितुस्तेजस्तत्पुरोडाशोऽष्टात्रिंशच्च॥ [७]

रजनो वै कौण्डेयः क्रतुजितं जानकिं चक्षुर्वन्यमयात्तस्मां
एतामिष्टिं निरवपदग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं सौर्यं

चरुमग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालन्तयैवास्मिञ्चक्षुरदधाद्यश्चक्षुष्
 स्यात्तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालः
 सौर्यं चरुमग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालमग्नेर्वै चक्षुषा
 मनुष्या वि (३३)

पश्यन्ति सूर्यस्य देवा अग्निं चैव सूर्यं च स्वेन भागधेयेनोप
 धावति तावेवास्मिञ्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति यदाग्नेयौ भवतश्चक्षुषी
 एवास्मिन्तत्प्रति दधाति यथ्सौर्यो नासिकां तेनाभितः सौर्यमाग्नेयौ
 भवतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृते
 समानी याज्यानुवाक्ये भवतः समानः हि चक्षुः समृद्ध्या उदु त्यं
 जातवेदसः सप्त त्वा हरितो रथे चित्रं देवानामुदंगादनीकमिति
 पिण्डान्प्र यच्छति चक्षुरेवास्मै प्र यच्छति यदेव तस्य तत्॥ (३४)

वि ह्यष्टाविंशतिश्च॥

[८]

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता वसुविद्धुवो-
 ऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता वसुविद्धुवोऽसि ध्रुवो-
 ऽहः संजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसुविदामनमस्यामनस्य देवा
 ये संजाताः कुमारः समनसस्तानहं कामये हृदा ते मां कामयन्ताः
 हृदा तान्म आमनसः कृधि स्वाहामनमसि (३५)

आमनस्य देवा याः स्त्रियः समनसस्ता अहं कामये हृदा ता
 मां कामयन्ताः हृदा ता म आमनसः कृधि स्वाहा वैश्वदेवीः

साङ्ग्रहणीं निर्वपेद्भामकामो वैश्वदेवा वै संजाता विश्वानेव
 देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान्प्र यच्छन्ति
 ग्राम्येव भवति साङ्ग्रहणी भवति मनोग्रहणं वै संग्रहणम्मन एव
 संजातानाम् (३६)

गृह्णाति ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमिति परिधीन्परि
 दधात्याशिषमेवैतामा शास्तेऽथो एतदेव सर्वं सजातेष्वधि भवति
 यस्यैवं विदुष एते परिधयः परिधीयन्त आमनमस्यामनस्य देवा
 इति तिस्र आहुतीर्जुहोत्येतावन्तो वै संजाता ये महान्तो ये क्षुल्लका
 याः स्त्रियस्तानेवाव रुन्धे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते॥ (३७)

स्वाहामनमसि सजातानां रुन्धे पञ्च च॥ [९]

यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवद्यदसर्पत्तत्सर्पिरभवद्यदध्रियत
 तद्धृतमभवदश्विनोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणो-
 ऽसि स्वाहेन्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि
 स्वाहा मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि
 स्वाहा विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि (३८)

तस्य ते ददतु येषां प्राणोऽसि स्वाहा घृतस्य धाराममृतस्य
 पन्थामिन्द्रेण दत्ताम्प्रयताम्मरुद्भिः। तत्त्वा विष्णुः पर्यपश्यत्तत्त्वेडा
 गव्यैरयत्। पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्रस्य वर्तन्योपाः शोर्वीर्येण
 देवस्त्वा सवितोऽसृजतु जीवातवे जीवनस्यायै बृहद्रथन्तरयोस्त्वा

स्तोमेन त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोत् (३९)

सृजतु जीवातवे जीवनस्याया अग्नेस्त्वा मात्रया जगत्यै
वर्तन्याग्रयणस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽसृजतु जीवातवे
जीवनस्याया इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि प्रियः रेतो वरुण सोम
राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासत्।
अग्निरायुष्मान्थ्स वनस्पतिभिरायुष्मान्तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि सोम आयुष्मान्थ्स ओषधीभिर्यज्ञ आयुष्मान्थ्स
दक्षिणाभिर्ब्रह्मायुष्मन्तद्वाह्न्यैरायुष्मद्देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेन पितर
आयुष्मन्तस्ते स्वधयायुष्मन्तस्तेन त्वायुषायुष्मन्तं करोमि॥ (४०)

विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽथोम

आयुष्मान्यश्चविंशतिश्च॥

[१०]

अग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमः रसो वरुण
एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वाग्नाविष्णू आत्मा
यस्य ज्योगामयति यो ज्योगामयावी स्याद्यो वा कामयेत
सर्वमायुरिरियामिति तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालः
सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालः सारस्वतं चरुमाग्नवैष्णवमेका-
दशकपालमग्नेरेवास्य शरीरं निष्क्रीणाति सोमाद्रसम् (४१)

वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति सारस्वतेन वाचं दधात्यग्निः
सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन च भिषज्यत्युत

यदी॒तासु॑र्भव॒ति जी॒वत्ये॒व यन्न॑व॒मैत्तन्न॑व॒नीत॑मभव॒दित्या॑ज्य॒मवै॑क्षते
रूप॑मे॒वास्मै॑तन्म॒हिमा॑नं॒ व्याच॑ष्टेऽश्विनोः॑ प्रा॒णोऽसी॑त्या॒हाश्वि॑नौ॒ वै
दे॒वाना॑म् (४२)

भिष॑जौ ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोतीन्द्र॒स्य प्रा॑णो-
ऽसी॑त्या॒हेन्द्रि॑यमे॒वास्मि॑न्ने॒तेन॑ दधाति मि॒त्रावरु॑णयोः प्रा॒णोऽसी॑त्या॒ह
प्रा॒णापा॑नावे॒वास्मि॑न्ने॒तेन॑ दधाति वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑ प्रा॒णोऽसी॑त्या॒ह
वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्ने॒तेन॑ दधाति घृ॒तस्य॑ धा॒राम॑मृ॒तस्य॑ पन्था॒मित्या॑ह
यथा॒यजु॑रे॒वैतत्पा॑वमा॒नेन॑ त्वा॒ स्तोमे॑नेति (४३)

आ॒ह प्रा॒णमे॒वास्मि॑न्ने॒तेन॑ दधाति बृ॒हद्रथ॑न्त॒रयो॑स्त्वा
स्तोमे॑नेत्या॒हौज॑ ए॒वास्मि॑न्ने॒तेन॑ दधात्य॒ग्नेस्त्वा॑ मा॒त्रये॑त्या॒हाऽऽ-
त्मान॑मे॒वास्मि॑न्ने॒तेन॑ दधात्यृ॒त्विजः॑ पर्या॒हुर्या॑वन्त ए॒वर्त्विज॑स्त
ए॒नम्भि॑षज्यन्ति ब्र॒ह्मणो॑ हस्त॑मन्वा॒रभ्य॑ पर्या॒हुरेक॑धैव यज॑मान
आयु॑र्दधति यदे॒व तस्य॑ तद्धि॒रण्या॑त् (४४)

घृ॒तं निष्पि॑बत्यायुर्वै घृ॒तम॑मृ॒तं हिर॑ण्यम॒मृता॑दे॒वायु॑र्निष्पि॑बति
श॒तमा॑नम्भवति श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑य आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति
तिष्ठ॑त्यथो॒ खलु॑ याव॑तीः॒ समा॑ ए॒ष्यन्मन्ये॑त॒ ताव॑न्मानः
स्या॒थ्समृ॑द्ध्या इ॒मम॑ग्न आयु॑षे वर्च॑से कृ॒धीत्या॑हायु॑रे॒वास्मि॑न्वर्चो
दधा॑ति वि॒श्वे दे॒वा जर॑दष्टि॒र्यथा॑स॒दित्या॑ह जर॑दष्टिमे॒वेन॑
करो॑त्य॒ग्निरायु॑ष्मानि॒ति हस्तं॑ गृ॒ह्णात्ये॑ते वै दे॒वा आयु॑ष्मन्त॒स्त

ए॒वास्मिन्नायु॑र्दधति॒ सर्व॒मायु॑रेति॥ (४५)

रसं दे॒वानां॑ स्तोमे॒नेति॒ हिर॑ण्याद॒सदिति॒ द्वाविं॑शतिश्च॥ [११]

प्र॒जाप॑तिर्वरु॒णायाश्च॑मनय॒त्स स्वां दे॒वता॑माच्छु॒त्स पर्य॑दीर्यत॒
स ए॒तं वारु॑णं चतु॒ष्कपाल॑मपश्य॒त्तं निर॑वप॒त्ततो॒ वै स
वरु॑णपा॒शाद॑मुच्यत॒ वरु॑णो वा ए॒तं गृ॑ह्णाति॒ योऽश्व॑ प्रतिगृह्णाति॒
याव॑तोऽश्वान्प्रतिगृह्णीयात्ताव॑तो वारु॒णाश्चतु॑ष्कपालान्निर्व॑पेद्वरु॒णमे॒व
स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ वरुणपा॒शान्मुञ्च॑ति (४६)

चतु॒ष्कपाला॑ भवन्ति॒ चतु॑ष्पा॒द्व्यश्वः॒ समृ॑द्ध्या॒ एक॒मति॑रिक्तं
निर्व॑पेद्यमे॒व प्र॑तिग्राही भव॑ति॒ यं वा ना॒ध्येति॒ तस्मा॑दे॒व
वरु॑णपा॒शान्मुच्य॑ते॒ यद्य॑परं॒ प्रतिग्रा॑ही स्यात्सौ॒र्यमे॑क॒कपाल॑मनु॒
निर्व॑पेदमुमे॒वाऽऽदि॒त्यमु॑च्चारं॒ कुरु॑तेऽपोऽव॒भृथ॑मवै॒त्यप्सु॒ वै
वरु॑णः सा॒क्षादे॒व वरु॑णम॒व य॑जतेऽपो॒नप्री॑यं च॒रुम्पु॑नरेत्य॒
निर्व॑पेदप्सुयो॒निर्वा॑ अश्वः॒ स्वामे॒वैनं॒ योनिं॑ गमयति॒ स ए॒नं
शान्त॑ उप॑ तिष्ठते॥ (४७)

मुञ्चति॒ चरु॑ सप्त॒दश॑ च॥ [१२]

या वा॑मिन्द्रावरुणा यत॒व्या त॒नूस्त॑ये॒मम॑हंसो मुञ्चतं॒ या
वा॑मिन्द्रावरुणा सह॒स्या रक्ष॑स्या॒ तेज॑स्या॒ त॒नूस्त॑ये॒मम॑हंसो मुञ्चतं॒
यो वा॑मिन्द्रावरुणाव॒ग्नौ साम॑स्तं वा॑मेते॒नाव॑ यजे॒ यो वा॑मिन्द्रावरुणा

द्विपाथ्सु पशुषु चतुष्पाथ्सु गोष्ठे गृहेष्वप्स्वोषधीषु वनस्पतिषु
सामस्तं वामेतेनावं यज इन्द्रो वा एतस्य (४८)

इन्द्रियेणापं क्रामति वरुण एनं वरुणपाशेनं गृह्णाति
यः पाप्मनां गृहीतो भवति यः पाप्मनां गृहीतः स्यात्तस्मा
एतामैन्द्रावरुणीम्पयस्यां निर्वपेदिन्द्र एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति
वरुण एनं वरुणपाशान्मुञ्चति पयस्यां भवति पयो हि वा
एतस्मादपक्रामत्यथैष पाप्मनां गृहीतो यत्पयस्यां भवति पयं
एवास्मिन्तया दधाति पयस्यायाम् (४९)

पुरोडाशमव दधात्यात्मन्वन्तमेवैनं करोत्यथो आयतनवन्तमेव
चतुर्धा व्यूहति दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति पुनः समूहति दिग्भ्य एवास्मै
भेषजं करोति समूह्याव द्यति यथाविद्धं निष्कृन्तति तादृगेव तद्यो
वामिन्द्रावरुणावग्नौ सामस्तं वामेतेनावं यज इत्याहु दुरिष्ट्या
एवैनम्पाति यो वामिन्द्रावरुणा द्विपाथ्सु पशुषु सामस्तं वामेतेनावं
यज इत्याहैतावतीर्वा आप ओषधयो वनस्पतयः प्रजाः पशवं
उपजीवनीयास्ता एवास्मै वरुणपाशान्मुञ्चति॥ (५०)

एतस्य पयस्यायाम्पाति षड्विंशतिश्च॥ [१३]

स प्रब्रवन्नि काव्येन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। त्वं नः सोम
विश्वतो रक्षां राजन्नघायतः। न रिष्येत्त्वावतः सखा। या ते धामानि
दिवि या पृथिव्यां या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नो विश्वैः सुमना

अहेङ्नाजन्त्सोम् प्रति हव्या गृभाय। अग्नीषोमा सर्वेदसा सहृती
वनतं गिरः। सं देवत्रा बभूवथुः। युवम् (५१)

एतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्।
युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्।
अग्नीषोमाविमः सु मे शृणुतं वृषणा हवम्। प्रति सूक्तानि
हर्यतम्भवतं दाशुषे मयः। आन्यं दिवो मातरिश्वा जभारामश्नादन्यं
परि श्येनो अद्रेः। अग्नीषोमा ब्रह्मणा वावृधानोरुं यज्ञाय चक्रथुरु
लोकम्। अग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य वीतम् (५२)

हर्यतं वृषणा जुषेथाम्। सुशर्माणा स्ववसा हि भूतमथा
धत्तं यजमानाय शं योः। आ प्यायस्व सं ते। गुणानां त्वा
गुणपतिः हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम्। ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां
ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नृतिभिः सीद सादनम्। स इज्जनेन स
विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजम्भरते धना नृभिः। देवानां यः
पितरमाविवांसति (५३)

श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्। स सुष्टुभा स ऋक्ता
गुणेन वलः रुरोज फलिगः रवेण। बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः
कनिक्रदद्वावंशतीरुदाजत्। मरुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्म।
अर्यमा याति वृषभस्तुविष्मान्दाता वसूनां पुरुहूतो अरहन्।
सहस्राक्षो गौत्रभिद्वज्रबाहुरस्मासु देवो द्रविणं दधातु। ये

तैऽर्यमन्बृहवो देवयानाः पन्थानः (५४)

राजन्दिव आचरन्ति। तेभिर्नो देव महि शर्म यच्छु शं न
एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। बुध्रादग्रमङ्गिरोभिर्गृणानो वि पर्वतस्य
दृ०हितान्यैरत्। रुजद्रोधा०सि कृत्रिमाण्येषा० सोमस्य ता मद
इन्द्रश्चकार। बुध्रादग्रेण वि मिमाय मानैर्वज्रेण खान्यतृणन्नदीनाम्।
वृथासृजत्पृथिभिर्दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार (५५)

प्र यो जज्ञे विद्वा० अस्य बन्धुं विश्वानि देवो जनिमा
विवक्ति। ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मध्यान्नीचादुच्चा स्वधयाभि प्र
तस्थौ। महान्मही अस्तभायद्वि जातो द्या० सद्म पार्थिवं च रजः।
स बुध्रादौष्ट जनुषाभ्यग्रम्बृहस्पतिर्देवता यस्य सम्राट्। बुध्राद्यो
अग्रमभ्यर्त्योजसा बृहस्पतिमा विवासन्ति देवाः। भिनद्वलं वि
पुरो दर्दरीति कनिर्क्रदत्सुवरपो जिगाय॥ (५६)

[आदित्येभ्यो देवा वै मृत्योर्देवा वै सत्रमर्यम्णे प्रजापतेऽस्त्रयस्त्रि० शत्रुप्रजापतिर्देवेभ्यो-
ऽन्नाद्यन्देवासुरास्तान्नजंनो द्ववोऽसि यन्नवमग्निं वै प्रजापतिर्वरुणाय या वामिन्द्रावरुणा सप्रत्नवच्चतुर्दश॥14॥
आदित्येभ्यस्त्वष्ट्ररस्मै दानकामा एवावरुन्धेऽग्निं वै सप्रत्नवथ्यद्वश्चाशत्॥56॥ आदित्येभ्यः सुवरपो जिगाय॥]

[युवं वीतमा विवासति पन्थानो दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार देवा नव च॥[१४]]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

देवा मनुष्याः पितरस्तेऽन्यत आसन्नसुरा रक्षांसि
पिशाचास्तेऽन्यतस्तेषां देवानामुत यदल्पं लोहितमकुर्वन्तद्रक्षांसि
रात्रीभिरसुभ्रन्तान्सुब्धान्मृतानभि व्यौच्छुते देवा अविदुर्यो वै
नोऽयमिप्रियते रक्षांसि वा इमं घ्नन्तीति ते रक्षांस्युपांमन्नयन्त
तान्यब्रुवन्वरं वृणामहे यत् (१)

असुराञ्जयाम् तन्नः सहासदिति ततो वै देवा असुरानजयन्ते-
ऽसुराञ्जित्वा रक्षांस्युपांनुदन्त तानि रक्षांस्यनृतमकर्तेति समन्तं
देवान्पर्यविशन्ते देवा अग्नावनाथन्त तैऽग्नये प्रवन्ते पुरोडाशमष्टा-
कपालं निर्वपन्नग्नये विबाधवन्तेऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवन्ते
निर्वपन् यान्येव पुरस्ताद्रक्षांसि (२)

आसन्तानि तेन प्राणुदन्त यदग्नये विबाधवन्ते यान्येवाभितो
रक्षांस्यसन्तानि तेन व्यबाधन्त यदग्नये प्रतीकवते यान्येव
पश्चाद्रक्षांस्यसन्तानि तेनापांनुदन्त ततो देवा अभवन्परासुरा
यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्नये प्रवन्ते
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये विबाधवन्ते (३)

अग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवन्ते निर्वपन्ति य एवास्मा-
च्छ्रेयान्भ्रातृव्यस्तं तेन प्र णुदते यदग्नये विबाधवन्ते य एवैनैन

सृष्ट्वं तेन वि बाधते यद्ग्नये प्रतीकवते य एवास्मात्पापीयान्तं
तेनाप नुदते प्र श्रेयाःसम्भ्रातृव्यं नुदतेऽति सृष्टं क्रामति
नैनम्पापीयानाप्रोति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते॥ (४)

वृणामहे यत्पुरस्ताद्रक्षाःसि वपेद्ग्नये विबाधवन्त एवं चत्वारि च॥ [१]

देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अब्रुवन् यो नो
वीर्यावत्तमस्तमनुं समारभामहा इति त इन्द्रमब्रुवन्त्वं वै
नो वीर्यावत्तमोऽसि त्वामनुं समारभामहा इति सोऽब्रवीत्तिस्रो मं
इमास्तनुवो वीर्यावतीस्ताः प्रीणीताथासुरानभि भविष्यथेति ता वै
ब्रूहीत्यब्रुवन्त्रियमहोमुगियं विमृधेयमिन्द्रियावती (५)

इत्यब्रवीत् इन्द्रायाहोमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं
निर्वपन्निन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते यदिन्द्रायाहोमुचै
निर्वपन्नहंस एव तेनामुच्यन्त यदिन्द्राय वैमृधाय मृधं
एव तेनापाघ्नत यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनात्मन्नदधत
त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निर्वपन्नयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता इन्द्र
आत्मन्ननुं समारम्भयत भूत्यै (६)

तां वाव देवा विजितिमुत्तमामसुरैर्यजयन्त यो
भ्रातृव्यवान्त्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्रायाहोमुचै
पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते-
ऽहंसा वा एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयान्भ्रातृव्यो यदिन्द्रायाहोमुचै

निर्वपत्य॑ हंस एव तेन॑ मुच्यते मृधा वा एषो॑ऽभिषण्णो
यस्मा॑त्समा॒नेष्वन्यः श्रेया॑नुत (७)

अभ्रा॑तृव्यो यदिन्द्रा॑य वैमृ॒धाय॒ मृधं॑ एव तेनाप॑ हते
यदिन्द्रा॑येन्द्रि॒याव॑त इन्द्रि॒यमे॒व तेना॒त्मन्ध॑त्ते त्रय॑स्त्रि॒ंशत्क॑पालं
पुरो॒डाशं॑ निर्वपति॒ त्रय॑स्त्रि॒ंशद्वे॑ देवता॒स्ता एव॑ यज॑मान आ॒त्मन्न॑नु
स॒मार॑म्भयते भूत्यै सा वा ए॒षा विजि॑तिर्नामेष्टि॒र्य एवं॑ वि॒द्वाने॑तयेष्ट्या
यज॑त उत्त॒मामे॒व विजि॑ति॒म्भ्रातृ॑व्येण॒ वि ज॑यते॥ (८)

इन्द्रियाव॑ती भूत्या॑ उत्तैका॒न्नपञ्चा॑शच्च॥ [२]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आस॒न्तेषां॑ गाय॒त्र्योजो॑ बल॑मिन्द्रि॒यं
वी॒र्यं॑ प्र॒जां प॒शून्त्संगृ॑ह्यादाया॑प॒क्रम्या॑तिष्ठ॒त्तेऽम॑न्यन्त यतरान् वा
इ॒यमु॑पाव॒र्त्स्यति॑ त इ॒दम्भ॑विष्य॒न्तीति॑ तां व्य॑ह्वयन्त विश्व॑कर्म॒न्निति॑
दे॒वा दा॑भीत्यसुराः सा नान्य॑तरा॒श्च नो॑पाव॑र्तत ते दे॒वा
ए॒तद्य॑जुरपश्य॒न्नोजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि॒ बल॑मसि (९)

भ्राजो॑ऽसि दे॒वानां॑ धाम॒ नामा॑सि॒ विश्व॑मसि वि॒श्वायुः॑ सर्व॑मसि
स॒र्वायु॑रभिभूरिति॒ वाव॑ दे॒वा असुरा॑णामोजो॑ बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑
प्र॒जां प॒शून्वृ॑ञ्जत॒ यद्गा॑य॒त्र्यप॒क्रम्या॑तिष्ठ॒त्तस्मा॑दे॒तां गा॑य॒त्रीती॑ष्टिमाहुः
संव॑त्स॒रो वै गा॑य॒त्री संव॑त्स॒रो वै तद॑प॒क्रम्या॑तिष्ठद्यदे॒तया॑ दे॒वा
असुरा॑णामोजो॑ बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्यम् (१०)

प्र॒जां प॒शून्वृ॑ञ्जत॒ तस्मा॑दे॒तां संव॑र्ग इती॑ष्टिमाहुर्यो

भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्रये संवर्गाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् ५ शृतमासन्नमेतेन यजुषाभि
 मृशेदोज एव बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्भ्रातृव्यस्य वृद्धे
 भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥ (११)

बलमस्येतया देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यं पञ्चत्वारी ५ शब्दः॥ [३]

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्ता
 यत्रावसन्ततो गर्मुदुदतिष्ठत्ता बृहस्पतिश्चान्ववैता ५ सो-
 ऽब्रवीद्बृहस्पतिरनया त्वा प्र तिष्ठान्यथ त्वा प्रजा उपावर्त्स्यन्तीति
 तम्प्रातिष्ठत्ततो वै प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त यः प्रजाकामः
 स्यात्तस्मा एतम्प्राजापत्यं गार्मुतं चरुं निर्वपेत्प्रजापतिम् (१२)

एव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजाम्प्र जनयति
 प्रजापतिः पशून्सृजत् तेऽस्मात्सृष्टाः पराश्च आयन्ते यत्रावसन्ततो
 गर्मुदुदतिष्ठत्तान्पूषा चान्ववैता ५ सोऽब्रवीत्पूषानया मा प्र तिष्ठथ
 त्वा पशवं उपावर्त्स्यन्तीति माम्प्र तिष्ठेति सोमोऽब्रवीन्मम वै (१३)

अकृष्टपच्यमित्युभौ वाम्प्र तिष्ठानीत्यब्रवीत्तौ प्रातिष्ठत्ततो
 वै प्रजापतिम्पशवं उपावर्तन्त यः पशुकामः स्यात्तस्मा एत ५
 सोमापौष्णं गार्मुतं चरुं निर्वपेत्सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति तावेवास्मै पशून्प्र जनयतः सोमो वै रेतोधाः पूषा
 पशूनाम्प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो दधाति पूषा पशून्प्र

जनयति॥ (१४)

वृषेत्प्रजापतिं वै दधाति पूषा त्रीणि च॥ [४]

अग्ने गोभिर्न आ गृहीन्दो पुष्ट्या जुषस्व नः। इन्द्रो धर्ता गृहेषु
नः॥ सविता यः सहस्रियः स नो गृहेषु रारणत्। आ पूषा एत्वा
वसु॥ धाता ददातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः। स नः पूर्णेन
वावनत्॥ त्वष्टा यो वृषभो वृषा स नो गृहेषु रारणत्। सहस्रेणायुतेन
च॥ येन देवा अमृतम् (१५)

दीर्घं श्रवो दिव्यैरयन्त। रायस्पोष त्वमस्मभ्यं गवां कुल्मिं
जीवस आ युवस्व। अग्निर्गृहपतिः सोमो विश्ववनिः सविता
सुमेधाः स्वाहा॥ अग्ने गृहपते यस्ते घृत्यो भागस्तेन सह
ओज आक्रममाणाय धेहि श्रेष्ठ्यात्पथो मा योषं मूर्धा भूयासः
स्वाहा॥ (१६)

अमृतमष्टात्रिंशच्च॥ [५]

चित्रया यजेत पशुकाम इयं वै चित्रा यद्वा अस्यां
विश्वम्भूतमधि प्रजायते तेनेयं चित्रा य एवं विद्वाश्चित्रया
पशुकामो यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते प्रैवाग्नेयेन
वापयति रेतः सौम्येन दधाति रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि
करोति सारस्वतौ भवत एतद्वै दैव्यमिथुनं दैव्यमेवास्मै (१७)

मिथुनम्मध्यतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवाल्यै चरुर्भवति
 वाग्वै सिनीवाली पुष्टिः खलु वै वाक्पुष्टिमेव वाचमुपैत्यैन्द्र उत्तमो
 भवति तेनैव तन्मिथुनं सप्तैतानि हवींषि भवन्ति सप्त
 ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः सप्त छन्दांस्युभयस्यावरुद्धा अथैता
 आहुतीर्जुहोत्येते वै देवाः पुष्टिपतयस्त एवास्मिन्पुष्टिं दधति
 पुष्यति प्रजयां पशुभिरथो यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥ (१८)

अस्मै त एव द्वादश च॥ [६]

मारुतमसि मरुतामोजोऽपां धारां भिन्धि रमयंत
 मरुतः श्येनमायिनम्मनोजवसं वृषणं सुवृक्तिम्। येन
 शर्धं उग्रमवसृष्टमेति तदश्विना परि धत्तं स्वस्ति।
 पुरोवातो वर्षञ्जिन्वरावृथ्स्वाहा वातावद्वर्षन्नुग्ररावृथ्स्वाहा
 स्तनयन्वर्षन्भीमरावृथ्स्वाहानशन्यवस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्त्वेषरावृथ्स्वाहा
 वर्षन्पूतिरावृत् (१९)

स्वाहा बहु हायमवृषादिति श्रुतरावृथ्स्वाहातपति
 वर्षन्विराडावृथ्स्वाहावस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्भूतरावृथ्स्वाहा मान्दा
 वाशाः शुन्ध्यूरजिराः। ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीः सुफेनाः।
 मित्रभृतः क्षत्रभृतः सुराष्ट्रा इह माऽवत। वृष्णो अश्वस्य संदानमसि
 वृष्ट्यै त्वोप नह्यामि॥ (२०)

पूतिरावृद्धिचत्वारिंशच्च॥ [७]

देवा॑ वसव्या॒ अग्ने॑ सोम॒ सूर्य॑। देवाः॑ शर्म॒ण्या मि॒त्रावरु॑णार्यमन्त्र।
 देवाः॑ सपी॒तयोऽपा॑ नपादाशुहेमन्त्र। उ॒द्रो द॑त्तोऽद॒धिभि॑न्त दि॒वः
 पर्ज॑न्याद॒न्तरि॑क्षात्पृथि॒व्यास्ततो॑ नो वृ॒ष्ट्याऽव॑त। दिवा॑ चि॒त्तमः॑
 कृ॒ण्वन्ति पर्ज॑न्येनोदवा॒हेन॑। पृथि॒वीं यद्बु॑न्दन्ति। आ यं नरः
 सु॒दान॑वो ददा॒शुषे॑ दि॒वः कोश॑मचु॒च्यवुः। वि पर्ज॑न्याः सृजन्ति
 रोद॑सी॒ अनु॒ धन्व॑ना यन्ति (२१)

वृ॒ष्टयः॑। उदी॑रयथा मरुतः समु॒द्रतो॑ यूयं वृ॒ष्टिं व॑र्षयथा
 पुरी॑षिणः। न वो दस्त्रा॒ उप॑ दस्यन्ति धे॒नवः॑ शुभं या॒तामनु॒ रथा॑
 अवृ॑त्सत। सृ॒जा वृ॒ष्टिं दि॒व आ॒द्भिः संमु॑द्रं पृ॒ण। अ॒ब्जा अ॑सि
 प्रथ॑म॒जा बल॑मसि समु॒द्रियम्॑। उन्न॑म्भय पृथि॒वीम्भि॒न्द्दीदं॑ दि॒व्यं
 नभः॑। उ॒द्रो दि॒व्यस्य॑ नो दे॒हीशा॑नो वि सृ॒जा दृ॒तिम्। ये दे॒वा
 दि॒विभा॑गा ये॒ऽन्तरि॑क्षभागा॒ ये पृथि॑विभा॒गाः। त इ॒मं य॒ज्ञम॑वन्तु
 त इ॒दं क्षे॒त्रमा॑ वि॒शन्तु॑ त इ॒दं क्षे॒त्रम॑नु वि वि॒शन्तु॑॥ (२२)

यन्ति देवा वि॒शन्ति॑॥

[८]

मा॒रुत॑म॒सि म॒रुता॒मोज॒ इति॑ कृ॒ष्णं वा॑सः कृ॒ष्णतू॑षं परि॒ धत्त
 ए॒तद्वै वृ॒ष्ट्यै रू॒पं स॒रूप॑ ए॒व भू॒त्वा पर्ज॑न्यं व॒र्षय॑ति र॒मय॑त मरुतः
 श्ये॒नमा॒यि न॒मिति॑ पश्चाद्वा॒तं प्रति॑ मीवति पुरोवा॒तमे॒व ज॑नयति
 व॒र्षस्या॑व॒रुद्धौ॑ वा॒तना॒मानि॑ जुहोति वा॒युर्वै वृ॒ष्ट्या ई॒शे वा॒युमे॒व
 स्वेन॑ भा॒गधे॒येनो॑प॒ धाव॑ति स ए॒वास्मै॑ पर्ज॑न्यं व॒र्षय॑त्य॒ष्टौ (२३)

जुहोति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव
 वृष्टिः सम्प्र च्यावयति कृष्णाजिने सं यौति हविरेवाकरन्तर्वेदि
 सं यौत्यवरुद्धौ यतीनामद्यमानानां शीर्षाणि परापतन्ते खर्जूरा
 अभवन्तेषां रस ऊर्ध्वोऽपतत्तानि करीराण्यभवन्सौम्यानि
 वै करीराणि सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति
 यत्करीराणि भवन्ति (२४)

सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे मधुषा सं यौत्यपां
 वा एष ओषधीनां रसो यन्मध्वद्ध्य एवौषधीभ्यो वर्षत्यथो
 अद्ध्य एवौषधीभ्यो वृष्टिं नि नयति मान्दा वाशा इति सं
 यौति नामधेयैरेवैना अच्छैत्यथो यथा ब्रूयादसावेहीत्येवमेवैना
 नामधेयैरा (२५)

च्यावयति वृष्णो अश्वस्य संदानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामीत्याह
 वृषा वा अश्वो वृषा पर्जन्यः कृष्ण इव खलु वै भूत्वा वर्षति
 रूपेणैवैनं समर्धयति वर्षस्यावरुद्धौ ॥ (२६)

अष्टौ भवन्ति नामधेयैरेकात्रिंशच्च ॥ [९]

देवा वसव्या देवाः शर्मण्या देवाः सपीतय इत्या बध्नाति
 देवताभिरेवान्वहं वृष्टिमिच्छति यदि वर्षेत्तावत्येव होतव्यं यदि न
 वर्षेच्छो भूते हविर्निर्वपेदहोरात्रे वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां खलु
 वै पर्जन्यो वर्षति नक्तं वा हि दिवा वा वर्षति मित्रावरुणावेव

स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ तावे॒वास्मै॑ (२७)

अ॒होरा॒त्राभ्यां॑ प॒र्जन्यं॑ व॒र्षय॑तोऽग्नये॑ धाम॒च्छदे॑ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टा॒क॒पालं॑ निर्व॒पेन्मा॒रुत॑ स॒प्तक॑पाल॑ सौर्यमेकं॑कपालम॒ग्निर्वा॑ इतो वृष्टि॒मुदी॑रयति म॒रुतः॑ सृष्टां न॑यन्ति य॒दा खलु॑ वा अ॒सावा॑दित्यो न्यङ्ङ॒श्मिभिः॑ पर्या॒वर्त॑तेऽथ॑ व॒र्षति॑ धाम॒च्छदि॑व खलु॑ वै भू॒त्वा व॑र्षत्ये॒ता वै दे॒वता॑ वृष्ट्या॑ ईशते॒ ता ए॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ ताः (२८)

ए॒वास्मै॑ प॒र्जन्यं॑ व॒र्षय॑न्त्यु॒ताव॑र्षिष्यन्व॒र्षत्ये॒व सृ॒जा वृष्टिं॑ दि॒व आ॒द्भिः स॑मु॒द्रं पृ॒णेत्या॑हेमाश्चै॒वामू॑श्चा॒पः स॑म॒र्धय॑त्यथो॒ आ॒भिरे॒वामू॑रच्छैत्य॒जा अ॑सि प्रथम॒जा ब॑लम॒सि स॑मु॒द्रिय॑मित्या॒ह यथा॑य॒जुरे॒वैतदु॑न्न॒म्भय॑ पृथि॒वीमि॑ति॒ व॒र्षा॒ह्वा जु॑होत्येषा॒ वा ओष॑धीनां वृष्टि॒वनि॑स्तयै॒व वृष्टि॑मा च्या॒वय॑ति॒ ये दे॒वा दि॒विभा॑गा इति॑ कृष्णाजि॒नम॑व॒ धू॒नोती॑म ए॒वास्मै॑ लो॒काः प्री॒ता अ॒भीष्टा॑ भवन्ति॥ (२९)

अ॒स्मै धा॒वति॒ ता वा एक॑विंशतिश्च॥ [१०]

सर्वा॑णि छन्दा॑स्येतस्यामिष्ट्याम॒नूच्या॒नीत्या॑हुस्त्रिष्टु॒भो वा ए॒तद्दी॒र्यं यत्क॑कुदु॒ष्णिहा॒ जग॑त्यै यदु॒ष्णिह॑क॒कुभा॑वन्वाह॒ तेनै॒व सर्वा॑णि छन्दा॑स्य॒व रु॒न्धे गा॒यत्री॑ वा ए॒षा यदु॒ष्णिहा॒ यानि॑ च॒त्वार्य॑ध्य॒क्षरा॑णि चतु॑ष्पाद ए॒व ते प॒शवो॑ यथा॑ पुरो॒डाशं॑

पुरोडाशोऽध्येवमेव तद्यदृच्यध्यक्षराणि यज्ञगत्या (३०)

परिदध्यादन्तं यज्ञं गमयेत्त्रिष्टुभा परि दधातीन्द्रियं वै वीर्यं
त्रिष्टुगिन्द्रिय एव वीर्यं यज्ञं प्रतिं ष्ठापयति नान्तं गमयत्यग्ने त्री
ते वाजिना त्री षधस्थेति त्रिवत्या परि दधाति सरूपत्वाय सर्वो
वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयं कामायकामाय प्र युज्यते सर्वेभ्यो हि
कामेभ्यो यज्ञः प्रयुज्यते त्रैधातवीयेन यजेताभिचरन्सर्वो वै (३१)

एष यज्ञो यत्रैधातवीयः सर्वेणैवेन यज्ञेनाभि चरति स्तृणुत
एवेनमेतयैव यजेताभिचर्यमाणः सर्वो वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयः
सर्वेणैव यज्ञेन यजते नैनमभिचरन्स्तृणुत एतयैव यजेत सहस्रेण
यक्ष्यमाणः प्रजातमेवेनद्वदात्येतयैव यजेत सहस्रेणेजानोऽन्तं वा
एष पशूनां गच्छति (३२)

यः सहस्रेण यजते प्रजापतिः खलु वै पशूनंसृजत तां
स्रैधातवीयेनैवासृजत य एवं विद्वांस्रैधातवीयेन पशुकामो यजते
यस्मादेव योनेः प्रजापतिः पशूनंसृजत तस्मादेवेनान्सृजत
उपैनमुत्तरं सहस्रं नमति देवताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यो यक्ष्य
इत्युक्त्वा न यजते त्रैधातवीयेन यजेत सर्वो वा एष यज्ञः (३३)

यत्रैधातवीयः सर्वेणैव यज्ञेन यजते न देवताभ्य आ वृश्च्यते
द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयश्चतुष्कपालास्त्रिः षमृद्धत्वाय
त्रयः पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्त्या

उत्तर॑उत्तरो॒ ज्याया॑न्भवत्ये॒वमि॑व॒ हीमे॒ लो॒का य॑व॒मयो॒ मध्य॑ ए॒तद्वा
अन्तरि॑क्षस्य रूपं॑ समृ॒द्धौ सर्व॑षामभिग॒मय॒न्नव॑ द्यत्य॒छम्ब॑द्वारं॒
हिरण्यं॑ ददाति॒ तेज॑ ए॒व (३४)

अव॑ रुन्धे ता॒र्प्यं द॑दाति प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे धे॒नुं द॑दात्या॒शिषं
ए॒वाव॑ रुन्धे साम्नो॒ वा ए॒ष वर्णो॑ यद्धिर॒ण्यं यजु॑षां ता॒र्प्यमु॑क्थाम॒दानां॑
धे॒नुरे॒ताने॒व सर्वा॑न् वर्णा॒नव॑ रुन्धे॥ (३५)

जग॑त्याऽभिचरन्त्यसर्वो॒ वै ग॑च्छति य॒ज्ञस्तेज॑ ए॒व त्रि॑श॒च्च॥ [११]

त्वष्टा॑ ह॒तपु॑त्रो वीन्द्रः॑ सोम॒माह॑र॒त्तस्मि॒न्निन्द्र॑ उप॒ह्वमै॑च्छत॒
तं नोपा॑ह्वयत पु॒त्रस्मै॑ऽवधी॒रिति॑ स य॑ज्ञवेश॒सं कृ॒त्वा
प्रा॒सहा सोम॑मपिब॒त्तस्य॑ यदत्य॒शिष्य॑त॒ तत्त्वष्टा॑हव॒नीय॑मुप॒
प्राव॑र्तय॒थ्स्वाहेन्द्र॑शत्रुर्वर्ध॒स्वेति॑ स याव॑द॒ूर्ध्वः प॑रा॒विध्य॑ति॒ ताव॑ति
स्व॒यमे॒व व्य॑रमत॒ यदि॑ वा॒ ताव॑त्प्रवृणम् (३६)

आसी॒द्यदि॑ वा ताव॒दध्य॑ग्रेरासी॒थ्स सम्भ॑व॒न्नग्री॑षोमा॒वभि॑
सम॑भव॒थ्स इ॑षुमा॒त्रमि॑षुमा॒त्रं विष्व॑ङ्क॒वर्ध॑त॒ स इ॒माँल्लो॒कान॑वृणो॒द्यदि॑माँ
वृ॒त्रत्व॑न्तस्मा॒दिन्द्रो॑ऽबिभेदपि त्वष्टा॒ तस्मै॑ त्वष्टा॒ वज्र॑मसिञ्च॒त्तपो॑ वै
स वज्रं॑ आसी॒त्तमुद्य॑न्तु॒ नाश॑क्रो॒दथ॒ वै तर्हि॑ विष्णुः (३७)

अ॒न्या दे॒वता॑सी॒थ्सोऽब्र॑वीद्विष्णु॒वेही॒दमा॑ ह॒रिष्या॑वो॒
येना॑यमि॒दमि॒ति स॑ विष्णु॒स्त्रेधा॑त्मानं वि न्य॑धत्त पृथि॒व्यां
तृती॑यमन्तरि॒क्षे तृती॑यं दि॒वि तृती॑यमभिपर्याव॒र्ताद्य॑बिभेद्यत्पृथि॒व्यां

तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र
हारस्ति वा इदम् (३८)

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यगृह्णादधा
मेति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्रं इन्द्रियं
दधात्विति यदन्तरिक्षे तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः
सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम् (३९)

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यगृह्णाद्विर्माधा
इति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्रं इन्द्रियं
दधात्विति यद्विवि तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः
सोऽब्रवीन्मा मे प्र हार्येनाहम् (४०)

इदमस्मि तत्ते प्र दास्यामीति त्वी (३) इत्यब्रवीत्सन्धान्तु
सं दधावहे त्वामेव प्र विशानीति यन्माम्प्रविशेः किम्मा भुञ्ज्या
इत्यब्रवीत्त्वामेवेन्धीय तव भोगाय त्वाम्प्र विशेषमित्यब्रवीत्तं वृत्रः
प्राविशदुदरं वै वृत्रः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यः (४१)

एवं वेद हन्ति क्षुध्मभ्रातृव्यन्तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यगृह्णाद्विर्माधा
इति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्रं इन्द्रियं
दधात्विति यत्रिः प्रायच्छत्त्रिः प्रत्यगृह्णात्तत्रिधातोऽस्त्रिधातुत्वं
यद्विष्णुरन्वतिष्ठत् विष्णवेति प्रायच्छत्तस्मादैन्द्रावैष्णवः हविर्भवति
यद्वा इदं किं च तदस्मै तत्प्रायच्छद्वचः सामानि यजूंषि सहस्रं

वा अ॒स्मै तत्प्राय॑च्छु॒त्तस्मा॑त्स॒हस्र॑दक्षिणम्॥ (४२)

प्रवृणं विष्णुर्वा इदमिदमहं यो भवत्येकविंशतिश्च॥ [१२]

दे॒वा वै रा॑ज॒न्या॑ञ्जाय॑मानाद॒बिभ॑युस्तम॒न्तरे॒व सन्तं॑
दा॒म्रापौ॑म्भ॒त्स वा ए॒षोऽपौ॑ब्धो जायते॒ यद्रा॑ज॒न्यो यद्वा ए॒षो-
ऽन॑पोब्धो जायेत॒ वृत्रा॑न्ध्रः॒श्चरे॑द्यं का॒मये॑त रा॒ज॒न्यम॑न॒पोब्धो जायेत॑
वृ॒त्रा॒न्ध्रः॒श्चरे॑दिति॒ तस्मा॑ ए॒तमै॑न्द्रा॒बाह॑स्प॒त्यं च॒रुं निर्व॑पेदैन्द्रो वै
रा॑ज॒न्यो ब्र॑ह्म बृह॒स्पति॑र्ब्रह्म॒णैवैनं॑ दा॒म्रोऽपो॑म्भ॒नान्मु॑ञ्चति॒ हिर॑ण्मयं
दा॒म दक्षि॑णा सा॒क्षादे॒वैनं॑ दा॒म्रोऽपो॑म्भ॒नान्मु॑ञ्चति॥ (४३)

एनं द्वादश च॥ [१३]

नवो॑नवो भवति॒ जाय॑मानोऽ॒ह्ना के॒तुरु॑षसा॒मेत्य॑ग्रे॑। भा॒गं
दे॒वेभ्यो॑ वि द॑धा॒त्याय॑न्त्र च॒न्द्रमा॑स्तिरति दी॒र्घमा॑युः। यमा॑दित्या
अ॒ःशुमा॑प्या॒यय॑न्ति॒ यम॑क्षित॒मक्षि॑तयः॒ पिब॑न्ति। तेन॑ नो
रा॒जा वरु॑णो बृह॒स्पति॑रा प्या॒यय॑न्तु भुव॑नस्य गो॒पाः। प्रा॒च्या
दि॒शि त्वमि॑न्द्रा॒सि रा॒जोतो॑दी॒च्यां वृ॒त्रह॑न्वृ॒त्रहा॑सि। यत्र॒ यन्ति॑
स्रो॒त्यास्तत् (४४)

जि॒तं ते दक्षि॑णतो वृष॒भ ए॑धि॒ हव्यः॑। इन्द्रो॑ जयाति॒ न परा॑
जया॒ता अधि॑रा॒जो रा॒जसु॑ राजयाति। विश्वा॒ हि भू॒याः पृ॒तना॑
अभि॑ष्टीरु॒पस॑द्यो नम॒स्यो यथा॑सत्। अ॒स्येदे॒व प्र रि॑रि॒चे महि॑त्वं
दि॒वः पृ॒थि॒व्याः पर्य॑न्तरि॒क्षात्। स्व॒राडिन्द्रो॑ द॒म आ वि॒श्वगूर्तः॑

स्वरिमन्त्रो ववक्षे रणाय। अ॒भि त्वां शूर नो॒नुमोऽदु॑ग्धा इव धे॒नवः॑।
ई॒शान॑म् (४५)

अ॒स्य जग॑तः सुव॒र्द्धश॑मीशा॒नमिन्द्र॑ त॒स्थुषः॑। त्वामिद्धि
हवा॑महे सा॒ता वाज॑स्य का॒रवः॑। त्वां वृ॒त्रेष्विन्द्र॑ सत्प॑तिं नर॒स्त्वां
का॒ष्ठास्व॑र्वतः। यद्वा॒व इन्द्र॑ ते श॒त९ श॒तम्भू॑मीरु॒त स्युः॑। न त्वां
वज्रि॑न्त्सह॒स्र९ सूर्या॑ अनु न जा॒तम॑ष्ट॒ रोद॑सी। पिबा॒ सोम॑मिन्द्र॒
मन्द॑तु त्वा॒ यं ते सु॑षा॒व ह॑र्य॒श्वाद्रिः॑। (४६)

सो॒तुर्बा॑हु॒भ्या९ सु॑य॒तो ना॑र्वा। रे॒वती॑र्नः सध॒माद् इन्द्रे॑ सन्तु
तु॒विवा॑जाः। क्षु॒मन्तो॒ याभि॑र्मदे॒म। उद॑ग्रे शुच॑य॒स्तव॒ वि ज्यो॑ति॒षोदु॑
त्यं जा॒तवे॑दस९ स॒प्त त्वां ह॑रितो रथे॒ वह॑न्ति देव सूर्य। शो॒चिष्के॑शं
विच॑क्षण। चि॒त्रं दे॒वाना॑मुद॑गा॒दनी॑कं चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॒णस्या॑ग्रेः। आ॒
ऽप्रा॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्ष९ सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुषः॑ (४७)

च। वि॒श्वे दे॒वा ऋ॑तावृ॒ध ऋ॒तुभि॑र्हव॒नश्रु॑तः। जुष॒न्तां
यु॒ज्यम्प॑यः। वि॒श्वे दे॒वाः शृ॑णु॒तेम९ हव॑म्मे॒ ये अ॒न्तरि॑क्षे॒ य उप॑
द्यवि॒ ष्ट। ये अ॑ग्निजि॒ह्वा उ॒त वा॒ यज॑त्रा आ॒सद्या॑स्मिन्ब॒र्हिषि॑
माद॑यध्वम् (४८)

दे॒वा म॑नु॒ष्या दे॒वासुरा॑ अ॒ब्रुव॑न्दे॒वासुरा॑स्तोषा॒ङ्गाय॑त्री प्र॒जाप॑तिस्ता॒ यत्रा॑ग्रे गोभि॑श्चि॒त्रया॑ मा॒रुत॑दे॒वां
वस॑व्या अ॒ग्रे मा॒रुत॑मिति॒ दे॒वा वस॑व्या दे॒वाः श॑र्मण्या॒स्त्वष्टा॑ ह॒तपु॑त्रो दे॒वा वै रा॑ज॒न्या॑न्नवो॒नव॑श्चतु॒र्दश॥ [१४]

[दे॒वा म॑नु॒ष्याः प्र॒जां प॑शून्दे॒वा वस॑व्याः परि॒दध्या॑दि॒दम॑स्य॒ष्टाच॑त्वारि९शत्॥४८॥ दे॒वा म॑नु॒ष्यां

मादयध्वम्॥]

तदीशानमद्रिस्तस्थुर्षस्त्रिंशच्च॥ [१५]

विश्वरूपस्त्वष्टेन्द्रं वृत्रम्रह्मवादिनः स त्वे नासौमयाज्येष वै देवस्थो देवा वै नर्वि नायज्ञोऽग्नें
महात्रीत्रिवीतमायुष्टे द्वादश॥ [१६] [विश्वरूपो नैनं शीतरूरावद्य वसुं पूर्वद्युर्वाजा इत्यग्नें महात्रीवीतमुन्या
यन्ति चतुःसप्ततिः॥ 74॥ विश्वरूपोऽनु ते दायि॥]

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितो देवानामासीत्स्वस्त्रीयो-
ऽसुराणान्तस्य त्रीणि शीर्षाण्यांसन्त्सोमपानं सुरापानमन्नादनं
स प्रत्यक्षं देवेभ्यो भागमवदत्परोक्षमसुरेभ्यः सर्वस्मै वै
प्रत्यक्षं भागं वदन्ति यस्मा एव परोक्षं वदन्ति तस्य भाग
उदितस्तस्मादिन्द्रोऽविभेदीदृङ्क्ते राष्ट्रं वि पर्यावर्तयतीति तस्य
वज्रमादाय शीर्षाण्यच्छिनद्यत्सोमपानम् (१)

आसीत्स कपिञ्जलोऽभवद्यत्सुरापानं स कलविङ्को
यदन्नादनं स तित्तिरिस्तस्याञ्जलिना ब्रह्महृत्यामुपांगृह्णात्तां
संवत्सरमविभस्तम्भूतान्यभ्यक्रोशन्ब्रह्महन्निति स पृथिवीमुपासीददस्यै
ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृहाणेति साब्रवीद्वरं वृणै खातात्पराभविष्यन्ती
मन्ये ततो मा परा भूवमिति पुरा ते (२)

संवत्सरादपि रोहादित्यब्रवीत्तस्मात्पुरा संवत्सरात्पृथिव्यै
खातमपि रोहति वारैवृतः ह्यस्यै तृतीयं ब्रह्महत्यायै
प्रत्यगृह्णात्तत्स्वकृतमिरिणमभवत्तस्मादाहिताग्निः श्रद्धादेवः स्वकृत
इरिणे नाव स्येद्ब्रह्महत्यायै ह्येष वर्णः स वनस्पतीनुपासीददस्यै
ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति तैऽब्रुवन्वरं वृणामहे वृक्णात् (३)

पराभविष्यन्तो मन्यामहे ततो मा परा भूमेत्याब्रश्चनाद्वो
भूयांस उत्तिष्ठानित्यब्रवीत्तस्मादाब्रश्चनाद्वृक्षाणाम्भूयांस
उत्तिष्ठन्ति वारैवृतः ह्येषान्तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्त्स
निर्यासोऽभवत्तस्मान्निर्यासस्य नाशयं ब्रह्महत्यायै ह्येष वर्णोऽथो
खलु य एव लोहितो यो वाऽऽब्रश्चनान्निर्येषति तस्य नाशयम् (४)

काममन्यस्य स स्त्रीषंसादमुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं
प्रति गृह्णीतेति ता अब्रुवन्वरं वृणामहा ऋत्वियात्प्रजां विन्दामहे
काममा विजनितोः सम्भवामेति तस्मादृत्वियात्त्रियः प्रजां
विन्दन्ते काममा विजनितोः सम्भवन्ति वारैवृतः ह्यासान्तृतीयं
ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्त्सा मलंवद्वासा अभवत्तस्मान्मलंवद्वाससा
न सं वदेत (५)

न सहासीत् नास्या अन्नमद्याद्ब्रह्महत्यायै ह्येषा वर्ण
प्रतिमुच्यास्तेऽथो खल्वाहुरभ्यञ्जनं वाव स्त्रिया अन्नमभ्यञ्जनमेव
न प्रतिगृह्यं काममन्यदिति याम्मलंवद्वाससं सम्भवन्ति यस्ततो

जायते सोऽभिषस्तो यामरण्ये तस्यै स्तेनो यां पराचीं तस्यै
हीतमुख्यपगल्भो या स्नाति तस्या अप्सु मारुको या (६)

अभ्यङ्गे तस्यै दुश्चर्मा या प्रलिखते तस्यै खलतिरपमारी या-
ऽऽङ्गे तस्यै काणो या दतो धावते तस्यै श्यावदन् या नखानि
निकृन्तते तस्यै कुनखी या कृणत्ति तस्यै क्लीबो या रञ्जुः सृजति
तस्या उद्वन्धुको या पर्णेन पिबति तस्या उन्मादुको या खर्वेण
पिबति तस्यै खर्वस्तिस्त्रो रात्रीर्व्रतं चरेदञ्जलिना वा पिबेदखर्वेण
वा पात्रेण प्रजायै गोपीथाय॥ (७)

यथ्सोमपानन्ते वृष्णात्तस्य नाशय वेदेत् मारुको याऽखर्वेण वा त्रीणि च॥—————[१]

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत्तस्मिन्निन्द्र उपहवमैच्छत्
तं नोपाह्वयत् पुत्रस्मैऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा
प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत् तत्त्वष्टाहवनीयमुप
प्रावर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति यदवर्तयत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं
यदब्रवीत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति तस्मादस्य (८)

इन्द्रः शत्रुरभवत्स सम्भवन्नग्रीषोमावभि सम्भवत्स
इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्मुवर्धत् स इमाँल्लोकानवृणोद् यदिमाँल्लोकानवृणो
वृत्रत्वन्तस्मादिन्द्रोऽबिभेत्स प्रजापतिमुपाधावच्छत्रुर्मेऽजनीति
तस्मै वज्रं सिक्त्वा प्रायच्छदेतेन जहीति तेनाभ्यायत्
तावब्रूतामग्रीषोमौ मा (९)

प्र हारावमन्तः स्व इति मम वै युवः स्थ इत्यब्रवीन्मामभ्येतमिति
 तौ भागधेयमैच्छेतान्ताभ्यामेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालम्पूर्णमासे
 प्रायच्छत्तावंब्रूतामभि सन्दष्टौ वै स्वो न शक्नुव ऐतुमिति स
 इन्द्र आत्मनः शीतरूरावजनयत्तच्छीतरूरयोर्जन्म य एव
 शीतरूरयोर्जन्म वेद (१०)

नैनः शीतरूरौ हतस्ताभ्यामेनमभ्यनयत्तस्माञ्जञ्जभ्यमानादग्नीषो
 निरक्रामतां प्राणापानौ वा एनं तदजहिताम् प्राणो वै दक्षो-
 ऽपानः क्रतुस्तस्माञ्जञ्जभ्यमानो ब्रूयान्मयि दक्षक्रतू इति
 प्राणापानावेवात्मन्धत्ते सर्वमायुरेति स देवता वृत्रान्निर्हूय वार्त्रघ्नः
 हविः पूर्णमासे निरवपद्धन्ति वा एनम्पूर्णमास आ (११)

अमावास्यायाम्प्याययन्ति तस्माद्वार्त्रघ्नी पूर्णमासे-
 ऽनूच्येते वृधन्वती अमावास्यायान्तथ्सः स्थाप्य वार्त्रघ्नः
 हविर्वज्रमादाय पुनरभ्यायत ते अब्रूतान्द्यावापृथिवी मा प्र
 हारावयोर्वै श्रित इति ते अब्रूतां वरं वृणावहे नक्षत्रविहिता-
 ऽहमसानीत्यसावब्रवीच्चित्रविहिताऽहमितीयन्तस्मान्नक्षत्रविहिता-
 ऽसौ चित्रविहितेयं य एवं द्यावापृथिव्योः (१२)

वरं वेदै न वरो गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो
 वृत्रमहन्ते देवा वृत्रं हत्वाऽग्नीषोमावब्रुवन्हुव्यं नो वहतमिति
 तावंब्रूतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज इति ते-

ऽब्रुवन्क इदमच्छैतीति गौरित्यब्रुवन्गौर्वाव सर्वस्य मित्रमिति
साऽब्रवीत् (१३)

वरं वृणौ मय्येव सतोभयेन भुनजाध्वा इति तद्गौराहरत्तस्माद्भविं
सतोभयेन भुञ्जत एतद्वा अग्नेस्तेजो यद्धृतमेतत्सोमस्य यत्पयो य
एवमग्नीषोमयोस्तेजो वेदं तेजस्यैव भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
किन्देवत्यम्पौर्णमासमिति प्राजापत्यमिति ब्रूयात्तेनेन्द्रं ज्येष्ठम्पुत्रं
निरवासाययदिति तस्माज्ज्येष्ठम्पुत्रं धनेन निरवसाययन्ति॥ (१४)

अस्य मा वेदा द्यावापृथिव्योरब्रवीदिति तस्माच्चत्वारि च॥ [२]

इन्द्रं वृत्रं जघ्निवा२सम्मृधोऽभि प्रावेपन्त स एतं
वैमृधम्पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यमपश्यत्तं निरवपत्तेन वै स मृधो-
ऽपाहत यद्वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति मृध एव तेन
यजमानोऽप हत इन्द्रो वृत्रं२ हत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत
स एतमाग्नेयमष्टाकपालममावास्यायामपश्यदैन्द्रं दधि (१५)

तं निरवपत्तेन वै स देवतांश्चेन्द्रियं चावारुन्ध यदाग्नेयो-
ऽष्टाकपालोऽमावास्यायाम्भवत्यैन्द्रं दधि देवतांश्चैव तेनेन्द्रियं च
यजमानोऽव रुन्ध इन्द्रस्य वृत्रं जघ्नुष इन्द्रियं वीर्यं पृथिवीमनु
व्याच्छ्रुत्तदोषधयो वीरुधोऽभवन्त्स प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रं मे जघ्नुष
इन्द्रियं वीर्यम् (१६)

पृथिवीमनु व्यारुत्तदोषधयो वीरुधोऽभूवन्निति स प्रजा-

पतिः पशूनब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत्पशव ओषधीभ्यो-
 ऽध्यात्मन्थसमनयन्तप्रत्यदुहन् यत्समनयन्तत्सोन्नाय्यस्य
 सान्नाय्यत्वं यत्प्रत्यदुहन्तप्रतिधुषः प्रतिधुक्तः समनैषुः प्रत्यधुक्षन्न
 तु मयि श्रयत इत्यब्रवीदेतदस्मै (१७)

शृतं कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै शृतमकुर्वन्निन्द्रियं वावास्मिन्वीर्यं
 तदश्रयन्तच्छृतस्य शृतत्वः समनैषुः प्रत्यधुक्षञ्छृतमक्रन्न
 तु मा धिनोतीत्यब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै
 दध्यकुर्वन्तदेनमधिनोत्तद्दधो दधित्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति दध्नः
 पूर्वस्यावदेयम् (१८)

दधि हि पूर्वं क्रियत इत्यनादृत्य तच्छृतस्यैव पूर्वस्यावं
 द्येदिन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यः श्रित्वा दध्नोपरिष्ठाद्धिनोति यथापूर्वमुपैति
 यत्पूतीकैर्वा पर्णवल्कैर्वातश्चाथ्सौम्यं तद्यत्कलै राक्षसं
 तद्यत्तण्डुलैर्वैश्वदेवं तद्यदातश्चनेन मानुषं तद्यद्दध्ना तथ्सेन्द्रं
 दध्ना तनक्ति (१९)

सेन्द्रत्वायाग्निहोत्रोच्छेषणमुभ्यातनक्ति यज्ञस्य सन्तत्या-
 इन्द्रो वृत्रं हृत्वा परां परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानस्तं
 देवताः प्रैषमैच्छन्त्सोऽब्रवीत्प्रजापतिर्यः प्रथमोऽनुविन्दति तस्य
 प्रथमम्भागधेयमिति तम्पितरोऽन्विन्दन्तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः
 क्रियते सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्तं देवा अभि समगच्छन्तामा वै

नः (२०)

अद्य वसु वसतीतीन्द्रो हि देवानां वसु तदमावास्याया
अमावास्यत्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्देवत्यः सान्नाय्यमिति
वैश्वदेवमिति ब्रूयाद्विश्वे हि तद्देवा भागधेयमभि समगच्छन्तेत्यथो
खल्वैन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते तद्विषज्यन्तोऽभि
समगच्छन्तेति॥ (२१)

दधि मे जघ्नुषं इन्द्रियं वीर्यमित्यब्रवीदेतदस्मा अवदेयन्तनक्ति नो द्विचत्वारिंशच्च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत य
एनौ सेन्द्रो यजेतेति वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति तेन
पूर्णमासः सेन्द्र ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां तेनामावास्यां सेन्द्रा य
एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते सेन्द्रावेवैनौ यजते श्वःश्वोऽस्मा
ईजानाय वसीयो भवति देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत
ते देवा एताम् (२२)

इष्टिमपश्यन्नाग्रावैष्णवमेकादशकपालः सरस्वत्यै चरुः
सरस्वते चरुं ताम्पौर्णमासः सःस्थाप्यानु निरवपन्ततो
देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्थस्याथ्स पौर्णमासः
सःस्थाप्यैतामिष्टिमानु निर्वपेत्पौर्णमासेनैव वज्रम्भ्रातृव्याय
प्रहृत्याग्रावैष्णवेन देवताश्च यज्ञं च भ्रातृव्यस्य वृद्धे मिथुनान्पशून्थसारस
यावदेवास्यास्ति तत् (२३)

सर्वं वृद्धे पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवान्नामावास्यां
 हत्वा भ्रातृव्यं नाप्याययति साकम्प्रस्थायीयेन यजेत पशुकामो
 यस्मै वा अल्पेनाहरन्ति नात्मना तृप्यति नान्यस्मै ददाति यस्मै
 महता तृप्यत्यात्मना ददात्यन्यस्मै महता पूर्णं होतव्यन्तुत
 एवैनमिन्द्रः प्रजया पशुभिस्तर्पयति दारुपात्रेण जुहोति न हि
 मृन्मयमाहुतिमानश औदुम्बरम् (२४)

भूवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्कपशव ऊर्जेवास्मा ऊर्जं पशूनव
 रुन्धे नागतश्रीर्महेन्द्रं यजेत त्रयो वै गतश्रियः शुश्रुवान्ग्रामणी
 राजन्यंस्तेषाम्महेन्द्रो देवता यो वै स्वां देवतामतिरयजते प्र स्वायै
 देवतायै च्यवते न पराम्प्राप्नोति पापीयान्भवति संवत्सरमिन्द्रं
 यजेत संवत्सरं हि व्रतं नाति स्वा (२५)

एवैनं देवतेज्यमाना भूत्या इन्द्रे वसीयान्भवति संवत्सरस्य
 परस्तादग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संवत्सरमेवैनं
 वृत्रं जघ्निवाः समग्निर्व्रतपतिर्व्रतमा लम्भयति ततोऽधि कामं
 यजेत॥ (२६)

पुतान्तदौदुम्बरं स्वा त्रिंशच्च॥ [४]

नासौमयाजी सं नयेदनागतं वा एतस्य पयो योऽसौमयाजी
 यदसौमयाजी संनयेत्परिमोष एव सोऽनृतं करोत्यथो परैव सिच्यते
 सोमयाज्येव सं नयेत्पयो वै सोमः पयः सान्नाय्यम्पयसैव पयं

आत्मन्धत्ते वि वा एतम्प्रजयां पशुभिर्धयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं
यस्य हविर्निरुत्तम्पुरस्ताच्चन्द्रमाः (२७)

अभ्युदेति त्रेधा तण्डुलान् वि भजेद्ये मध्यमाः स्युस्तान्ग्नये
दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे
दधःश्चरुं येऽणिष्ठास्तान् विष्णवे शिपिविष्टाय शृते चरुमग्निरेवास्मै
प्रजाम्प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति यज्ञो वै विष्णुः पशवः
शिपिर्यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति न द्वे (२८)

यजेत यत्पूर्वया सम्प्रति यजेतोत्तरया छम्बद्वुर्याद्यदुत्तरया
सम्प्रति यजेत पूर्वया छम्बद्वुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु
हीतमुख्यपगल्भो जायत एकामेव यजेत प्रगल्भोऽस्य जायते-
ऽनादृत्य तद्वै एव यजेत यज्ञमुखमेव पूर्वयालभते यजेत उत्तरया
देवता एव पूर्वयावरुद्ध इन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव (२९)

पूर्वयाभिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया भूयंसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा
वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानम्पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवास्मै
लोकेऽर्धुकम्भवति दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत पूर्णमासे
सं नयेन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षायामावास्यायां यजेत पूर्णमासे
वै देवानां सुतस्तेषामेतमर्धमासम्प्रसुतस्तेषाम्मैत्रावरुणी
वशामावास्यायामनूबन्ध्या यत् (३०)

पूर्वेद्युर्यजते वेदिमेव तत्करोति यद्वत्सानपाकरोति
 सदोहविधाने एव सम्मिनोति यद्यजते देवैरेव सुत्याः
 सम्पादयति स एतमर्धमासः संधुमादं देवैः सोमम्विबति
 यन्मैत्रावरुण्यामिक्षयामावास्यायां यजते यैवासौ देवानां
 वशानूबन्ध्यां सो एवैषैतस्य साक्षाद्वा एष देवानभ्यारोहति य एषां
 यज्ञम् (३१)

अभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते
 तथा करोति यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति
 सदृष्ट्यावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत क्षुरपविर्ह्येष यज्ञस्ताजक्पुण्यो
 वा भवति प्र वा मीयते तस्यैतद्वृतं नानृतं वदेन्न माः समंश्रीयान्न
 स्त्रियमुपेयान्नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयेयुरेतद्धि देवाः सर्वं न
 कुर्वन्ति॥ (३२)

चन्द्रमा द्वे देवलोकमेव यद्यज्ञं पल्पूलयेयुः पद्व॥ [५]

एष वै देवर्थो यद्वर्शपूर्णमासौ यो दर्वशपूर्णमासाविद्धा
 सोमैः यजते रथस्पष्ट एवावसाने वरे देवानामव स्यत्येतानि
 वा अङ्गापरूषि संवत्सरस्य यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं
 विद्वान्दर्वशपूर्णमासौ यजतेऽङ्गापरूष्येव संवत्सरस्य प्रति
 दधात्येते वै संवत्सरस्य चक्षुषी यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं
 विद्वान्दर्वशपूर्णमासौ यजते ताभ्यामेव सुवर्गं लोकमनु
 पश्यति (३३)

ए॒षा वै दे॒वानां॑ वि॒क्रा॑न्तिर्यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते दे॒वानां॑मे॒व वि॒क्रा॑न्तिमनु॒ वि क्र॑मत ए॒ष
वै दे॒व॒यानः॑ पन्था॒ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ
यज॑ते य ए॒व दे॒व॒यानः॑ पन्था॒स्त॑ ५ समा॒रोह॑त्येतौ वै दे॒वानां॑ ५
हरी॑ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते यावे॒व
दे॒वानां॑ ५ हरी॑ ताभ्या॑म् (३४)

ए॒वैभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हत्येतद्वै दे॒वानां॑मा॒स्यं यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ
य ए॒वं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते सा॒क्षादे॒व दे॒वानां॑मा॒स्यं
जुहो॑त्येष वै ह॒विर्धा॑नी यो द॑र्शपूर्णमा॒सया॑जी साय॒म्प्रा॑तरग्निहो॒त्रं
जुहो॑ति यज॑ते द॑र्शपूर्णमा॒साव॑ह॒रहर॑हवि॒र्धानि॑ना ५ सु॒तो य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते ह॒विर्धा॑न्य॒स्मीति॑ सर्व॑मे॒वास्यं॑ ब॒र्हिष्य॑
द॒त्तम्भ॑वति दे॒वा वा अ॑हः (३५)

य॒ज्ञियं॑ नावि॒न्दन्ते॑ द॑र्शपूर्णमा॒साव॑पुन॒न्तौ वा ए॒तौ पू॒तौ
मे॒ध्यौ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते
पू॒तावे॒वैनौ॑ मे॒ध्यौ यज॑ते ना॒मावा॑स्या॒यां च पौ॑र्णमा॒स्यां च
स्त्रि॒यमु॑पे॒याद्यदु॑पे॒यान्नि॑रिन्द्रि॒यः स्या॒त्सोम॑स्य॒ वै रा॒ज्ञोऽर्ध॑मा॒सस्य॑
रा॒त्रयः॑ प॒त्नय॑ आस॒न्तासा॑ममावा॒स्यां च पौ॑र्णमा॒सीं च नो॑पैत् (३६)

ते ए॒नम॑भि॒ सम॑न॒ह्येता॑न्तं यक्ष्मं आ॒र्च्छ॑द्रा॒जानं॑ यक्ष्मं
आ॒र॒दिति॑ तद्रा॒जय॑क्ष्मस्य॒ जन्म॑ यत्पापी॒यान॑भ॒वत्तत्पा॑पयक्ष्मस्य॒
यज्जा॑याभ्यामवि॒न्दत्त॑ज्जाये॒न्यस्य॑ य ए॒वमे॒तेषां॑ यक्ष्मा॑णां॒ जन्म॑ वेद॒

नैनमेते यक्ष्मा विन्दन्ति स एते एव नमस्यन्नुपाधावत्ते अब्रूतां वरं
वृणावहा आवं देवानां भागधे असाव (३७)

आवदधि देवा इज्यान्ता इति तस्मात्सदृशीनां
रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्त एते
हि देवानां भागधे भागधा अस्मै मनुष्या भवन्ति य एवं वेद
भूतानि क्षुधमघ्नन्सद्यो मनुष्या अर्धमासे देवा मासि पितरः
संवत्सरे वनस्पतयस्तस्मादहरहर्मनुष्या अशनमिच्छन्तेऽर्धमासे
देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवत्सरे वनस्पतयः फलं
गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति क्षुधम्भ्रातृव्यम्॥ (३८)

पश्यति ताभ्यामहरैदसाव फलं सप्त च॥ [६]

देवा वै नर्चि न यजुष्यश्रयन्त ते सामन्नेवाश्रयन्त हिं करोति
सामैवाकर्हिं करोति यत्रैव देवा अश्रयन्त तत एवैनान्प्र युङ्क्ते हिं
करोति वाच एवैष योगो हिं करोति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते
त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां यज्ञस्यैव तद्वत्सम् (३९)

नह्यत्यप्रस्रसाय सन्ततमन्वाह प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्या
अथो रक्षसामपहत्यै राथतरीम्प्रथमामन्वाह राथतरो वा अयं लोक
इममेव लोकमभि जयति त्रिविं गृह्णाति त्रयं इमे लोका इमानेव
लोकानभि जयति बारहतीमुत्तमामन्वाह बारहतो वा असौ लोकौ-
ऽमुमेव लोकमभि जयति प्र वः (४०)

वाजा इत्यनिरुक्ताम्प्राजापत्यामन्वाह यज्ञो वै प्रजा-
पतिर्यज्ञमेव प्रजापतिमा रभते प्र वो वाजा इत्यन्वाहान्नं वै
वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे प्र वो वाजा इत्यान्वाह तस्मात्प्राचीनः५ रेतो
धीयतेऽग्न आ याहि वीतय इत्याह तस्मात्प्रातीचीः प्रजा जायन्ते
प्र वो वाजाः (४१)

इत्यन्वाह मासा वै वाजा अर्धमासा अभिद्यवो देवा हविष्मन्तो
गौर्धृताची यज्ञो देवाञ्जिगाति यजमानः सुम्रयुरिदमसीदमसीत्येव
यज्ञस्य प्रियं धामाव रुन्धे यं कामयेत सर्वमायुरियादिति प्र वो
वाजा इति तस्यानूच्याग्र आ याहि वीतय इति सन्ततमुत्तरमर्धर्चमा
लभेत (४२)

प्राणेनैवास्यापानं दाधार सर्वमायुरेति यो वा अरन्निः५
सामिधेनीनां वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुतेऽर्धर्चो सं दधात्येष
वा अरन्निः सामिधेनीनां य एवं वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुत
ऋषेर्षेर्वा एता निर्मिता यथ्सामिधेन्यस्ता यदसंयुक्ताः स्युः
प्रजयां पशुभिर्यजमानस्य वि तिष्ठेरन्नर्धर्चो सन्दधाति सं
युनक्त्येवैनास्ता अस्मै संयुक्ता अवरुद्धाः सर्वामाशिषं दुहे॥ (४३)

बृसं वो जायन्ते प्र वो वाजा लभेत दधाति सन्दशं च॥ [७]

अयज्ञो वा एष योऽसामाऽग्न आ याहि वीतय इत्याह
रथन्तरस्येष वर्णस्तं त्वां समिद्धिरङ्गिर इत्याह वामदेव्यस्येष वर्णो
बृहदग्रे सुवीर्यमित्याह बृहत एष वर्णो यदेतं तृचमन्वाह यज्ञमेव

तथ्सामन्वन्तं करोत्यग्निरमुष्मिँल्लोक आसीदादित्योऽस्मिन्ताविमौ
लोकावशान्तौ (४४)

आस्तान्ते देवा अंब्रुवन्नेतेमौ वि पर्यूहामेत्यग्र आ याहि
वीतय इत्यस्मिँल्लोकेऽग्निमदधुर्बृहदग्ने सुवीर्यमित्यमुष्मिँल्लोक
आदित्यन्ततो वा इमौ लोकावशाम्यतां यदेवमन्वाहानयोऽलोकयोः
शान्त्यै शाम्यन्तोऽस्मा इमौ लोकौ य एवं वेद पञ्चदश
सामिधेनीरन्वाह पञ्चदश (४५)

वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते
तासां त्रीणि च शतानि षष्टिश्चाक्षराणि तावतीः संवत्सरस्य
रात्रयोऽक्षरश एव संवत्सरमाप्नोति नृमेधश्च परुच्छेपश्च
ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन्दारावाद्रैऽग्निं जनयाव यतरो नौ
ब्रह्मीयानिति नृमेधोऽभ्यवदत्स धूममजनयत्परुच्छेपोऽभ्यवदत्सो-
ऽग्निमजनयदृष इत्यब्रवीत् (४६)

यत्समावद्विद्व कथा त्वमग्निमजीजनो नाहमिति
सामिधेनीनामेवाहं वर्णं वेदेत्यब्रवीद्यद्वृतवत्पदमनूच्यते स आसां
वर्णस्तं त्वां समिद्विरङ्गिर इत्याह सामिधेनीष्वेव तज्ज्योतिर्जनयति
स्त्रियस्तेन यदृचः स्त्रियस्तेन यद्वायत्रियः स्त्रियस्तेन यत्सामिधेन्यो
वृषण्वतीमन्वाह (४७)

तेन पुःस्वतीस्तेन सेन्द्रास्तेन मिथुना अग्निर्देवानां दूत

आसीदु॒शना॑ का॒व्योऽसुरा॑णान्तौ प्र॒जाप॑तिम्प्र॒श्नमै॒तां॑ स प्र॒जा-
प॑तिर॒ग्निं दू॒तं वृ॑णीमह॒ इत्य॑भि॒ पर्या॑वर्तत॒ ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्प॒रासुरा॑
यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्निं दू॒तं वृ॑णीमह॒ इत्य॑न्वाह॒ भव॑त्या॒त्मना॑ परा॑स्य
भ्रातृ॑व्यो भवत्यध्व॒रव॑तीमन्वाह॒ भ्रातृ॑व्यमे॒वैतया॑ (४८)

ध्व॒रति॑ शोचिष्कै॒शस्त॑मीमह॒ इत्या॑ह प॒वित्र॑मे॒वैतद्य॑ज॒मानमे॒वैतया॑
पव॑यति॒ समि॑द्धो अ॒ग्न आ॑हुतेत्या॒ह परि॑धिमे॒वैतं परि॑
दधा॒त्यस्क॑न्दाय॒ यदत॑ ऊ॒र्ध्वम॑भ्याद॒ध्याद्यथा॑ बहिःप॒रिधि॑ स्क॒न्दति॑
तादृ॑गे॒व तत्र॑यो वा अ॒ग्नयो॑ ह॒व्यवा॑हनो दे॒वानां॑ क॒व्यवा॑हनः
पितृ॑णां स॒हर॑क्षा अ॒सुरा॑णान्त ए॒तर॑ह्या श॒सन्ते॒ मां वरि॑ष्यते
माम् (४९)

इति॑ वृ॒णीध्व॑ ह॒व्यवा॑हन॒मित्या॑ह॒ य ए॒व दे॒वानां॑ तं वृ॑णीत
आ॒र्षेयं॑ वृ॑णीते ब॒न्धोरे॒व नैत्य॑थो स॒न्तत्यै॑ प॒रस्ता॑र्वाचो वृ॑णीते
तस्मा॑त्प॒रस्ता॑र्वाचो म॒नुष्या॑न्पि॒तरोऽनु॑ प्र पि॑पते॥ (५०)

अशा॑न्तावाह॒ पञ्च॑दशा॒ब्रवी॑दन्वा॒हेतया॑ वरिष्यते॒ मामेका॑त्रि॒ंशच्च॑॥ [८]

अ॒ग्रे म॒हा॑ अ॒सीत्या॑ह म॒हान् ह्ये॒ष यद॑ग्नि॒र्ब्राह्म॑णेत्या॒ह ब्राह्म॑णो
ह्ये॒ष भा॑र॒तेत्या॑हैष हि दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यम्भ॑रति॒ देवे॑द्ध॒ इत्या॑ह दे॒वा
ह्ये॒तमै॒न्धत॑ म॒न्विद्ध॑ इत्या॒ह म॒नुर्ह्ये॒तमु॑त्तरो दे॒वेभ्य॑ ऐ॒न्द्रर्षि॑ष्ठुत॒
इत्या॑ह॒र्षयो॑ ह्ये॒तमस्तु॑व॒न्विप्रा॑नु॒मदित॑ इत्या॒ह (५१)

विप्रा॑ ह्ये॒ते यच्छु॑श्रुवा॒ंसः क॒विश॑स्त॒ इत्या॑ह क॒वयो॑ ह्ये॒ते

यच्छुश्रुवा॑सो ब्रह्म॑सं॒शित॒ इत्या॑ह ब्रह्म॑सं॒शितो ह्ये॑ष घृता॑हवन्
इत्या॑ह घृता॑हुतिरह्य॑स्य प्रि॒यत॑मा प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॒मित्या॑ह प्र॒णीर॑ह्येष
य॒ज्ञाना॑र॒थीर॑ध्वराणा॒मित्या॑हैष हि दे॒वर॒थोऽतू॑र्तो होते॒त्या॑ह न
ह्येतं॑ कश्चन (५२)

तर॑ति तू॒र्णिर्ह॒व्यवा॒डित्या॑ह सर्व॑ः ह्येष तर॒त्यास्पात्रं॑
जुहू॑र्दे॒वाना॒मित्या॑ह जुहू॑र॒ह्येष दे॒वाना॑श्चम॒सो दे॒वपान॑ इत्या॑ह
चम॒सो ह्येष दे॒वपानो॑ऽरा॒ इवा॑ग्ने नेमि॑र्दे॒वाऽस्त्वं परि॑भूर॒सीत्या॑ह
दे॒वान् ह्येष परि॑भूर्यद्व॒यादा वह॑ दे॒वान्दे॒वय॑ते यज॑माना॒येति॑
भ्रातृ॑व्यमस्मै (५३)

ज॒नये॑दा वह॑ दे॒वान् यज॑माना॒येत्या॑ह यज॑मानमे॒वैतेन॑
वर्ध॑यत्य॒ग्निम॑ग्ने आ वह॑ सोम॒मा वह॑त्या॑ह दे॒वता॑ ए॒व तद्य॑थापूर्वमुप॑
ह्वय॑त आ चा॑ग्ने दे॒वान् वह॑ सु॒यजा॑ च यज॑ जातवेद॒
इत्या॑हा॒ग्निमे॒व तत्स॑ः श्य॑ति सो॑ऽस्य स॒शितो॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं
व॑हत्य॒ग्निर्होता॑ (५४)

इत्या॑हा॒ग्निर्वै दे॒वाना॑र॒ होता॒ य ए॒व दे॒वाना॑र॒ होता॒
तं वृ॑णीते स्मो व॒यमि॒त्याहा॒त्मान॑मे॒व स॒त्त्वं ग॑मयति सा॒धु
ते॑ यज॑मान दे॒वते॒त्याहा॑शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते यद्व॒याद्यो॑ऽग्नि॒र॒
होता॑र॒मवृ॑था इत्य॒ग्निनो॑भ॒यतो॑ यज॑मानं परि॑ गृह्णी॒यात् प्र॒मायु॑कः
स्याद्यज॑मानदे॒वत्या॑ वै जुहू॑र्भ्रातृ॒व्यदे॒वत्यो॑प॒भृत् (५)

यद्वे इव ब्रूयाद्भातृव्यमस्मै जनयेद्धृतवतीमध्वर्यो सुचमास्यस्वेत्या
यजमानमेवैतेन वर्धयति देवायुवमित्याह देवान् ह्येषावति
विश्ववारामित्याह विश्वः३ ह्येषावतीडामहै देवाः५ ईडेन्यान्नमस्याम
नमस्यान् यजाम यज्ञियानित्याह मनुष्या वा ईडेन्याः पितरो
नमस्या देवा यज्ञिया देवता एव तद्यथाभागं यजति॥ (५६)

विप्रानुमदित् इत्याह चनास्मै होतोपभूदेवता एव त्रीणि च॥ [९]

त्रीः३ स्तृचाननु ब्रूयाद्राजन्यस्य त्रयो वा अन्ये राजन्यात्पुरुषा
ब्राह्मणो वैश्यः शूद्रस्तानेवास्मा अनुकान्करोति पञ्चदशानु
ब्रूयाद्राजन्यस्य पञ्चदशो वै राजन्यः स्व एवैनः३ स्तोमे प्रति
ष्ठापयति त्रिष्टुभा परि दध्यादिन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियकामः खलु
वै राजन्यो यजते त्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियं परि गृह्णाति यदि
कामयेत (५७)

ब्रह्मवर्चसमस्त्विति गायत्रिया परि दध्याद्ब्रह्मवर्चसं वै गायत्री
ब्रह्मवर्चसमेव भवति सप्तदशानु ब्रूयाद्वैश्यस्य सप्तदशो वै वैश्यः
स्व एवैनः३ स्तोमे प्रतिष्ठापयति जगत्या परि दध्याज्जागता वै
पशवः पशुकामः खलु वै वैश्यो यजते जगत्यैवास्मै पशून्परि
गृह्णात्येकविंशतिमनु ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां
प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै (५८)

चतुर्विंशतिमनु ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य चतुर्विंशत्यक्षरा
गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैवास्मै ब्रह्मवर्चसमव

रुन्धे त्रिंशत्तमनुं ब्रूयादन्नकामस्य त्रिंशदक्षरा विराडन्नं
 विराड्विराजैवास्मा अन्नाद्यमव रुन्धे द्वात्रिंशत्तमनुं ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्य
 द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुगनुष्टुप्छन्दसां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै षट्त्रिंशत्तमनुं
 ब्रूयात्पशुकामस्य षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बारहताः पशवो
 बृहत्यैवास्मै पशून् (५९)

अव रुन्धे चतुश्चत्वारिंशत्तमनुं ब्रूयादिन्द्रियकामस्य
 चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुत्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियमव
 रुन्धेऽष्टाचत्वारिंशत्तमनुं ब्रूयात्पशुकामस्याष्टाचत्वारिंशदक्षरा
 जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशून्व रुन्धे सर्वाणि
 छन्दाः स्यन्तु ब्रूयाद्बहुयाजिनः सर्वाणि वा एतस्य छन्दाः स्यवरुन्द्धानि
 यो बहुयाज्यपरिमितमनुं ब्रूयादपरिमितस्यावरुन्द्धौ ॥ (६०)

कामयेत् प्रतिष्ठित्यै पशून्त्सप्तचत्वारिंशच्च ॥ [१०]

निर्वीतम्मनुष्याणाम्प्राचीनावीतम्पितृणामुपवीतं देवानामुप
 व्ययते देवलक्ष्ममेव तत्कुरुते तिष्ठन्नन्वाह तिष्ठन् ह्याश्रुततरं वदति
 तिष्ठन्नन्वाह सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या आसीनो यजत्यस्मिन्नेव
 लोके प्रति तिष्ठति यत्क्रौञ्चमन्वाहासुरं तद्यन्मन्द्रम्मानुषं तद्यदन्तरा
 तत्सदेवमन्तरानूच्य सदेवत्वाय विद्वांसो वै (६१)

पुरा होतारोऽभूवन्तस्माद्विधृता अध्वानोऽभूवन् पन्थानः
 समरुक्षन्नन्तर्वेद्यन्यः पादो भवति बहिर्वेद्यन्योऽथान्वाहाध्वनां

विधृत्यै पथामसः॑रोहायाथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्दे-
ऽथो परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्देऽथो॑ ग्राम्याः॑श्चैव
पशूनां॑रण्याः॑श्चाव रुन्देऽथो॑ (६२)

देवलो॒कं चैव म॑नुष्यलो॒कं चा॒भि ज॑यति दे॒वा वै
सा॑मिधेनीर॒नूच्य॑ य॒ज्ञं ना॒न्वप॑श्यन्त्स प्र॒जाप॑तिस्तूष्णीमा॒घार॑मा॒घार॑यत्त
वै दे॒वा य॒ज्ञम॑न्वपश्यन् यत्तूष्णीमा॒घार॑मा॒घार॑यति य॒ज्ञस्या॑नु॒ख्यात्या॑
अथो॑ सा॒मिधे॑नीरे॒वाभ्य॑न॒क्तलू॑क्षो भवति॒ य ए॒वं वेदा॑थो
त॒र्पय॑त्ये॒वैना॒स्तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ (६३)

य ए॒वं वेद॑ यदेक॑या॒घार॑येदेका॑ प्रीणीयाद्यद्वाभ्यां॑ द्वे
प्रीणीयाद्यत्तिसृ॒भिर॑ति॒ तद्वैच॑येन्मन॒सा घा॑रयति॒ मन॑सा
ह्यना॑प्तमा॒प्यते॑ ति॒र्यश्च॑मा घा॒रय॑त्य॒छम्ब॑द्वारं॒ वाक्च॑ मन॑श्चा॒र्त्तये॑ताम॒हं
दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हामीति॒ वाग॑ब्रवीद॒हं दे॒वेभ्य॑ इति॒ मन॑स्तौ
प्र॒जाप॑तिम्प्र॒श्नमै॑ता॒ः सोऽब्र॑वीत् (६४)

प्र॒जाप॑तिर्दृ॒तीरे॒व त्वं मन॑सोऽसि॒ यद्धि॑ मन॑सा॒ ध्याय॑ति॒ तद्वा॒चा
वद॑तीति॒ तत्खलु॑ तुभ्यं॒ न वा॒चा जु॑हव॒न्नित्य॑ब्रवीत् तस्मा॒न्मन॑सा
प्र॒जाप॑तये जुह॒ति मन॑ इव॒ हि प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑
परि॒धीन्त्स॒म्मा॑र्ष्टि पु॒नात्ये॑वैना॒त्रिर्म॑ध्यमं॒ त्रयो॑ वै प्रा॒णाः प्रा॒णाने॒वाभि॑
ज॑यति॒ त्रिर्दक्षि॑णार्ध्यं॒ त्रयः॑ (६५)

इ॒मे लो॒का इ॒माने॒व लो॒कान॒भि ज॑यति॒ त्रिरु॑त्तरार्ध्यं॒ त्रयो॑

वै दे॒व॒या॒नाः प॒न्था॑न॒स्ताने॒वाभि॑ ज॒यति॑ त्रि॒रुपं॑ वाजयति त्रयो वै
 दे॒वलो॒का दे॒वलो॒काने॒वाभि॑ ज॒यति॑ द्वा॒द॒श॒ सम्प॑द्यन्ते द्वा॒द॒श॒ मा॒साः
 संव॑त्सरः संव॑त्स॒रमे॒व प्री॑णा॒त्यथो॑ संव॑त्स॒रमे॒वास्मा॒ उप॑ दधाति
 सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्या आ॒घा॒रमा॒ घा॑रयति ति॒र इ॒व (६६)

वै सु॒व॒र्गो लो॒कः सु॒व॒र्गमे॒वास्मै॑ लो॒कम्प्र॑ रो॒यत्यृ॒जुमा॑
 घा॑रयत्यृ॒जुरि॒व हि॑ प्रा॒णः सन्त॑त॒मा घा॑रयति प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य
 सन्त॑त्या अथो रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै यं का॑मये॒त प्र॒मायु॑कः स्या॒दिति॑
 जि॒ह्वं तस्या॑ घा॑रयेत्प्रा॒णमे॒वास्मा॑ञ्जि॒ह्वं न॑यति ता॒जक्प्र॑ मी॒यते॒
 शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ यदा॑घा॒र आ॒त्मा ध्रु॒वा (६७)

आ॒घा॒रमा॒घार्य॑ ध्रु॒वा९ सम॑न॒त्त्या॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति
 दधा॒त्यग्नि॑र्दे॒वाना॑ दू॒त आ॒सी॒द्वैव्योऽसु॑राणा॒न्तौ प्र॒जाप॑तिम्प्र॒श्नमे॒ता९
 स प्र॒जाप॑तिर्ब्रा॒ह्मण॑म॒ब्रवी॑दे॒तद्वि ब्रू॑हीत्या श्रा॒वये॒तीदं॑ दे॒वाः शृ॑णु॒तेति॑
 वाव॑ तद॒ब्रवी॑द॒ग्नि॑र्दे॒वो हो॑तेति॒ य ए॒व दे॒वाना॑ तम॑वृणी॒त ततो॑
 दे॒वाः (६८)

अ॒भ॒व॒न्परा॑सुरा॒ यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ प्र॒वर॑म्प्र॒वृण॑ते भ॒व॒त्या॒त्मना॑
 परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भ॒वति॑ यद्वा॒ह्मण॑श्चा॒ब्रा॒ह्मण॑श्च प्र॒श्नमे॒याता॑
 ब्रा॒ह्मणा॑याधि॑ ब्रू॒याद्यद्वा॑ह्मणा॒याध्या॑हा॒त्मनेऽध्या॑ह॒ यद्वा॑ह्म॒णम्परा॑हा॒त्मन॑
 परा॑ह॒ तस्मा॑द्वा॒ह्मणो॑ न प॒रोच्यः॑॥ (६९)

वा आ॒र॒ण्या॒श्चाव॑ रु॒न्धेऽथो॑ प॒शुभिः॑ सो॒ऽब्रवी॑द॒क्षिणा॒र्ध्यं॒त्रयं॑ इ॒व ध्रु॒वा दे॒वाश्च॑त्वा॒रि॒श॒च॑॥—[११]

आयुष्ट आयुर्दा अग्र आ प्यायस्व सं तेऽवं ते हेड उदुत्तमम्प्र
 णो देव्या नो दिवोऽग्नाविष्णू अग्नाविष्णू इमं मे वरुण तत्त्वा
 याम्युदु त्यं चित्रम्। अपां नपादा ह्यस्थादुपस्थं जिह्वानामूर्ध्वो
 विद्युतं वसानः। तस्य ज्येष्ठम्महिमानं वहन्तीरहिरण्यवर्णाः परि
 यन्ति यहीः। सम् (७०)

अन्या यन्त्युपं यन्त्यन्याः समानमूर्वं नद्यः पृणन्ति।
 तमू शुचिः शुचयो दीदिवाःसमपां नपातं परि तस्थुरापः।
 तमस्मेरा युवतयो युवानम्मर्मृज्यमानाः परि यन्त्यापः। स शुक्लेण
 शिक्कना रेवदग्निर्दीदायानिध्मो घृतनिर्णिगप्सु। इन्द्रावरुणयोरुहः
 सम्राजोरव आ वृणे। ता नो मृडात ईदृशौ। इन्द्रावरुणा
 युवमध्वराय नः (७१)

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति
 वयं जयेम पृतनासु दूढ्यः। आ नो मित्रावरुणा प्र बाहवा। त्वं
 नो अग्ने वरुणस्य विद्वां देवस्य हेडोऽवं यासिसीष्ठाः। यजिष्ठो
 वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषासि प्र मुमुग्ध्यस्मत्। स त्वं नो
 अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ। अव यक्ष्व नो
 वरुणम् (७२)

रराणो वीहि मृडीकः सुहवो न एधि। प्रप्रायमग्निर्भरतस्य
 शृण्वे वि यथ्सूर्यो न रोचते बृहद्वाः। अभि यः पूरु पृतनासु तस्थौ

दी॒दाय॒ दैव्यो॒ अति॑थिः शि॒वो नः॑। प्र ते॑ यक्षि॒ प्र तं॑ इय॒र्मि म॒न्म
भुवो॑ यथा॒ वन्द्यो॑ नो॒ हवै॑षु। धन्व॑न्निव प्र॒पा अ॑सि॒ त्वम॑ग्न इय॒क्षवै॑
पू॒रवै॑ प्र॒त्न राज॑न्। (७३)

वि पाज॑सा॒ वि ज्योति॑षा। स त्वम॑ग्रे प्रती॑केन॒ प्रत्यो॑ष
यातु॑धान्यः॑। उ॒रु॒क्षये॑षु दी॒द्यत्। त॑ सुप्रती॑क॑ सु॒दृश॑ः
स्वश्च॑मवि॒द्वा॑सो वि॒दुष्ट॑र॑ सपे॒म। स य॑क्षद्वि॒श्वा व॒युना॑नि वि॒द्वान्प्र
ह॒व्यम॑ग्नि॒रमृते॑षु वोचत्। अ॒हो॒मुचै॑ वि॒वेष॑ यन्मा॒ वि न॑ इ॒न्द्रेन्द्र॑
क्ष॒त्रमिन्द्रि॑याणि॒ शत॑क्र॒तोऽनु॑ ते दायि (७४)

य॒हीः स॒मध्व॑राय॒ नो वरु॑ण॑ राज॑ः श्व॒तुश्च॑त्वारि॑श॒च्च॥ [१२]

[स॒मिधु॑श्चक्षु॑षी प्र॒जाप॑तिराज्यं॒ देव॑स्य॒ स्फ्य॑म्ब्र॒ह्मवा॑दिनोऽद्वि॒ग्नेऽस्यो॑ मनुः॒ पृथि॑व्याः प॒शवो॑ऽग्नी॒धे दे॒वा
वै य॒ज्ञस्य॑ यु॒क्ष्वोश॑न्त॒स्त्वा द्वा॑द॒श]

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

स॒मिधो॑ यजति वस॒न्तमे॒वर्तू॑नामव॒ रुन्धे॒ तनू॑नपा॒तं यज॑ति
ग्री॒ष्ममे॒वाव॑ रु॒न्द्र इ॒डो य॑जति व॒र्षा ए॒वाव॑ रुन्धे ब॒र्हिर्य॑जति
श॒रद॑मे॒वाव॑ रुन्धे स्वाहा॑का॒रं य॑जति हेम॑न्तमे॒वाव॑ रुन्धे
तस्मा॑त्स्वाहा॑कृ॒ता हेम॑न्प॒शवो॑ऽव॒ सीद॑न्ति स॒मिधो॑ यजत्युष॑सं ए॒व
दे॒वता॑नामव॒ रुन्धे॒ तनू॑नपा॒तं यज॑ति य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्धे (१)

इ॒डो यंजति प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे ब॒र्हिर्य॑जति प्र॒जामे॒वाव॑ रुन्धे
 स॒मान॑यत उप॒भृत॑स्तेजो वा आ॒ज्यं प्र॒जा ब॒र्हिः प्र॒जास्वे॒व तेजो॑
 दधाति स्वाहाका॒रं यंजति॑ वाच॑मे॒वाव॑ रुन्धे दश॑ सम्प॒द्यन्ते॒ दशाक्ष॑रा
 वि॒राड्वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑ रुन्धे स॒मिधो॑ यजत्य॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्रति॑
 तिष्ठति॑ तनूनपा॑तं यजति (२)

य॒ज्ञ ए॒वान्तरि॑क्षे प्रति॑ तिष्ठती॒डो यंजति॑ प॒शुष्वे॒व प्रति॑
 तिष्ठति॑ ब॒र्हिर्य॑जति॒ य ए॒व दे॒व्यानाः॑ पन्था॑न॒स्तेष्वे॒व प्रति॑
 तिष्ठति॑ स्वाहाका॒रं यंजति॑ सुव॒र्ग ए॒व लो॒के प्रति॑ तिष्ठत्ये॒ताव॑न्तो
 वै दे॒वलो॒कास्तेष्वे॒व य॑थापूर्वं प्रति॑ तिष्ठति॑ दे॒वासुरा॑ ए॒षु
 लो॒केष्व॑स्पर्धन्त॒ ते दे॒वाः प्र॑या॒जैरे॒भ्यो लो॒केभ्योऽसुरा॑न्प्राणु॑दन्त॒
 तत्प्र॑या॒जाना॑म् (३)

प्र॒या॒ज॒त्वं यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ प्र॒या॒जा इ॒ज्यन्ते॑ प्रै॒भ्यो लो॒केभ्यो॑
 भ्रातृ॑व्यानुद॒तेऽभि॒क्राम॑ जुहोत्य॒भिजित्यै॒ यो वै प्र॑या॒जाना॑म्मिथु॑नं
 वेद॒ प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॑यते स॒मिधो॑ ब॒ह्वीरि॑व यजति॒
 तनून॑पा॒तमे॒कमि॒व मि॑थुनं तदि॒डो ब॒ह्वीरि॑व यजति॒ ब॒र्हिरे॒कमि॒व
 मि॑थुनं तदे॒तद्वै प्र॑या॒जाना॑म्मिथु॑नम् य ए॒वं वेद॒ प्र (४)

प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॑यते दे॒वानां॑ वा अ॒नि॒ष्टा दे॒वता॑
 आस॒न्नथा॑सुरा य॒ज्ञम॑जिघा॑सन्ते दे॒वा गा॑य॒त्रीं व्यौ॑हन् पश्चा॒क्षरा॑णि
 प्रा॒चीना॑नि॒ त्रीणि॑ प्रती॒चीना॑नि॒ ततो॒ वर्म॑ य॒ज्ञाया॑भ॒वद्वर्म॑ यज॑मानाय॒

यत्प्रयाजानूयाजा इज्यन्ते वर्मेव तद्यज्ञाय क्रियते वर्म यजमानाय
भ्रातृव्याभिभूत्यै तस्माद्वरूथम्पुरस्ताद्वर्षीयः पश्चाद्वर्षीयो देवा वै
पुरा रक्षोभ्यः (५)

इति स्वाहाकारेण प्रयाजेषु यज्ञं सः स्थाप्यमपश्यन्तः
स्वाहाकारेण प्रयाजेषु समस्थापयन्ति वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति
यत्स्वाहाकारेण प्रयाजेषु सः स्थापयन्ति प्रयाजानिष्ठा हवींष्यभि
घारयति यज्ञस्य सन्तत्या अथो हविरेवाकरथो यथापूर्वमुपैति
पिता वै प्रयाजाः प्रजानूयाजा यत्प्रयाजानिष्ठा हवींष्यभिघारयति
पितैव तत्पुत्रेण साधारणम् (६)

कुरुते तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च न कथा पुत्रस्य केवलं कथा
साधारणम्पितुरित्यस्कन्नमेव तद्यत्प्रयाजेष्विष्टेषु स्कन्दति गायत्र्यैव
तेन गर्भं धत्ते सा प्रजां पशून् यजमानाय प्र जनयति॥ (७)

यजति यज्ञमेवावरुन्धे तनूनपातं यजति प्रयाजानामेवं वेद प्र रक्षोभ्यः साधारणं पञ्चत्रिंशच्च॥ [१]

चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ यदाज्यभागौ यजति
चक्षुषी एव तद्यज्ञस्य प्रति दधाति पूर्वार्धे जुहोति तस्मात्पूर्वार्धे
चक्षुषी प्रबाहुं जुहोति तस्मात्प्रबाहुकक्षुषी देवलोकं वा अग्निना
यजमानोऽनु पश्यति पितृलोकं सोमेनोत्तरार्धेऽग्नये जुहोति
दक्षिणार्धे सोमायैवमिव हीमौ लोकावनयोर्लोकयोरनुख्यात्यै
राजानौ वा एतौ देवतानाम् (८)

यद्ग्रीषोमावन्तरा देवता इज्येते देवतानां विधृत्यै तस्माद्राज्ञां
मनुष्यां विधृता ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते
येनान्यतोदतश्च पशून्दाधारोभयतोदतश्चेत्यृचमनूच्याज्यभागस्य
जुषाणेन यजति तेनान्यतोदतो दाधारर्चमनूच्यं हविषं ऋचा
यजति तेनोभयतोदतो दाधार मूर्धन्वतीं पुरोनुवाक्या भवति
मूर्धानमेवैनं समानानां करोति (९)

नियुत्वत्या यजति भ्रातृव्यस्यैव पशून्नि युवते केशिनं
ह दाम्यं केशी सात्यकामिरुवाच सप्तपदां ते शक्करीः श्वो
यज्ञे प्रयोक्तासे यस्यै वीर्येण प्र जातान्भ्रातृव्यान्नुदते प्रति
जनिष्यमाणान् यस्यै वीर्येणोभयोर्लोकयोज्योतिर्धत्ते यस्यै वीर्येण
पूर्वार्धेनानुद्धान्भुनक्ति जघनार्धेन धेनुरिति पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या
भवति जातानेव भ्रातृव्यान्प्र णुदत उपरिष्ठाल्लक्ष्मा (१०)

याज्या जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते पुरस्ताल्लक्ष्मा
पुरोनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्त उपरिष्ठाल्लक्ष्मा
याज्यामुष्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तावस्मा इमौ
लोकौ भवतो य एवं वेद पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या भवति
तस्मात्पूर्वार्धेनानुद्धान्भुनक्त्युपरिष्ठाल्लक्ष्मा याज्या तस्माज्जघनार्धेन
धेनुर्य एवं वेद भुङ्क्त एनमेतौ वज्र आज्यं वज्र आज्यभागौ (११)

वज्रो वषट्कारस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र

ह॑र॒त्य॒छ॑म्ब॒द्धार॑म॒प॒गूर्य॑ वष॑द्करोति॒ स्तृ॒त्यै॑ गाय॒त्री पु॑रोनुवा॒क्या॑
भवति॒ त्रि॒ष्टु॒ग्या॒ज्या॑ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रम॑न्वार॒म्भ॑यति॒ तस्मा॑द्ब्राह्म॒णो
मुख्यो॒ मुख्यो॑ भवति॒ य ए॒वं वेद॑ प्रै॒वैनं॑ पु॒रोनुवा॒क्या॑याह॒ प्र ण॑यति
या॒ज्यया॑ ग॒मय॑ति वष॑द्क॒रेणै॒वैनं॑ पु॒रोनुवा॒क्या॑या दत्ते॒ प्र य॑च्छति
या॒ज्यया॑ प्रति॑ (१२)

व॒ष॒द्क॒रेण॑ स्थापयति॒ त्रि॒पदा॑ पु॒रोनुवा॒क्या॑ भवति॒ त्रयं॑ इ॒मे
लो॒का ए॒ष्वै॒व लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति॒ चतु॑ष्पदा या॒ज्या॑ चतु॑ष्पद ए॒व
प॒शून॑वं रुन्धे द्यक्ष॒रो व॑ष॒द्का॒रो द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑ प॒शुष्वे॒वोप॑रि॒ष्टात्प्रति॑
तिष्ठति॒ गाय॒त्री पु॑रोनुवा॒क्या॑ भवति॒ त्रि॒ष्टु॒ग्या॒ज्यैषा॑ वै स॒प्तप॑दा
श॒क्रो य॒द्वा ए॒तया॑ दे॒वा अ॑शि॒क्षन्त॑द॒शक्रु॑वन् य ए॒वं वेद॑ श॒क्रोत्ये॒व
यच्छि॑क्षति॥ (१३)

देव॒ता॒नाङ्क॑रोत्यु॒परि॑ष्ठा॒ल्लक्ष्मा॑ऽऽज्य॒भागौ॑ प्रति॑ श॒क्रोत्ये॒व द्वे च॑॥ [२]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑श॒त्स आ॒त्मन्ना॑ज्य॒मधत्त॑
तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्ने॒ष वा॒व य॒ज्ञो य॒दाज्य॑म॒प्ये॒व नो॒त्रास्त्विति॑
सोऽब्र॑वी॒द्यजान्॑ व॒ आ॒ज्य॑भा॒गावुप॑ स्तृ॒णान॑भि॒ घा॑र॒यानिति॑
तस्मा॑द्य॒जन्त्या॑ज्य॒भागा॑वुप॑ स्तृ॒णन्त्य॑भि॒ घा॑र॒यन्ति॑ ब्रह्म॒वादि॑नो
वदन्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद्या॑त॒यामा॑न्य॒न्यानि॑ ह॒वींष्य॑या॒तयाम॑माज्य॒मिति॑
प्राजाप॑त्यम् (१४)

इति॑ ब्रूया॒दया॑त॒यामा॑ हि दे॒वानां॑ प्र॒जाप॑तिरिति॒ छन्दा॑ंसि

देवेभ्योऽपाक्रामन्न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्य
 एतच्चतुरवत्तमधारयन्पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय
 यच्चतुरवत्तं जुहोति छन्दांस्येव तत्प्रीणाति तान्यस्य
 प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्त्यङ्गिरसो वा इत उत्तमाः सुवर्गं
 लोकमायन्तदृषयो यज्ञवास्त्वभ्यवायन्ते (१५)

अपश्यन्पुरोडाशं कूर्मम्भूतं सर्पन्तं तमंब्रुवन्निन्द्राय
 ध्रियस्व बृहस्पतये ध्रियस्व विश्वेभ्यो देवेभ्यो ध्रियस्वेति स
 नाध्रियत तमंब्रुवन्नग्नये ध्रियस्वेति सोऽग्नयेऽध्रियत यदाग्नेयो-
 ऽष्टाकंपालोऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां चाच्युतो भवति
 सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै तमंब्रुवन्कथाहास्था इत्यनुपाक्तो-
 ऽभूवमित्यब्रवीद्यथाक्षोऽनुपाक्तः (१६)

अवाच्छत्येवमवारमित्युपरिष्ठादभ्यज्याधस्तादुपानक्ति
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै सर्वाणि कपालान्यभि प्रथयति तावतः
 पुरोडाशानमुष्मिल्लोकैऽभि जयति यो विदग्धः स नैर्ऋतो योऽशृतः
 स रौद्रो यः शृतः स सदेवस्तस्मादविदहता शृतंकृत्यः सदेवत्वाय
 भस्मनाभि वासयति तस्मान्मासेनास्थि छुन्नं वेदेनाभि वासयति
 तस्मात् (१७)

केशैः शिरश्छुन्नं प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकादगतं देवलोकं
 यच्छृतं हविरनभिघारितमभिघार्योद्वासयति देवत्रैवैनं दमयति

यद्येकं कपालं नश्येदेको मासः संवत्सरस्यानवेतः स्यादथ
यजमानः प्र मीयेत यद्वे नश्येतां द्वौ मासौ संवत्सरस्यानवेतौ
स्यातामथ यजमानः प्र मीयेत संख्यायोद्वासयति यजमानस्य (१८)

गोपीथाय यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद्वावापृथिव्यमेकं क
वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति द्वावापृथिव्यं
एककपालो भवत्यनयोर्वा एतन्नश्यति यन्नश्यत्यनयोरेवैनद्विन्दति
प्रतिष्ठित्यै॥ (१९)

प्रजापत्यन्तेऽक्षोऽनुपाक्तो वेदेनाभि वांसयति तस्माद्यजमानस्य द्वात्रिंशच्च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमा दत्ते प्रसूत्या
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम् पूष्णो
हस्ताभ्यामित्याह यत्यै शतभृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विषतो वध इत्याह
वज्रमेव तत्सः श्यति भ्रातृव्याय प्रहरिष्यन्त्सम्बयजुर्हरत्येतावती
वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भजति (२०)

तस्मान्नाभागं निर्भजन्ति त्रिर्हरति त्रयं इमे लोका एभ्य
एवैनं लोकेभ्यो निर्भजति तूष्णीं चतुर्थः हरत्यपरिमितादेवैनं
निर्भजत्युद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदपं हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः
परा भवन्ति मूलं छिनत्ति भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति
पितृदेवत्यातिखातेयतीं खनति प्रजापतिना (२१)

यज्ञमुखेन सम्मितामा प्रतिष्ठायै खनति यजमानमेव प्रतिष्ठां

गमयति दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति देवयजनस्यैव रूपमकः
 पुरीषवतीं करोति प्रजा वै पशवः पुरीषम्प्रजयैवैनम्पशुभिः
 पुरीषवन्तं करोत्युत्तरं परिग्राहं परि गृह्णात्येतावती वै पृथिवी
 यावती वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्यात्मन् उत्तरं
 परिग्राहं परि गृह्णाति क्रूरमिव वै (२२)

एतत्करोति यद्वेदिं करोति धा असि स्वधा असीति योयुष्यते
 शान्त्यै प्रोक्षणीरा सादयत्यापो वै रक्षोघ्नी रक्षसामपहत्यै
 स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयति यज्ञस्य सन्तत्यै यं द्विष्यात्तं
 ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥ (२३)

भजति प्रजापतिनेव वै त्रयस्त्रिंशच्च॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यद्विर्हवींषि प्रौक्षीः केनाप इति ब्रह्मणेति
 ब्रूयादद्विर्ह्येव हवींषि प्रोक्षति ब्रह्मणाप इध्माबर्हिः प्रोक्षति
 मेध्यमेवैनत्करोति वेदिं प्रोक्षत्यृक्षा वा एषाऽलोमकाऽमेध्या
 यद्वेदिर्मेध्यामेवैनां करोति दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति
 बर्हिरासाद्य प्र (२४)

उक्षत्येभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति क्रूरमिव वा एतत्करोति
 यत्खनत्यपो नि नयति शान्त्यै पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति मुख्यमेवैनं
 करोतीयन्तं गृह्णाति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्बर्हिः
 स्तृणाति प्रजा वै बर्हिः पृथिवी वेदिः प्रजा एव पृथिव्यां

प्रति॑ ष्ठापयत्यन॑तिदृश्च॑ स्तृणाति॑ प्र॒जयै॑वैन॑म्पशुभि॒रन॑तिदृश्चं॑
करोति॑ (२५)

उत्तर॑म्ब॒र्हिषः॑ प्र॒स्तर॑ स॒ादय॑ति प्र॒जा वै ब॒र्हिर्य॑ज॒मानः॑
प्र॒स्तर॑ो यज॑मानमे॒वाय॑ज॒माना॒दुत्तरं॑ करोति॑ तस्मा॒द्यज॑मानो-
ऽय॑ज॒माना॒दुत्तर॑ोऽन्तर्द॑धाति॒ व्यावृ॑त्त्या अ॒नक्ति॑ ह॒विष्कृ॑तमे॒वैन॑
सुव॑र्गं लो॒कं ग॑मयति त्रेधा॒नक्ति॑ त्रयं॑ इमे लो॒का ए॒भ्य ए॒वैन॑
लो॒केभ्यो॑ऽनक्ति॑ न प्रति॑ शृणाति॑ यत्प्रति॑शृणी॒यादनू॑र्ध्वम्भावु॒कं
यज॑मानस्य स्यादु॒परी॑व॒ प्र ह॑रति (२६)

उ॒परी॑व॒ हि सु॒वर्गो॑ लो॒को नि य॑च्छति॒ वृष्टि॑मे॒वास्मै॑ नि
य॑च्छति॒ नात्य॑ग्रम्प्र ह॒रेद्य॑दत्य॒ग्रम्प्रह॑रे॒दत्यासा॑रिण्य॒ध्वर्यो॑र्नाशु॒का
स्या॒न्न पु॒रस्ता॑त्प्रत्य॒स्येद्य॑त्पु॒रस्ता॑त्प्रत्य॒स्येत्सु॒वर्गाल्लो॒काद्य॑ज॒मानं॑
प्रति॑ नुदे॒त्प्राश्च॑म्प्र ह॑रति॒ यज॑मानमे॒व सु॒वर्गं लो॒कं ग॑मयति॒ न
विष्व॑श्चं॒ वि यु॑याद्यद्विष्व॑श्चं॒ वियु॑यात् (२७)

रू॒यस्य॑ जायेतो॒र्ध्वमुद्यौ॑त्य॒र्ध्वमि॑व॒ हि पु॒ंसः पु॒माने॒वास्य॑
जाय॑ते॒ यथ्स्फ्ये॑न॒ वोप॑वे॒षेण॑ वा योयु॒प्येत॑ स्तृति॑रे॒वास्य॑ सा ह॒स्तेन॑
योयु॒प्यते॑ यज॑मानस्य गोपी॒थाय॑ ब्रह्म॒वादि॑नो॒ वद॑न्ति॒ किं य॒ज्ञस्य॑
यज॑मान॒ इति॑ प्र॒स्तर॑ इति॒ तस्य॑ कं सुव॑र्गो लो॒क इत्या॑हव॒नीय॑
इति॑ ब्रूयाद्यत्प्र॒स्तर॑मा॒हव॑नीये॒ प्रह॑रति॒ यज॑मानमे॒व (२८)

सु॒वर्गं लो॒कं ग॑मयति॒ वि वा ए॒तद्य॑ज॒मानो लि॑शते॒ यत्प्र॑स्तरं

योयुप्यन्ते ब॒र्हिरनु॑ प्रह॑रति॒ शान्त्या॑ अनारम्भ॒ण इव॑ वा
 ए॒तर॒ह्यध्व॑र्युः स ई॒श्वरो॑ वे॒पनो॑ भवि॒तोर्ध्रु॑वासीती॒माम॒भि मृ॑शती॒यं
 वै ध्रु॒वाऽस्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति॒ न वे॑पनो भ॒वत्य॒गा(३)न॑ग्री॒दित्या॑ह
 यद्व॒यादग॑न्न॒ग्निरित्य॒ग्नाव॒ग्निं ग॑मये॒न्निर्य॑जमानः सु॒वर्गा॒ल्लोका॑द्भजे॒दग॑न्नि
 ब्रू॒याद्य॑जमानमे॒व सु॒वर्गं लो॒कं ग॑मयति॥ (२९)

आसाद्य॒ प्रान॑तिदृ॒शं करोति॑ हरति॒ वियु॒याद्य॑जमानमे॒वाग्निरिति॑ सप्तद॒श च॥ [५]

अ॒ग्नेस्त्रयो॑ ज्यायाः॒ सो भ्रा॑तर आस॒न्ते दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं वह॑न्तः
 प्रा॒मीयन्त॑ सोऽ॒ग्निर॑बिभेदित्थं॒ वाव॑ स्य आ॒र्तिमा॑रि॒ष्यतीति॑
 स नि॒लाय॑त॒ सोऽपः॑ प्रावि॑शत्तं दे॒वताः॑ प्रैष॑मैच्छ॒न्तम्म॒थ्स्यः॑
 प्रा॒ब्रवी॑त्तम॒शप॑द्धियाधि॒या त्वा॑ व॒ध्यासु॑र्यो मा॒ प्रावो॑च॒ इति॑
 तस्मा॒न्मथ्स्य॑ धि॒याधि॒या घ्नन्ति॑ श॒प्तः (३०)

हि तम॑न्व॒विन्द॑न्तम॒ब्रुव॑न्नुप॒ न आ॑ वर्तस्व ह॒व्यं नो॑ व॒हेति॑
 सोऽ॒ब्रवी॑द्वरं॒ वृणै॑ यदे॒व गृ॑ही॒तस्याहु॑तस्य॒ बहिः॑ परि॒धि स्क॑न्दा॒त्तन्मे॒
 भ्रातृ॑णाम्भा॒गधे॒यम॑स॒दिति॑ तस्मा॒द्यद्गृ॑ही॒तस्याहु॑तस्य॒ बहिः॑ परि॒धि
 स्क॑न्द॒ति तेषां॑ तद्भा॒गधे॒यं ताने॒व तेन॑ प्रीणाति॒ परि॒धीन्परि॑ दधाति॒
 रक्ष॑साम॒पह॑त्यै सः॒ स्पर्श॑यति (३१)

रक्ष॑साम॒नन्व॑व॒चारा॒य न॑ पु॒रस्ता॒त्परि॑ दधा॒त्यादि॒त्यो
 ह्यैवो॑द्यन्पु॒रस्ता॒द्रक्षाः॑ स्य॒पह॑न्त्यूर्ध्वे॒ समि॑धा॒वा द॑धा॒त्युपरि॑ष्टादे॒व
 रक्षाः॑ स्य॒प ह॑न्ति॒ यजु॑षा॒न्यां तू॒ष्णीम॒न्यामि॑थुन॒त्वाय॑ द्वे आ

दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यंजेत
 यो यज्ञस्यार्त्या वसीयान्त्स्यादिति भूपतये स्वाहा भुवनपतये
 स्वाहा भूतानाम् (३२)

पतये स्वाहेति स्कन्मनु मन्त्रयेत यज्ञस्यैव तदात्या
 यजमानो वसीयान्भवति भूयसीर्हि देवताः प्रीणाति जामि
 वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यदन्वञ्चो पुरोडाशावुपाशुयाजमन्तरा
 यंजत्यजामित्वायाथो मिथुनत्वायाग्निरमुष्मिल्लोक आसीद्यमो-
 ऽस्मिन्ते देवा अब्रुवन्नेतेमौ वि पर्यूहामेत्यन्नाद्येन देवा अग्निम् (३३)

उपामन्त्रयन्त राज्येन पितरो यमं तस्मादग्निर्देवानामन्नादो
 यमः पितृणां राजा य एवं वेद प्र राज्यमन्नाद्यमाप्नोति
 तस्मा एतद्भागधेयम्प्रायच्छन् यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यन्ति यदग्नये
 स्विष्टकृतेऽवद्यति भागधेयेनैव तद्रुद्रः समर्धयति सकृत्सकृदव-
 द्यति सकृदिव हि रुद्र उत्तरार्धादव द्यत्येषा वै रुद्रस्य (३४)

दिग्स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते द्विरभि घोरयति
 चतुरवत्तस्याप्त्यै पशवो वै पूर्वा आहुतय एष रुद्रो यदग्निर्यत्पूर्वा
 आहुतीरभि जुहुयाद्रुद्राय पशूनपि दध्यादपशुर्यजमानः स्यादतिहाय
 पूर्वा आहुतीर्जुहोति पशूनां गोपीथाय॥ (३५)

शतः स्पर्शयति भूतानामग्निं रुद्रस्यं सप्तत्रिंशच्च॥ [६]

मनुः पृथिव्या यज्ञियमैच्छत्स घृतं निषिक्तमविन्दत्सो-

ऽब्रवीत्कोऽस्येश्वरो यज्ञेऽपि कर्तोरिति तावंब्रूतामित्रावरुणौ
 गोरेवावमीश्वरौ कर्तौः स्व इति तौ ततो गां समैरयतां
 सा यत्रयत्र न्यक्रामत्ततो घृतमपीडयत् तस्माद्धृतपद्ध्यते तदस्यै
 जन्मोपहृतं रथन्तरं सह पृथिव्येत्याह (३६)

इयं वै रथन्तरमिमामेव सहान्नाद्येनोप ह्वयत् उपहृतं
 वामदेव्यं सहान्तरिक्षेणेत्याह पशवो वै वामदेव्यं पशून्नेव
 सहान्तरिक्षेणोप ह्वयत् उपहृतम्बृहत्सह दिवेत्याहैरं वै बृहदिरामेव
 सह दिवोप ह्वयत् उपहृताः सप्त होत्रा इत्याह होत्रा एवोप ह्वयत्
 उपहृता धेनुः (३७)

सहरषभेत्याह मिथुनमेवोप ह्वयत् उपहृतो भक्षः सखेत्याह
 सोमपीथमेवोप ह्वयत् उपहृतां (४) हो इत्याहात्मानमेवोप
 ह्वयत् आत्मा ह्युपहृतानां वसिष्ठ इडामुप ह्वयते पशवो वा इडा
 पशून्नेवोप ह्वयते चतुरुप ह्वयते चतुष्पादो हि पशवो मानवीत्याह
 मनुर्ह्येताम् (३८)

अग्रेऽपश्यद्धृतपदीत्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीडयत्
 तस्मादेवमाह मैत्रावरुणीत्याह मित्रावरुणौ ह्येनां समैरयतां ब्रह्म
 देवकृतमुपहृतमित्याह ब्रह्मैवोप ह्वयते दैव्या अध्वर्यव उपहृता
 उपहृता मनुष्या इत्याह देवमनुष्यान्नेवोप ह्वयते य इमं यज्ञमवान्
 ये यज्ञपतिं वर्धनित्याह (३९)

यज्ञाय॑ चै॒व यज॑मानाय चा॒शिष॒मा शा॑स्त॒ उप॑हू॒ते
 द्यावा॑पृथि॒वी इत्या॑ह द्यावा॑पृथि॒वी ए॒वोप॑ ह्वयते पूर्व॒जे ऋ॑ताव॒री
 इत्या॑ह पूर्व॒जे ह्ये॑ते ऋ॒ताव॒री दे॒वी दे॒वपु॑त्रे इत्या॑ह दे॒वी ह्ये॑ते
 दे॒वपु॑त्रे उप॑हूतोऽयं यज॑मान॒ इत्या॑ह यज॑मानमे॒वोप॑ ह्वयत॒
 उत्तर॑स्यां दे॒वय॒ज्यायामु॑प॒हूतो भूय॑सि ह॒विष्कर॑ण॒ उप॑हूतो दि॒व्ये
 धाम॒न्नुप॑हूतः (४०)

इत्या॑ह प्र॒जा वा उत्तरा॑ दे॒वय॒ज्या प॒शवो॑ भूयो॒ हवि॑ष्कर॑ण॒
 सुव॒र्गो लो॒को दि॒व्यं धामे॑दम॒सीदम॑सीत्ये॒व य॒ज्ञस्य॑ प्रि॒यं धामो॑प॒
 ह्वयते॒ विश्व॑मस्य प्रि॒यमु॑प॒हूतमि॒त्याहा॑छं॒म्बद्वार॑मे॒वोप॑ ह्वयते॥ (४१)

आहु॒ धेनु॑रेतां वर्ध॑नित्या॒ह धाम॑न्नुप॒हूतश्च॑तु॒स्त्रि॑श॒च॥ [७]

प॒शवो॑ वा इडा॑ स्व॒यमा द॑त्ते काम॑मे॒वात्म॑ना॒ पशू॑नामा द॑त्ते न
 ह्य॑न्यः काम॑म्पशू॒नाम्प्र॑यच्छ॑ति वा॒चस्प॑तये त्वा हु॒तम्प्रा॑श्रा॒मीत्या॑ह
 वाच॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न प्रीणाति॒ सद॑स॒स्पत॑ये त्वा हु॒तम्प्रा॑श्रा॒मीत्या॑ह
 स्व॒गाकृ॑त्यै चतुर॒वत्त॑म्भ॒वति ह॒विर्वै च॑तुर॒वत्त॑म्प॒शव॑श्चतुर॒वत्त॑ यद्धोता॑
 प्राश्री॑याद्धोता॑ (४२)

आ॒र्तिमा॑र्च्छे॒द्यद॒ग्नौ जु॑हुयाद्बु॒द्राय॑ प॒शून॑पि॒ दध्या॑दप॒शुर्य॑ज॒मानः
 स्या॑द्वा॒चस्प॑तये त्वा हु॒तम्प्रा॑श्रा॒मीत्या॑ह प॒रोक्ष॑मे॒वैन॑ञ्जुहोति॒
 सद॑स॒स्पत॑ये त्वा हु॒तम्प्रा॑श्रा॒मीत्या॑ह स्व॒गाकृ॑त्यै प्राश्र॑न्ति ती॒र्थ
 ए॒व प्राश्र॑न्ति॒ दक्षि॑णां ददाति ती॒र्थ ए॒व दक्षि॑णां ददाति॒ वि वा

एतद्यज्ञम् (४३)

छिन्दन्ति यन्मध्यतः प्राश्नन्त्यद्विर्माजयन्त आपो वै सर्वा
देवता देवताभिरेव यज्ञः सं तन्वन्ति देवा वै यज्ञाद्बुद्धमन्तरायन्त्स
यज्ञमविध्यत्तं देवा अभि समगच्छन्त कल्पतां न इदमिति तै-
ऽब्रुवन्त्स्विष्टं वै न इदमविष्यति यद्मिं राधयिष्याम् इति
तत्स्विष्टकृतः स्विष्टकृत्वन्तस्याविद्धं निः (४४)

अकृन्तन् यवेन सम्मितं तस्माद्यवमात्रमव द्येद्यज्यायो-
ऽवद्येद्रोपयेत्तद्यज्ञस्य यदुप च स्तृणीयादभि च घारयेदुभयतः सः श्वायि
कुर्यादवदायाभि घारयति द्विः सम्पद्यते द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै
यत्तिरश्चीनमतिहरेदनमिविद्धं यज्ञस्याभि विध्येदग्रेण परि हरति
तीर्थेनैव परि हरति तत्पूष्णे पर्यहरन्तत् (४५)

पूषा प्राश्य दत्तोऽरुणत्तस्मात्पूषा प्रपिष्टभागोऽदन्तको हि तं
देवा अब्रुवन्वि वा अयमार्ध्यप्राशिन्नियो वा अयमभूदिति
तद्बृहस्पतये पर्यहरन्त्सोऽबिभेद्बृहस्पतिरित्थं वाव स्य
आर्तिमारिष्यतीति स एतम्मन्त्रमपश्यत्सूर्यस्य त्वा चक्षुषा
प्रति पश्यामीत्यब्रवीन्न हि सूर्यस्य चक्षुः (४६)

किं च न हिनस्ति सोऽबिभेत्प्रतिगृह्णन्त मा हिः सिष्यतीति
देवस्य त्वा सवितुः प्रसूवैऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रति
गृह्णामीत्यब्रवीत्सवितुः प्रसूत एवैनद्ब्रह्मणा देवताभिः प्रत्यगृह्णात्सो-

ऽबिभेत्प्राश्रन्तं मा हि॑सिष्यतीत्यग्रेस्त्वास्येन॑ प्राश्रामीत्यब्रवीन्न
ह्यग्रेरास्यं किं च॒न हि॒नस्ति॒ सौऽबिभेत् (४७)

प्राशितं मा हि॑सिष्यतीति॑ ब्राह्मणस्योदरेणेत्यब्रवीन्न हि
ब्राह्मणस्योदरं किं च॒न हि॒नस्ति॒ बृहस्पतेर्ब्रह्मणेति॑ स हि ब्रह्मिष्ठोऽप॒
वा ए॒तस्मात्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॒ यः प्रा॑शिन्नम्प्राश्रात्यद्विमा॑र्जयित्वा
प्रा॒णान्त्सम्मृ॑शतेऽमृतं॒ वै प्रा॒णा अ॒मृत॒मापः॑ प्रा॒णाने॒व यथा॑स्थानमुप॑
ह्वयते॥ (४८)

प्राञ्जीयाद्धोतां यज्ञं निरहरन्तच्चक्षुरास्यङ्किं च॒न हि॒नस्ति॒ सौऽबिभेच्चतुश्चत्वारि॑शच्च॥ ——— [८]

अ॒ग्नीध॒ आ द॑धात्यग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति॑ स॒मिध॒मा
द॑धात्युत्तरासामाहुतीनां॑ प्र॒तिष्ठि॑त्या॒ अथो॑ स॒मिद्व॑त्येव जु॒होति॑
परि॒धीन्त्सम्मा॑र्ष्टि॒ पुना॑त्ये॒वैनान्त्स॑कृत्स॒कृत्स॑म्मा॑र्ष्टि॒ परा॑डिव॒
ह्येत॑र्हि॒ यज्ञश्च॒तुः सम्प॑द्यते॒ चतु॑ष्पादः॒ प॒शवः॑ प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे॒
ब्रह्म॑न्प्र स्था॑स्याम् इत्याहात्र॒ वा ए॒तर्हि॑ य॒ज्ञः श्रि॒तः (४९)

यत्र॑ ब्रह्मा यत्रैव यज्ञः श्रितस्तत॑ ए॒वैन॒मा र॑भते॒ यद्ध॑स्तेन॒
प्र॒मीवै॑द्वेप॒नः स्या॒द्यच्छी॒र्ष्णा शी॑र्ष॒क्तिमा॑न्त्स्याद्यत्तूष्णीमासीतासम्प्र॒त्तो
य॒ज्ञः स्या॒त्प्र ति॑ष्ठेत्येव ब्रूयाद्वाचि॒ वै य॒ज्ञः श्रि॒तो यत्रै॒व य॒ज्ञः
श्रि॒तस्त॑त॒ ए॒वैन॒सम्प्र॑ यच्छति॒ देव॑ सवितरे॒तत्ते प्र॑ (५०)

अहेत्याह॒ प्रसू॑त्यै॒ बृहस्प॑तिर्ब्रह्मेत्याह॒ स हि॑ ब्रह्मिष्ठः
स य॒ज्ञम्पा॑हि॒ स य॒ज्ञप॑तिम्पाहि॒ स मा॒म्पाही॒त्याह॒ य॒ज्ञाय॑

यजमानायात्मने तेभ्य एवाशिषमा शास्तेऽना॑र्त्या आ॒श्राव्या॑ह
देवान् यजेति॑ ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्ती॒ष्टा देवता॑ अथ॒ कत॑म ए॒ते दे॒वा
इति॒ छन्दा॑ः॒सीति॑ ब्रूयाद्वाय॒त्रीं त्रि॒ष्टुभ॑म् (५१)

जग॑तीमित्यथो॒ खल्वा॑हुर्ब्रा॒ह्मणा॑ वै छन्दा॑ः॒सीति॑ ताने॒व
तद्य॑जति॒ देवानां॑ वा इ॒ष्टा दे॒वता॑ आस॒न्नथा॒ग्निर्नो॑द॒ज्वल॑त्तं
दे॒वा आहु॑तीभि॒रनू॒याजे॑ष्वन्वा॒विन्द॑न् यद॒नूया॑जान् यज॑त्य॒ग्निमे॒व
तथ्स॑मि॒न्द्र ए॒तदु॒र्वे ना॒मांसु॑र आ॒सी॒त्स ए॒तर॑हि॒ यज्ञ॑स्या॒शिष॑मवृ॒द्धं
यद्व॒यादे॒तत् (५२)

उ॒ द्या॒वापृ॑थि॒वी भ॒द्रम॑भू॒दित्ये॒तदु॒मेवा॑सुरं य॒ज्ञस्या॒शिषं॑
गम॑येदि॒दं द्या॒वापृ॑थि॒वी भ॒द्रम॑भू॒दित्ये॒व ब्रू॒याद्य॑ज॒मानमे॒व
य॒ज्ञस्या॒शिषं॑माम॒य॒त्याध॑र्म॒ सूक्त॑वा॒कमु॒त न॑मोवा॒कमित्या॑हे॒दम॑रा॒थस्मेति॑
वावै॑तदा॒होप॑श्रितो दि॒वः पृ॑थि॒व्योरित्या॑ह द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्हि य॒ज्ञ
उप॑श्रित॒ ओम॑न्वती तेऽस्मिन् य॒ज्ञे य॑ज॒मान द्या॒वापृ॑थि॒वी (५३)

स्ता॒मित्या॑हा॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते यद्व॒यात्सू॑पावसा॒ना
च॑ स्व॒ध्यव॑सा॒ना चेति॑ प्र॒मायु॑को यज॑मानः स्याद्य॒दा हि
प्र॒मीय॑तेऽथे॒मामु॑पाव॒स्यति॑ सू॒पच॑र॒णा च॑ स्व॒धिच॑र॒णा चेत्ये॒व
ब्रू॒याद्व॒रीय॑सीमे॒वास्मै॑ गव्यू॒तिमा॑ शा॑स्ते न प्र॒मायु॑को भव॑ति
तयो॑रा॒विद्य॑ग्निरि॒दं ह॒विरं॑जुष॒तेत्या॑ह या अया॑क्ष्म (५४)

दे॒वता॑स्ता अ॒रीर॑धा॒मेति॑ वावै॑तदा॒ह यन्न॑ निर्दि॒शेत्प्रति॑वेशं

य॒ज्ञस्या॒शीर्गच्छे॒दा शा॑स्तेऽयं यज॑मानोऽसावित्या॑ह निर्दिश्यै॒वैनं॑
 सुव॑र्गं लो॒कं ग॑मय॒त्यायु॑रा शा॑स्ते सुप्रजा॒स्त्वमा शा॑स्त
 इत्या॑ह। शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते सजा॑तव॒नस्या॑मा शा॑स्त इत्या॑ह
 प्रा॒णा वै संजा॑ताः प्रा॒णाने॒व (५)

नान्तरै॑ति तद॒ग्निर्दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ व॒नते॑ व॒यम॒ग्नेर्मानु॑षा
 इत्या॑ह। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ व॒नुते॑ व॒यं म॑नु॒ष्येभ्य॑ इति॒ वावै॑तदा॒हेह
 गति॑र्वा॒मस्ये॑दं च॒ नमो॑ दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह याश्चै॒व दे॒वता॑ यज॑ति॒ याश्च॑
 न ताभ्य॑ ए॒वोभ्यी॑भ्यो॒ नम॑स्करोत्या॒त्मनो॑ऽना॒त्यै॑॥ (५६)

श्रितस्ते प्र त्रिष्टुभं मेतद्यावापृथिवी या अयाक्ष्म प्राणानेव षट्त्वारिंशच्च॥ [९]

दे॒वा वै य॒ज्ञस्य॑ स्व॒गाक॑र्तारं॒ नावि॑न्दन्ते शं यु॒म्बा॒र्हस्प॑त्यम॒ब्रुव॑न्नि॒म
 नो॑ य॒ज्ञः स्व॒गा कु॑र्विति॒ सोऽब्र॑वी॒द्वरं॑ वृ॒णौ य॒देवा॑ब्रा॒ह्मणो॑क्तो-
 ऽश्र॑द्धधानो॒ यजा॑तै॒ सा मे॑ य॒ज्ञस्या॒शीर॑स॒दिति॑ तस्मा॒द्यद॑ब्रा॒ह्मणो॑क्तो-
 ऽश्र॑द्धधानो॒ यज॑ते शं यु॒मेव॑ तस्य॑ बा॒र्हस्प॑त्यं य॒ज्ञस्या॒शीर्गच्छ॑त्ये॒तन्ममे॑
 प्र॒जायाः॑ (५७)

इति॒ योऽप॑गुरा॒तै श॑तेन॒ यात॑या॒द्यो नि॒हन॑न्त्स॒हस्रे॑ण
 यात॑या॒द्यो लो॒हितं॑ क॒रव॑द्याव॒तः प्र॒स्कद्य॑ पा॒सून्त्संगृ॑ह्णात्ताव॒तः
 संव॑त्स॒रान्पि॑तृलो॒कं न॑ प्र जा॒नादि॑ति॒ तस्मा॑द्ब्राह्म॒णाय॑ नाप॑ गुरेत्
 न नि॒ ह॒न्या॒न्न लो॒हितं॑ कुर्या॒दिता॑व॒ता है॒नसा॑ भवति॒ तच्छं॑ यो॒रा
 वृ॒णीम॑ह॒ इत्या॑ह य॒ज्ञमे॒व तथ्स्व॒गा करो॑ति॒ तत् (५८)

शं योरा वृणीमह इत्याह शं युमेव बारहस्पत्यम्भागधेयेन
 समर्धयति गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतय इत्याह शिषमेवैतामा शास्ते
 सोमं यजति रेतं एव तद्धाति त्वष्टारं यजति रेतं एव हितं त्वष्टा
 रूपाणि वि करोति देवानाम्पत्नीर्यजति मिथुनत्वायाग्निं गृहपतिं
 यजति प्रतिष्ठित्यै जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते (५९)

यदाज्येन प्रयाजा इज्यन्त आज्येन पत्नीसंयाजा ऋचमनूच्य
 पत्नीसंयाजानामृचा यजत्यजामित्वायाथौ मिथुनत्वाय पङ्क्तिप्रायणो
 वै यज्ञः पङ्क्त्युदयनः पञ्च प्रयाजा इज्यन्ते चत्वारः पत्नीसंयाजाः
 समिष्टयजुः पञ्चमम्पङ्क्तिमेवानु प्र यन्ति पङ्क्तिमनूद्यन्ति ॥ (६०)

प्रजायाः करोति तत्क्रियते त्रयस्त्रिंशच्च ॥ [१०]

युक्ष्वा हि देवहूतमा९ अश्वा९ अग्ने रथीरिव। नि होता पूर्यः
 सः। उत नो देव देवा९ अच्छा वोचो विदुष्टरः। श्रद्धिश्वा वार्या
 कृधि। त्व९ ह यद्यविष्ट्र सहसः सूनवाहुत। ऋतावा यज्ञियो भुवः।
 अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः। मूर्धा कवी रयीणाम्।
 तं नेमिमृभवो यथा नमस्व सहतिभिः। नेदीयो यज्ञम् (६१)

अङ्गिरः। तस्मै नूनमभिद्यवे वाचा विरूप नित्यया। वृष्णे
 चोदस्व सुष्टुतिम्। कमुं ष्विदस्य सेनयाग्नेरपाकचक्षसः। पणिं
 गोषु स्तरामहे। मा नो देवानां विशः प्रस्नातीरिवोस्नाः। कृशं
 न हासुरघ्नियाः। मा नः समस्य दूढः परिद्वेषसो अ९हृतिः।

ऊर्मिर्न नाव॒मा व॑धीत्। नम॑स्ते अ॒ग्र ओज॑से गृ॒णन्ति॑ देव कृ॒ष्टयः॑।
अमैः (६२)

अ॒मित्र॑म॒र्दय। कु॒वि॒त्सु नो॒ गवि॑ष्टयेऽ॒ग्रे सं॒वे॒षि॒षो र॒यिम्।
उरु॑कृ॒दुरु॑ ण॑स्कृ॒धि। मा नो॑ अ॒स्मिन्म॑हा॒धने॑ परा॑ व॒र्गार॒भृद्य॑था।
सं॒वर्ग॑ꣳ सꣳ र॒यिञ्ज॑य। अ॒न्यम॒स्मद्वि॒या इ॒यम॒ग्रे सि॑ष॒क्तु दु॒च्छुना॑।
व॒र्धा नो॑ अम॑व॒च्छवः॑। यस्या॑जु॒षन्न॑म॒स्विनः॑ शमी॒मदु॑र्म॒खस्य॑ वा।
तं घेद॒ग्निर्वृ॑धाव॑ति। पर॑स्या॒ अधि॑ (६३)

सं॒वतो॑ऽव॒राꣳ अ॒भ्या त॑र। यत्रा॒हम॑स्मि॒ ताꣳ अ॒वा वि॒द्वा हि॑
ते॑ पु॒रा व॒यम॑ग्रे॒ पितु॑र्यथाव॑सः। अ॒धा ते सु॒म्रमी॑महे। य उ॒ग्र इ॒व
शर्य॑हा ति॒ग्मशृ॑ङ्गो न वꣳस॑गः। अ॒ग्रे पु॒रो रु॒रोजि॑थ। सखा॑यः
सं वः॑ स॒म्यश्च॒मिष॑ꣳ स्तोमं॑ चा॒ग्रये॑। व॒र्षि॒ष्ठाय॑ क्षिती॒नामृ॑जो
न॒ग्रे सह॑स्वते। सꣳस॒मिद्यु॑वसे वृष॒न्नग्रे॑ वि॒श्वान्य॑र्य आ। इ॒डस्प॑दे
समि॑ध्यसे स नो॒ वसू॑न्या भ॑र। प्रजा॑पते॒ स वैद॑ सोमा॑पूषणे॒मौ
दे॒वौ॥ (६४)

य॒ज्ञम॑र॒धि वृष॑न्नेका॒न्नविꣳश॑तिश्च॑॥ [११]

उ॒शन्त॑स्त्वा ह॒वाम॑ह उ॒शन्तः॑ समि॑धीमहि। उ॒शन्नु॑श॒त आ व॑ह
पि॒तृन् ह॒विषे॑ अ॒त्तवे॑। त्वꣳ सो॑म॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा त्वꣳ रजि॑ष्ठमनु॑
नेषि॑ पन्था॑म्। तव॑ प्रणी॑ती पि॒तरो॑ न इ॒न्दो दे॒वेषु॑ रत्न॑मभजन्त
धीराः॑। त्वया॑ हि नः॑ पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॑ कर्मा॑णि च॒क्रुः प॑वमान॒

धीराः। वन्वन्नवातः परिधीः रपोर्णु वीरेभिरश्वैर्मघवा भव (६५)

नः। त्वः सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ ततन्थ।
तस्मै त इन्दो हविषा विधेम वयः स्याम पतयो रयीणाम्।
अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत सदःसदः सदत सुप्रणीतयः। अत्ता
हवीःषि प्रयंतानि बर्हिष्यथा रयिः सर्ववीरं दधातन। बर्हिषदः
पितर ऊत्यर्वाग्निमा वो हव्या चकृमा जुषध्वम्। त आ गतावसा
शन्तमेनाथास्मभ्यम् (६६)

शं योररपो दधात। आहं पितृन्सुविदत्राः अविथ्सि नपातश्च
विक्रमणं च विष्णोः। बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त
इहागमिष्ठाः। उपहृताः पितरो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु। त
आगमन्तु त इह श्रुवन्त्वर्धि ब्रुवन्तु ते अन्वन्वस्मान्। उदीरतामवर
उत्परास उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः। असुम् (६७)

य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु। इदम्पितृभ्यो
नमो अस्त्वद्य ये पूर्वासो य उपरास ईयुः। ये पार्थिवे रजस्या
निषत्ता ये वा नूनः सुवृजनांसु विक्षु। अधा यथा नः पितरः
परासः प्रत्नासो अग्र ऋतमाशुषाणाः। शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासः
क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरपं व्रत्र। यदग्रे (६८)

कव्यवाहन पितृन् यक्ष्यतावृधः। प्र च हव्यानि वक्ष्यसि
देवेभ्यश्च पितृभ्य आ। त्वमग्र ईडितो जातवेदोऽवाङ्मुव्यानि

सुरभीणि कृत्वा। प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता
हवींषि। मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिर्बृहस्पतिरऋक्भिर्वावृधानः।
याश्च देवा वावृधुर्ये च देवान्स्वाहान्ये स्वधयान्ये मदन्ति। (६९)

इमं यम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः।
आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन् हविषा मादयस्व।
अङ्गिरोभिरा गंहि यज्ञियैभिर्यमं वैरूपैरिह मादयस्व। विवस्वन्तं
हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्य। अङ्गिरसो नः
पितरो नवग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः। तेषां वयं सुमतौ
यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम॥ (७०)

[समिधो याज्या तस्मान्नाभागं हि तमन्वित्याह प्रजा वा अहेत्याह युक्त्वा हि संसृतिः॥70॥

समिधः सौमनसे स्याम॥]

भवास्मभ्यमसुं यदग्रे मदन्ति सौमनस एकंश्च॥ [१२]

प्रजापतिरकामयतेष ते यज्ञं वै प्रजापतेर्जायमानाः प्राजापत्या यो वा अयंथादेवतमिष्टर्गो निग्राभ्याः

स्थ यो वै देवां जुष्टोऽग्निना रयिमेकादश॥ [१३]

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>